

Q. Raxmonov, A.R. Babajanov

DAVLAT KADASTRLARI

Toshkent – 2017

O‘quv qo‘llanma davlat kadastrlarining yagona tizimi, uning mazmuni, mohiyati va mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda uning ahamiyati, shu jumladan yer kadastr, o‘rmon kadastr, suv kadastr va avtomobil yo‘llari hamda boshqa turdagi kadastrlar, ularni yuritish tartibi, vazifalari hamda xalq xo‘jaligidagi ahamiyati yoritilgan.

В учебном пособии даны основное содержание единого государственного кадастра, и его сущность, а также роль в развитии экономики страны. Освещены также вопросы задачи и порядок ведения земельного, водного, лесного, автомобильного и других видов кадастров.и их роль в отраслях экономики страны.

Book devoted main issue of state cadastre, as well as content, system and role in development of state economics. Revealed issues of conducting state cadastre in trade, including in land, water, forest and highway cadastres.

Taqrizchilar: **M.M.Azizov**, «O‘zdaverloyiha» ilmiy loyihalash institutining
ilmiy-texnika bosh mutaxassisi, q.x.f.n.

A.Axatov, TIQXMMI, «Tuproqshunoslik va dehqonchilik»
kafedrasi dotsenti, q.x.f.n.

KIRISH

Bizni o‘rab turgan atrof-muhitda mavjud bo‘lgan tabiiy resurslar to‘g‘risida so‘z yuritilganda yer, suv, o‘rmonlar haqida alohida to‘xtalishga to‘g‘ri keladi, negaki ular ushbu tabiiy resurslarning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ba‘zi rasmiy ma‘lumotlarga murojaat qilamiz. O‘zbekiston Respublikasi Yer resurslari davlat qo‘mitasining ma‘lumotlariga qaraganda, O‘zbekistonning umumiy yer maydoni 44410,3 ming gani tashkil etgan holda uning 90 foizga yaqini davlat tomonidan turli huquqlar asosida korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga, shu jumladan fuqarolarga birlashtirilgan. Xalq xo‘jaligining turli sohalari, o‘simliklar, qishloq xo‘jalik ekinlari va umuman insoniyat uchun zarur bo‘lgan chuchuk suvning miqdori cheklangan bo‘lib, olimlarning bergan ma‘lumotlariga qaraganda, dunyo bo‘yicha 84 mln. 827,2 ming km³ ni tashkil qiladi. Bu butun gidrosferadagi umumiy suv miqdorining 6,0 foizini tashkil etadi, xalos. Ushbu chuchuk suvning 60,0 mln. km³ yer osti suvlariga, 24,0 mln. km³ muz va qorlarga, 750,0 ming km³ ko‘llarga, 75,0 ming km³ tuproqdagi suvlarga, faqatgina 1,2 ming km³ daryo suvlariga to‘g‘ri keladi. Respublikamiz hududida 2370,0 ming ga o‘rmon bilan qoplangan maydon bo‘lib, shuning 284,2 ming gasi tog‘larda joylashgan.

Qayd qilish joizki, yer, suv, o‘rmonlar davlat mulki – O‘zbekiston Respublikasining umummilliy boyligidir. Ushbu tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish, birinchi navbatda, ularning eng muhim xossalari, xususiyatlari, turli hududlarda taqsimlanishi qanchalik chuqur va har tomonlama o‘rganilganligiga bog‘liqdir. Bu qoida aynan eng avvalo yuqoridagi resurslarga tegishli bo‘lib, ularni doimiy ravishda hisobini to‘g‘ri yuritib borish, ulardan foydalanish nuqtai nazardan baholash, sifat holatlarini aniqlab turish hamda ushbu ma‘lumotlarni bir tizimga keltirish, saqlash, yangilab turish hamda foydalanuvchilarga yetkazib berish muhim amaliy ahamiyatga egadir.

Yuqoridagi tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta‘minlashda, xalq xo‘jaligining muhim tarmog‘i hisoblangan transport alohida o‘rin tutadi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida faoliyat ko'rsatayotgan transport turlari ichida avtomobil transportining rivojlanishiga muhim ahamiyat berilmoqda. Bugungi kunda qishloq xo'jaligida vujudga kelgan yuklarning 85,0-90,0 foizi, aholining 60,0-70,0 foizi avtomobil transportida tashilmoqda. Shu bilan bir qatorda avtomobil yo'llari – bu xo'jaliklararo, tumanlararo hamda viloyatlararo aloqalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadilar. Shuning uchun ham yuqoridagi tabiiy resurslar singari avtomobil yo'llari tarmoqlarini doimiy ravishda hisobga olib borish, ular holatlarini baholash hamda shu ma'lumotlar asosida bugungi kun talab darajasida rivojlantirish muhimdir.

Bularning barchasi, o'z navbatida, yer, suv, o'rmon va avtomobil yo'llari davlat kadastrlarini yuritish zaruriyatini to'g'diradi.

O'zbekiston Respublikasining 2000 yilda qabul qilingan "Davlat kadastrlari to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 17 iyuldagi 255-sonli "O'zbekiston Respublikasida Davlat kadastrlarining yagona tizimini yaratish bo'yicha Nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa qator qonun hamda me'yoriy xujjatlarga binoan mamlakatimizda yer, suv, o'rmon va avtomobil yo'llari kadastrlarini yuritishga bo'lgan munosabat har tomonlama o'zgardi. Davlat yer, suv, o'rmon va avtomobil yo'llari davlat kadastrlari Davlat kadastrlarining yagona tizimi tarkibiga kiritildi, ularda bajariladigan ishlar hajmi kengaytirildi, ahamiyati oshirildi. Shuning uchun ham yer, suv, o'rmon va avtomobil yo'llari davlat kadastrlari, ularning mazmuni va mohoyati, tarkibiy qismlari, yuritish tamoyillari to'g'risida qisqacha to'xtalib o'tish joizdir.

Shuni alohida e'tirof etish zarurki, respublikamiz hududida mavjud tabiiy resurslar, inshootlar va hududlarni majmualar tarzda o'rganish, yagona uslubiyat asosida ularning huquqiy holatlari, miqdorlari va xususiyatlari to'g'risida zaruriy ma'lumotlar to'plash, ularni yagona tizimga keltirish davlatimiz uchun muhim siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga egadir. Shu bilan birga bu – mamlakatimiz mavjud salohiyatini aniqlashga imkon beradi. Shu jihatdan ham boshqa qator rivojlangan mamlakatlar

shu jihatdan davlat kadastrlari yagona tizimini yuritish muhim ahamiyat kasb qiladi. Shu nuqtai nazardan ham davlat kadastrlari yagona tizimida yer, suv, oʻrmon va avtomobil yullari kadastrlarini oʻrganish, uni xalq xoʻjaligida ahamiyatini yoritib berish ham nazariy jihatdan ham amaliy nuqtai nazardan muhimdir.

1-BOB. DAVLAT KADASTRLARINI YURITISHNING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

- 1. «Davlat kadastrlari to'g'risida»gi qonunning mohiyati va mazmuni.**
- 2. Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish tartibi**
- 3. Davlat kadastrlarining yagona tizimini yuritish tartiblari**

1 «Davlat kadastrlari to'g'risida»gi qonunning mohiyati va mazmuni.

Ushbu Konuning maksadi davlat kadastrlarini yuritish, kadastrga doir axborotni tuplash va undan foydalanish soxasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Davlat kadastrlari tugrisidagi konun xujjatlari ushbu konun va boshka konun xujjatlaridan iboratdir.

Agar Uzbekiston Respublikasining xalkaro shartnomasida Uzbekiston Respublikasining davlat kadastrlari tugrisidagi konun xujjatlarida nazarda tutilganidan boshkacha koidalar belgilangan bulsa, xalkaro shartnoma koidalari kullaniladi.

Davlat kadastrlari Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy kismi xisoblanadi xamda u davlat kadastrlari yuritiladigan tabiiy, xujalik ob'ekti yoki boshka ob'ekt muayyan turining geografik joylashuvi, xukukiy makomi, mikdor, sifat tavsiflari va baxosi tugrisidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va xujjatlar tizimidan iborat buladi.

Davlat kadastrlarining yagona tizimi Uzbekiston Respublikasi va uning ayrim xududlari tabiiy-iktisodiy saloxiyatining yagona umumdavlat xisob-kitobi yuritilishini, baxolanishini ta'minlashga muljallangan kup maksadli axborot tizimi tarzida yaratiladi.

Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi xuzuridagi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari bosh boshkarmasi davlat kadastrlari yuritish soxasidagi maxsus vakolatli organi xisoblanadi.

Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi xuzuridagi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari bosh boshkarmasi:

-vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar va maxalliy davlat xokimiyati organlarining davlat kadastrlarini yuritish soxasidagi faoliyatini muvofiklashtiradi;

-Davlat kadastrlari yagona tizimini yuritadi;

-vazirliklar, davlat kumitalari va idoralarni tegishli davlat kadastrlarini yuritish uchun zarur bulgan kartografiya materiallari bilan belgilangan tartibda ta'minlaydi;

-davlat kadastrlari yuritilishiga doir normativ xujjatlarni belgilangan tartibda tasdiklaydi;

-mutaxassislar tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil kilish.

-konun xujjatlariga muvofik boshka vazifalarni amalga oshirishi.

Maxalliy davlat xokimiyati organlari:

-kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazishni tashkil etadilar;

-davlat yer kadastrini, binolar va inshootlar davlat kadastrini yuritish ishlarini konun xujjatlarida belgilangan tartibda maxalliy budjet xisobidan moliyalashtiradilar;

-tegishli xududlar davlat kadastrining yuritilishini tashkil etadilar;

-konun xujjatlariga muvofik boshka vakolatlarga oshiradilar

Davlat kadastrlarini yuritish Davlat kadastrlarini yuritish tegishli vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar va maxalliy davlat xokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat kadastrlarini yuritishga quyidagilar kiradi:

kadastr ob'ektlariga bulgan mulk xukuki va boshka xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish;

kadastr ob'ektlarining mikdor va sifat tavsifini xisobga olish;

kadastr ob'ektlarini sifat va kiymat jixatidan baxolash;

kadastrga doir axborotni tizimga solish, saklash va yangilab borish;

kadastr ob'ektlarining xolati xakida xisobotlar tuzish;

davlat kadastrlari yagona tizimiga kiritish uchun tegishli axborot takdim etish;

foydalanuvchilarni konun xujjatlarida belgilangan tartibda kadastrga doir axborot bilan ta'minlash.

Kadastr ob'ektlarining mulkdorlari xamda kadastr ob'ektlariga doir boshka xukuklarning egalari tegishli vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar maxalliy davlat xokimiyati organlariga kadastr ob'ektlarining geografik joylashuvi, xukiy mikdor, sifat tavsiflari va baxosi tugrisida, shuningdek ularning xolatidagi joriy uzgarishlar xakida axborot takdim etishlari shart.

Davlat kadastrlarini yuritish tartibi Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan tasdiklanadi.

Davlat kadastrlarini yuritilishini moliyalashtirish davlat budjeti tomonidan amalga oshiriladi.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish yuridik va jismoniy shaxslarning kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklari davlat tomonidan e'tirof etilishi va tasdiklanishining yuridik xujjati xisoblanadi.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish xujjatlar bilan tasdiklangan axborotlarni davlat reestrlariga kiritish yuli bilan amalga oshiriladi.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish kadastr ob'ektlarining barcha mulkdorlari va kadastr ob'ektlariga doir boshka xukuklarning egalari uchun majburiydir.

Kadastr ob'ektlarini xisobga olish vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar, maxalliy davlat xokimiyati organlarining tegishli bulinmalari tomonidan kadastr ob'ektlarining chegaralari doirasida, shuningdek axoli punktlari, tumanlari, mintakalar, tabiiy va iktisodiy tegrallar xamda Uzbekiston Respublikasi buyicha ularning xolati undagi va undan foydalanilishiga kura boriladi.

Kadastr ob'ektlarini sifat jixatidan baxolash tabiiy va jismoniy tavsiflari asosida amalga oshiriladi.

Kadastr ob'ektlarini qiymat jixatdan baxolash ularning uziga xos xususiyatlarini xisobga olgan xolda konun xujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

2 Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish tartibi

Davlat kadastrlari yagona tizimi (DKYaT) - davlat kadastrlarining barcha turlarini birlashtiruvchi ko'p maqsadli axborot tizimidir.

Quyidagilar Davlat kadastrlari yagona tizimiga kiradi:

- davlat yer kadastrlari;
- konlar, foydali qazilmalar va texnogen hosilalarning yuzaga chiqish hollari davlat kadastrlari;
- davlat suv kadastrlari;
- davlat o'rmon kadastrlari;
- o'simlik dunyosi ob'ektlari davlat kadastrlari;
- hayvonot dunyosi davlat kadastrlari;
- qo'riqlanadigan tabiiy hududlar davlat kadastrlari;
- binolar va inshootlar davlat kadastrlari;
- davlat shaharsozlik kadastrlari;
- gidrotexnika inshootlari davlat kadastrlari;
- madaniy meros ob'ektlari davlat kadastrlari;
- avtomobil yo'llari davlat kadastrlari;
- temir yo'llar davlat kadastrlari;
- yetkazib berish quvurlari davlat kadastrlari;
- aloqa ob'ektlari davlat kadastrlari;
- energetika ob'ektlari davlat kadastrlari;
- chiqindilarni ko'mish va utilizatsiya qilish joylari davlat kadastrlari;
- tabiiy xavf yuqori bo'lgan zonalar davlat kadastrlari;
- texnogen xavf yuqori bo'lgan zonalar davlat kadastrlari;
- kartografiya-geodeziya davlat kadastrlari.

Davlat kadastrlari yagona tizimiga qonun tomonidan belgilanadigan davlat boshqa kadastrlari ham kirishi mumkin. Davlat kadastrlari yagona tizimi O'zbekiston Respublikasi va uning alohida hududlarining tabiiy-iqtisodiy salohiyatini yagona umumdavlat jihatidan kompleks hisobga olishni va baholashni ta'minlash maqsadida yaratiladi va yuritiladi.

Davlat kadastrlari yagona tizimini yuritish O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari davlat qo'mitasi ("Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasi) tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat kadastrlari yagona tizimini yaratish va yuritish bilan bog'liq munosabatlar mazkur Nizom, shuningdek boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solib boriladi. Davlat kadastrlari yagona tizimi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini,

yuridik va jismoniy shaxslarni ularning faoliyati uchun zarur bo'lgan barcha turdagi davlat kadastrlari axborotlari bilan tezkor ta'minlash uchun mo'ljallangan.

Belgilangan tartibga muvofiq aniqlangan kadastrlar ob'ektlarining huquqiy maqomi to'g'risidagi ma'lumotlar, kartografiya-geodeziya materiallari, statistik hisobga olish ma'lumotlari, davlat kadastrlari ma'lumotlari Davlat kadastrlari yagona tizimining asosini tashkil etadi. Davlat kadastrlari yagona tizimi doirasida hududlarni kompleks baholash uchun zarur bo'lgan boshqa ma'lumotlar ham jamlanadi.

Davlat kadastrlari yagona tizimida belgilangan chegaralarda har bir hisobga olingan yer yuzasi uchastkasi uchun uning jug'rofiy holati, huquqiy maqomi, miqdor va sifat tavsiflari hamda tabiiy baholash, xo'jaliklar va boshqa kadastrlar ob'ektlari to'g'risida hujjatlashtirilgan ma'lumotlar bo'lishi kerak.

Yer, konlar hamda foydali qazilmalar va texnogen hosilalarning yuzaga chiqish hollari, suv, o'rmon, o'simlik va hayvonot dunyosi, alohida qo'riqlanadigan tabiiy hududlar, binolar va inshootlar, shahar va shaharchalar, gidrotexnika inshootlari, madaniy meros ob'ektlari, avtomobil yo'llari va temir yo'llar, yetkazib berish quvurlari, aloqa ob'ektlari, energetika ob'ektlari, chiqindilarni ko'mish va yo'q qilish joylari, texnogen xavf yuqori bo'lgan zonalar, geodeziya punktlari va Davlat kadastrlari yagona tizimi masalalarini hal etish uchun zarur bo'lgan boshqa ob'ektlar Davlat kadastrlari yagona tizimining ob'ektlari hisoblanadi.

Vazirlar Maxkamasining 16.02.2005 yil № 66 qaroriga binoan Davlat Kadastrlari yagona tizimiga kuydagilar kiradi:

- Davlat yer kadastrlari- (Vazirlar Maxkamasining 31.12.1998yil № 543 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Konlar, foydali kazilmalar va texnogen xosilalarning yuzaga chikish xollari davlat kadastrlari (Vazirlar Maxkamasining 25.05.1997yil № 258 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Davlat suv kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 7.01.1998yil № 11 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Davlat urmon kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 15.11.2005yil № 250 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Usimlik dunyosi ob'ektlari davlat kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 5.09.2000 yil № 343 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Xayvont dunyosi davlat kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 5.09.2000yil № 343 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Aloxida kuriklanadigan tabiy xududlar davlat kadastrlari (Vazirlar Maxkamasining 10.03.1998yil № 104 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Binolar va inshootlar davlat kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 2.06.1997yil № 278 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Dalat shaxarsozlik kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 15.11.2005yil № 250 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Gidrotexnika inshootlari davlat kadastrlari(Vazirlar Maxkamasining 16.11.1999yil № 499 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)

- Madaniy meros ob'ektlari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 29.07.2002yil № 269 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Avtomobil yullari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Temir yullari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Yetkazib berish kuvurlari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Aloka ob'ektlari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Energetika ob'ektlari davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005 yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Chikindilarni kumish va utilizatsiya kilish joylari davlat(Vazirlar Maxkamasining 15.11.2005yil № 250 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Tabiiy xavf yukori bulgan zonlar davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Texnogen xavf yukori bulgan zonalar davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 30.06.2005yil № 152 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)
- Kartografiya-geodeziya davlat kadastrini(Vazirlar Maxkamasining 15.11.2005yil № 250 son karori bilan tasdiklangan Nizomi)

3. Davlat kadastrlarining yagona tizimini yuritish tartiblari

Davlat kadastrini Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy kismi xisoblanadi xamda u davlat kadastrini yuritiladigan tabiiy, xujalik ob'ekti yoki boshka ob'ekt muayyan turining geografik joylashuvi, xukukiy makomi, mikdor, sifat tavsiflari va baxosi tugrisidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va xujjatlar tizimidan iborat buladi.

Davlat kadastrlarining yagona tizimi Uzbekiston Respublikasi va uning ayrim xududlari tabiiy-iktisodiy saloxiyatining yagona umumdavlat xisob-kitobi yuritilishini, baxolanishini ta'minlashga muljallangan kup maksadli axborot tizimi tarzida yaratiladi.

Davlat kadastrlari yagona tizimiga kiritiladigan davlat kadastrlarining axborotini takdim etish tartibi. Yer, foydali kazilma konlari, belgilari va texnogen xosilalar, xayvonot dunyosi, aloxida muxofaza etiladigan tabiiy xududlar texnogen xosilalar, suvlar, urmonlar, usimliklar va xayvon dunyosi, aloxida muxofaza etiladigan tabiiy xududlarni texnogen xavfi yukori bulgan chegaralar ishlab chikarish va is'temol chikindilarini kumib tashlash va utillashtirish joylari, binolar va inshootlar, geodeziya punktlari, avtomobil yullari va temir yullar, transport va muxandislik kommunikatsiyalari davlat kadastrlarining ob'ektlari xisoblanadi.

Konunda davlat kadastrlarining boshka ob'ektlari xam nazarda tutilishi mumkin. Davlat kadastrlarini yuritishning asosiy prinsiplari kuyidagilardan iborat:

- Kadastr ob'ektlarining xar bir turi buyicha Uzbekiston Respublikasining butun xududini tula kamrab olish:
- fazoviy koordinatalarning yagona tizimini kullash:

-kadastrga doir axborotni shakllantirish uslubiyaning yagonaligi:

-kadastrga doir axborotning anikligi:

-kadastrga doir axborotning xamma

Davlat kadastrlarini yuritish sohasidagi davlat boshkaruvi Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi, maxsus vakolatli organ va maxaliy davlat xokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat kadastrlarini yuritish tegishli vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar va maxalliy davlat xokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat kadastrlarini yuritishga kuyidagilar kiradi:

- kadastr ob'ektlariga bulgan mulk xukuki va boshka xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish;
- kadastr ob'ektlarining mikdor va sifat tavsifini xisobga olish;
- kadastr ob'ektlarini sifat va kiymat jixatidan baxolash;
- kadastrga doir axborotni tizimga solish, saklash va yangilab borish;
- kadastr ob'ektlarining xolati xakida xisobotlar tuzish;
- davlat kadastrlari yagona tizimga kiritish uchun tegishli axborot takdim etish;
- foydalanuvchilarni konun xujjatlarida belgilangan tartibda kadastrga doir axborot bilan ta'minlash.

Kadastr ob'ektlarining mulkdorlari xamda kadastr ob'ektlariga doir boshka xukuklarning egalari tegishli vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar maxalliy davlat xokimiyati organlariga kadastr ob'ektlarining geografik joylashuvi, xukiy mikdor, sifat tavsiflari va baxosi tugrisida, shuningdek ularning xolatidagi joriy uzgarishlar xakida axborot takdim etishlari shart.

Davlat kadastrlarini yuritish tartibi Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan tasdiklanadi. Davlat kadastrlarini yuritilishini moliyalashtirish davlat budjeti tomonidan amalga oshiriladi.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xujjatlarni davlat ruyxatidan utkazish.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish yuridik va jismoniy shaxslarning kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklari davlat tomonidan e'tirof etilishi va tasdiklanishining yuridik xujjati xisoblanadi. Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish xujjatlar bilan tasdiklangan axborotlarni davlat reestrlariga kiritish yuli bilan amalga oshiriladi.

Kadastr ob'ektlariga bulgan xukuklarni davlat ruyxatidan utkazish kadastr ob'ektlarining barcha mulkdorlari va kadastr ob'ektlariga doir boshka xukuklarning egalari uchun majburiydir. Kadastr ob'ektlarini xisobga olish vazirliklar, davlat kumitalari, idoralar, maxalliy davlat xokimiyati organlarining tegishli bulinmalari tomonidan kadastr ob'ektlarining chegaralari doirasida, shuningdek axoli punktlari, tumanlari, mintakalar, tabiiy va iktisodiy tegralar xamda Uzbekiston Respublikasi buyicha ularning xolati undagi va undan foydalanilishiga kura boriladi.

Kadastr ob'ektlarini baxolash sifat va kiymat jixatidan baxolashni uz ichiga oladi. Kadastr ob'ektlarini sifat jixatidan baxolash tabiiy va jismoniy tavsiflari asosida amalga oshiriladi. Kadastr ob'ektlarini kiymat jixatdan baxolash ularning

uziga xos xususiyatlarini xisobga olgan xolda konun xujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Kadastr xujjatlari

Kadastr ob'ektiga bulgan mulk xukukini va boshka xukuklarni tasdiklovchi xujjatlar, ob'ektning kadastr xaritasi (plani), kadastr kitobi, kadastr ob'ektlarining asosiy turlaridir. Kadastr yigmajildi kadastr ob'ektiga bulgan xukukni shakllantirish, xisobga olish va keyinchalik davlat ruyxatidan utkazish uchun zarur buladigan kadastr ob'ektini kadastr suratiga olish, texnik inventarizatsiya kilish va pasrportlashtirishning, maxsus tekshirish va izlanishlarning, sifat va kiymat jixatidan baxolashning xujjatlari, materiallari va ma'lumotlaridan iborat buladi.

Kadastr xaritasi (plani) kadastr ob'ektlari joylashgan yerni, ularning chegaralari, muxofaza chegaralari, baxolash, mikdor va sifat tavsiflarini aks ettiruvchi grafik chizma xujjati xisoblanib, u kadastr ob'ektlarining geografik joylashuvi, xukukiy makomi, mikdor xamda sifat jixatdan tavsiflari va baxosi xakidagi ma'lumotlardan iborat buladi.

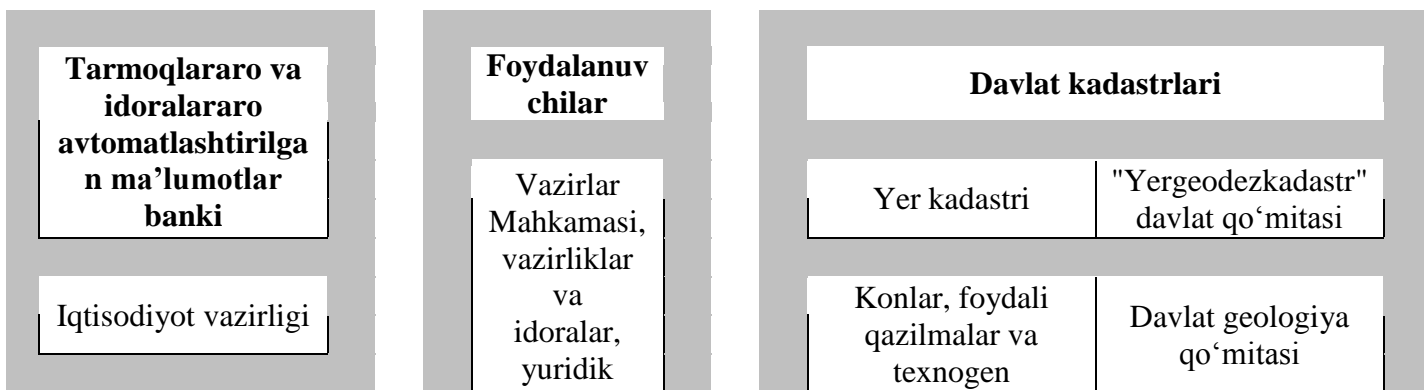
Kadastr ob'ektlarining xolati tugrisidagi xisobot davlat kadastrining xar bir turi buyicha belgilangan tartibda tuziladi xamda kadastr ob'ektlarining aloxida xududlar va butun Uzbekiston Respublikasi buyicha mikdor va sifat xolati, baxosi xakidagi ma'lumotlar ni uz ichiga oladi.

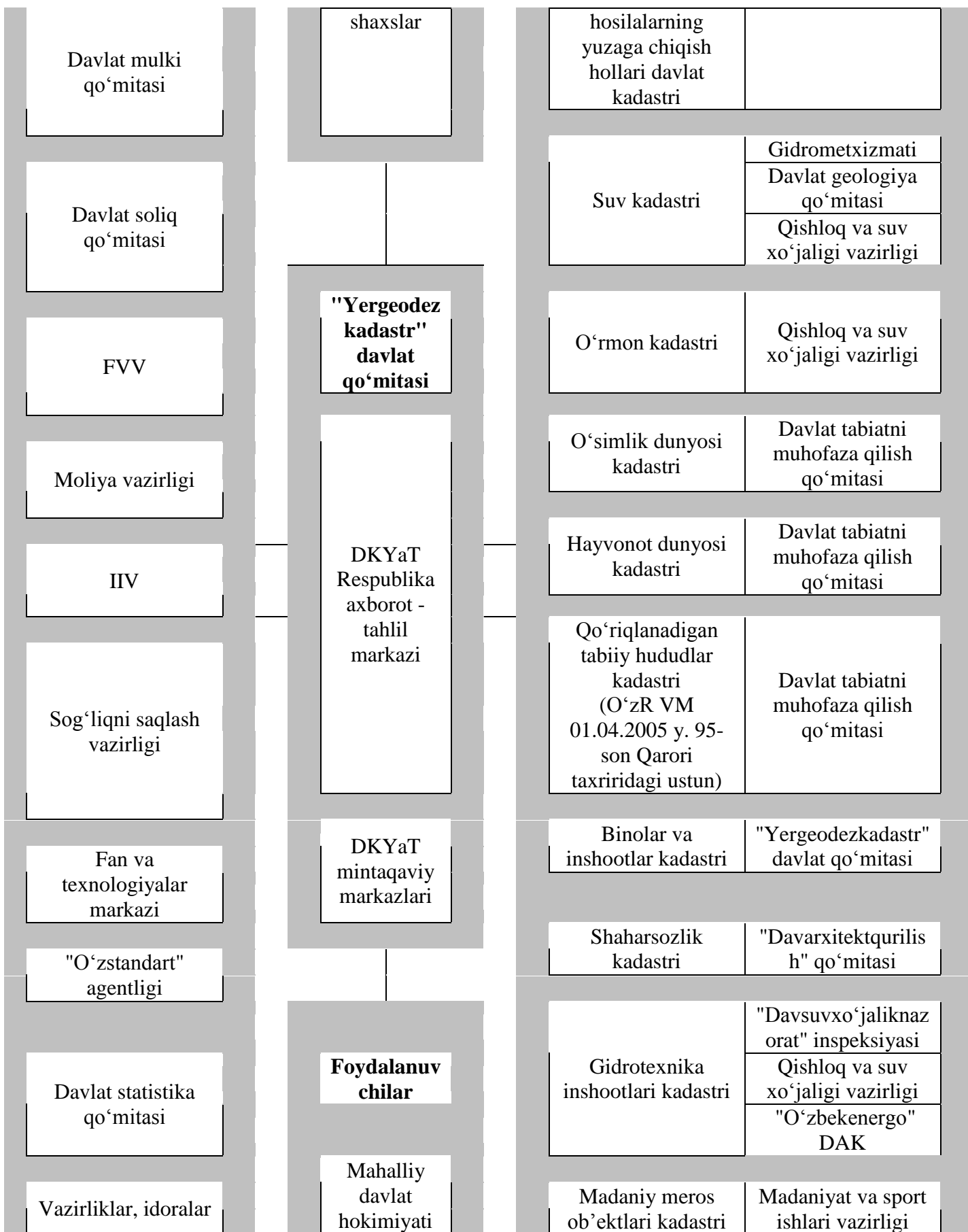
Davlat kadastrlariga doir axborotni takdim etish.

Davlat kadastrlariga doir axborotni davlat xokimiyati organlarini bepul, boshka va jismoniy shaxslarga esabelgilangan tarzda xak evaziga takdim etiladi. Davlat bir yaratilgan davlat kadastriga doir axborotdan foydalanish konun xujjatlari bilan tartibga solinadi.

Davlat kadastrlari tugrisidagi konun xujjatlarni buzganlik uchun javobgarlik. Davlat kadastrlari tugrisidagi konun xujjatlarning buzilishida aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar buladilar.

Davlat kadastrlari yagona tizimini yuritish SXEMASI

organlari
Yuridik va
jismoniy
shaxslar

Avtomobil yo‘llari kadastr	Vakolatli organ
Temir yo‘llar kadastr	Vakolatli organ
Yetkazib berish quvurlari kadastr	Vakolatli organ
Aloqa ob‘ektlari kadastr	Vakolatli organ
Energetika ob‘ektlari kadastr	Vakolatli organ
Chiqindilarni ko‘mish va utilizatsiya qilish joylari kadastr	Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi
Tabiiy xavf yuqori bo‘lgan zonalar kadastr	Vakolatli organ
Texnogen xavf yuqori bo‘lgan zonalar kadastr	Vakolatli organ
Kartografiya-geodeziya kadastr	"Yergeodezkadastr" davlat qo‘mitasi

4. «Yergeodezkadastr» Davlat qo‘mitasi faoliyatida yagona davlat kadastrlarini yuritish vazifalari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo‘mitasini tashkil etish to‘g‘risida" 2004 yil 15 oktabrdagi PF-3502-son Farmonini bajarish yuzasidan Vazirlar Mahkamasi qaroriga ko‘ra tashkil etilgan. Qarorda quyidagilar belgilangan:

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi hamda viloyatlar yer resurslari va davlat kadastr boshqarmalari tegishli ravishda Qoraqalpog‘iston Respublikasi hamda viloyatlar yer

resurslari boshqarmalari, yer, binolar va inshootlar davlat kadastr bosh boshqarmalari, texnik xatlovdan o'tkazish kadastr byurolari negizida tashkil etiladi;

- Toshkent shahar yer resurslari va davlat kadastr boshqarmasi Toshkent shahar yer munosabatlarini tartibga solish va ko'chmas mulk kadastr bosh boshqarmasi hamda yakka tartibdagi uy-joylarni hisobga olish va nazorat qilish boshqarmasi negizida tashkil etiladi;

- tumanlar (shaharlar) yer resurslari va davlat kadastr bo'limlari tegishli ravishda tumanlar (shaharlar) yer resurslari xizmatlari, ko'chmas mulk kadastr xizmatlari va texnik xatlovdan o'tkazish kadastr byurolari negizida tashkil etiladi.

"Kartografiya" ilmiy-ishlab chiqarish birlashmasi negizida "Kartografiya" davlat ilmiy-ishlab chiqarish korxonasi tashkil etilsin, tegishli ravishda "O'zdaveroiyha" ilmiy-loyihalash instituti hamda Geodeziya nazorati davlat inspeksiyasi tarkibidan chiqariladigan "Agroxarita" kartografiya fabrikasi va Davlat kartografiya-geodeziya fondi uning tarkibiga berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Geodeziya nazorati davlat inspeksiyasi O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo'mitasi huzuridagi Davlat geodeziya nazorati inspeksiyasiga aylantirilgan.

Texnik xatlovdan o'tkazish respublika kadastr byurosi hamda Xo'jalik hisobidagi respublika ko'chmas mulk kadastr xizmati, "Yer-servis" ilmiy-texnika markazi, "Geotexnika" davlat unitar korxonasi tugatilsin, ularning funksiyalari va mol-mulki belgilangan tartibda "Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasiga berilgan.

"Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi Davlat mulki qo'mitasi bilan birgalikda ko'rsatib o'tilgan tuzilmalarni tugatish bilan bog'liq tadbirlarni belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

"Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat mulki qo'mitasi Andijon, Buxoro, Jizzax va Navoiy viloyatlari hokimliklari bilan birgalikda bir oy muddatda Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy shaharlarining, G'ijduvon va Qorako'l tumanlarining ilgari xususiylashtirilgan texnik xatlovdan o'tkazish kadastr byurolarining arxivlari belgilangan tartibda "Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasining tegishli bo'linmalariga berilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston respublikasi yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo'mitasi ("Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasi) tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlar

ro'yxatiga quyidagilar kiritilgan :

1. Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar yer resurslari va davlat kadastr boshqarmalari
2. Tumanlar (shaharlar) yer resurslari va davlat kadastr bo'limlari
3. Davlat geodeziya nazorati inspeksiyasi
4. Markaziy aergeodeziya korxonasi
5. Samarqand aergeodeziya korxonasi
6. "Kartografiya" davlat ilmiy-loyihalash korxonasi

7. Geodeziya va kartografiya milliy markazi
8. Tuproqshunoslik va agrokimyo davlat ilmiy-tadqiqot instituti
9. O‘zbek davlat yer tuzish ilmiy-loyihalash instituti "O‘zdaverloyiha"
10. "Geoinformkadastr" davlat unitar korxonasi

2-BOB. DAVLAT KADASTRLARI YaGONA TIZIMIDA

YeR KADASTRI

- 1. Hisob-kitob va yer kadastrı to‘g‘risida umumiy tushunchalar**
- 2. Davlat kadastrlarining yagona tizimida yer kadastrining o‘rni, vazifasi va ahamiyati**
- 3. Davlat yer kadastrining turlari, tamoyillari va hujjatlari**
- 4. O‘zbekiston Respublikasining yer fondi – yer kadastrining ob‘ekti sifatida**

1. Hisob-kitob va yer kadastrı to‘g‘risida umumiy tushunchalar.

Iqtisodiyot tarmoqlarining muhim tadbirlaridan biri hisoblangan hisob-kitob ishlari sifatida yer kadastrı kishilik jamiyati paydo bo‘lgan davrdan boshlab vujudga kelgan va rivojlanib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan hisob-kitobning paydo bo‘lish tarixi to‘g‘risida qisqacha to‘xtalib o‘tish joizdir.

Hisob-kitob kishilik jamiyati ijtimoiy xayotining asosini tashkil etadi. Dastlabki davrlarda bunga bo‘lgan zaruriyat ishlab chiqarishning talablaridan kelib chiqqan. Moddiy ishlab chiqarish jarayonini, ishchi kuchlarni, ishlab chiqish vositalarini, haydaladigan yerlarni, bog‘zor va tokzorlarni, xom-ashyolarni, materiallarni hamda yetishtiriladigan mahsulotlarni hisob qilmasdan insonlar xayot-faoliyatini amalga oshirish mumkin emas. Shu sababli ham hisob-kitob kishilik jamiyati rivojining eng birlamchi bosqichlarida paydo bo‘lgan va takomillasha borgan. Turli ijtimoiy-iqtisodiy tuzumlarda hisob-kitob ishlarning mazmuni, mohiyati, vazifalari va uslublari turlicha bo‘lgan.

Ishlab chiqarishning ibtidoiy-jamoa tuzumida hisob-kitob ishlari juda oddiy bo‘lib, u faqatgina joydagi jamoaning manfaatini ko‘zlagan. Jumladan, tarixiy manbalarning dalil berishicha, Markaziy Osiyoda aholining asosiy qismini manzilgohlarda yashagan ko‘p oilalik jamoalar tashkil etgan. Bunday jamoa a‘zolari o‘z qo‘shnilari bilan birgalikda atroflarda bo‘sh yotgan yerlardan foydalanganlar. Bu turdagi jamoa onalik huquqiga asoslangan oiladan shaxsiy oilaga o‘tishda g‘oyat katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Undan yerga ayrim monogam oilalar bo‘lib ishlov beradigan hamda haydalma va o‘tloq yerlar oilalar o‘rtasida avval vaqti-vaqti bilan, keyinchalik esa ularning asosida qishloq jamoasi o‘sib chiqqan.

Qishloq jamoalarida mahsulotlar maxsus omborlardan belgilangan me‘yorlarga ko‘ra oilalarning extiyojiga ko‘ra taqsimlab borilgan. Bu davrda irrigatsiya va qishloq xo‘jalik ishlari jamoatchilik asosida birgalikda bajarilgan. Jamoa oqsoqoli yoki uning eng keksa vakili barcha ishlarni boshqargan hamda jamoa ichidagi mexnat va turmush jarayonini tartibga solib turgan. Xatto jamoa doirasida ijtimoiy tabaqalanishni

vujudga kelishi yoki badavlat oilalarning ajralib chiqishi mumkin bo'lganda ham, Markaziy Osiyoning iqlim sharoitlari doimiy irrigatsiya ishlarining zarurligi jamoa aloqalarini barqaror va uzoq muddat davom etishiga asos bo'lgan.

Jamoa yopiq davriy birlik bo'lib, o'z a'zolarini barcha zarur narsalar bilan ta'minlagan. Bu ustaxonalar va tandirlar uchun mo'ljallangan usti yopiq ayvonlar, turli mehnat qurollarni yasash, bo'yralar to'qish, kichik metal buyumlar quyish, tikish, teriga ishlov berish kabi binolardan iborat bo'lgan. Jamoalarda qullar yoki qaram kishilar ham bo'lib, ular erkin jamoachilardan ancha kam edi. Ular uyida erkin oilalar bilan birgalikda yashaganlar, xatto shu oilalarning a'zolari ham bo'lganlar.

Jamoaning mavjud bo'lishi irrigatsiya va suniy sug'orishni rivojlantirish uchun zarur sharoitni yaratdi. Irrigatsiya inshootlarini qurishda va ularni tegishli tartibda tutishda Markaziy Osiyo mintaqasi g'oyat yuksak darajaga ko'tarilgan.

Sug'orish inshootlarini barpo etishdagi taraqqiyot dehqonchilikning mislsiz darajada yuksalishiga, barqaror hosillar olishga olib keldi. Unumdorligi millionlab yillar osha yig'ilib yotgan yer dehqonchilik ekinlaridan mo'l hosil olish imkoniyatini bergan. Don xo'jaligi qadimdan dehqonchilikning asosini tashkil etgan. Aholi bug'doy, tariq, sholi yetishtirar, bog'dorchilik va polizchilik bilan shug'ullangan. Bu yerda shaftoli, olcha, qovun, tarvuz va uzum yaxshi bitardi.

Ham o'troq ham ko'chmanchi axoli orasida rivojlangan chorvachilik Markaziy Osiyo iqtisodiyotining taraqqiyoti uchun ayniqsa muxim axamiyatga ega edi. Ish kuchi sifatida ishlatiladigan yirik shoxli mollarni ko'paytirish boshlandi va yilqichilik ham tez rivojlandi. Natijada bunday tez rivojlanish chuqur ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarga olib keldi. Mayda va yirik shoxli mollarni ko'paytirish boylik manbalarini va ular asosida yangi ijtimoiy munosabatlarni yaratdi. Chorva moli mo'l ko'l sut va go'sht, bundan tashqari teri, jun, suyak berardiki, bular istemol qilinar hamda uy kasb-korligi va xunarmandchilik bo'yicha ishlab-chiqarishning rivojlanishiga yordam bergan.

Albatta, yuqoridagilarning barchasi bu yerda o'z navbatida hisob - kitob ishlarni ham yuqori saviyada olib borishni taqozo qilgan. Ishlab chiqarish vositalariga xususiy mulkchilikning paydo bo'lishi bilan hisob-kitob ishlarini yanada katta xajmlarda olib borishga ehtiyoj tug'ilgan. Xususiy yer egalari tashqari quldorlik davlatining o'zi ham hisob-kitob ishlarni olib borgan. E'tirof etish zarurki, yerga xususiy mulkchilikning bo'lmaganligi Markaziy Osiyoning ijtimoiy - iqtisodiy tarixida muxim omil edi. Cho'l va issiq iqlim sharoitidagi suniy sug'orish qishloq xo'jalik ishlarining asosiy sharti hisoblangan.

Markaziy Osiyo quldorlik ishlab chiqarish usulini chetlab o'tgan. Bu yerda feodal tuzum qaror topguniga qadar bo'lgan ishlab chiqarish usulini asosini yerga davlat mulkchiligi, qishloq jamosining xukmronligi, urug'-qabila tuzumining saqlanganligi, ko'chmanchi qabilalar bilan hamkorlik va o'zaro munosabat hamda Buyuk ipak yo'lidagi qizg'in savdo sotiqlik tashkil etgan. Shu munosabat bilan davlatda olib boriladigan hisob-kitob ishlari ham takomillasha borgan. Davlat asosan olinayotgan soliqlardan kelayotgan foydani, armiyani saqlashga sarflanadigan saraf-

xarajatlarni, foydalanishga berilgan yer maydonlarni va boshqalarni hisob kilib borgan. Shu davrga kelib qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositasiga aylangan yer ham asta sekinlik bilan hisob-kitob ob'ektiga aylangan. Ushbu davridayoq maxsus yerlarni hisob-kitobi tadbir sifatida yer kadastru vujudga kelgan va u keyinchalik, feodalizm da ancha rivojlangan.

Dunyodagi boshqa mamlakatlar kabi O'zbekiston feodalizm davrida feodal xo'jaligini boshqarish va nazorat qilish maqsadlarida ayniqsa ichki xo'jalik hisob-kitobi tez rivojlangan. Bu davrda yer kadastru tizimida yerlarga xususiy mulkchilik xuquqini qonunlashtiruvchi tadbir-yerlarni ro'yxat qilish vujudga keladi.

Shunday qilib, yer resurslarini o'rganish hamda yer kadastrini o'tkazish davlatning vujudga kelishi va soliq tizimini rivojlantirilishi bilan birlamchi zaruriyatga aylandi. Jamiyat rivojining ma'lum bosqichida yer maydonlarining miqdori bilan bir qatorda sifat holati ham hisob-kitob qilina boshladi, keyinchalik esa turlicha unumdorlikka ega bo'lgan yerlardan olinayotgan foyda miqdorini ham hisob qilish zaruriyati tug'ildi.

"Kadastr" so'zi, fransuzcha so'z bo'lib, u ma'lum bir obekt bo'yicha davriy yoki uzluksiz kuzatuv va nazorat qilish yo'li bilan olingan ma'lumotlarning mujassamlashgan yig'indisini bildiradi.

Ma'lumki, tabiiy yoki moddiy resurslardan oqilona hamda samarali foydalanishni tashkil etish va nazorat qilish xalq xo'jaligining istiqbolda yanada rivojlanishi uchun ilmiy asoslangan rejalar tuzishda hisob-kitob ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yishda muhim ahamiyatga egadir.

Ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonlariga rahbarlik qilish va nazorat qilish maqsadida ushbu jarayonlarni miqdor va sifat jihatidan tavsiflash xalq xo'jaligi hisobi asosida amalga oshiriladi. Bizning mamlakatimizda ham boshqa rivojlangan davlatlar singari iqtisodiyot tarmoqlari hisobining yagona tizimi mavjud bo'lib, u respublikamizning hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida ma'lum yo'nalishda rivojlanishini taminlashda muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Xalq xo'jaligi hisobining ob'ekti - bu alohida tarmoqlar va korxonalar hisob-kitob ishlarini o'tkazish asosida yagona xalq xo'jaligi hisoblanadi. Alohida olingan korxonalar, muassasa va tashkilotlardagi hisob-kitob xalq xo'jaligi hisobi yagona tizimining ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi hamda unga tezkor - texnik, buxgalteriya va statistik hisoblar kiradi. Xalq xo'jaligi hisobining yagona tizimida yer kadastru ham muhim o'rin egallaydi. Xalq xo'jaligi hisobining yagona tizimini tashkil qilish asosan yuqori davlat boshqaruvi organlari tomonidan amalga oshiriladi. Respublikamizda xalq xo'jaligi hisobining yagona tizimini yuritish O'zbekiston Respublikasi Makroiqtisodiyot va statistika Vazirligiga yuklatilgan bo'lib, o'z navbatida uning barcha viloyat hamda tumanlar hokimiyatlari qoshida boshqarmalari mavjud. Markaziy va mahalliy statistik organlar yagona tamoyillar hamda uslubiyatlar asosida ishlaydilar.

Tezkor texnik hisob alohida xo'jalik yumushlarini bajarish jarayonida ularga joriy rahbarlik va nazoratni amalga oshirish vositasidir. U bajarilgan ishlarning turi va

hajmlari to'g'risida, xom-ashyolardan foydalanganlik, inshootlar kuvvati, mehnat xarajatlari qilingan ishlarning, muddatlari va sifati, olingan materiallar va boshqalar to'g'risida ma'lumot beradi. Masalan, qishloq xo'jalik korxonalarida tezkor-texnik hisob tuproqqa ishlov berish, ekinlarini ekish, ularni parvarish qilish, shuningdek, yangi yerlarni o'zlashtirish, meliorativ va kimyoviy ishlov berish yo'li bilan yer turlari yoki qishloq xo'jalik yerlarini yaxshilash, tuproq eroziyasiga qarshi kurash singarilar bilan bog'liq bo'lgan ishlarni o'z vaqtida va sifatli bajarilishini to'la nazoratini ta'minlaydi. Tezkor - texnik hisob-kitoblarda asosan natural birliklardan foydalaniladi, shuningdek ular statistik usullar yordamida jamlanadi.

Buxgalteriya hisobi-bu ma'lum bir vaqt ichida xalq xo'jaligi rejalarini bajarilishini alohida yo'nalishlarda har bir korxonada faoliyatini kuzatish va nazorat qilish usulidir. Barcha ishlab chiqarish vositalari, yalpi va tovar mahsulotlar, xom-ashyo va materiallar buxgalteriya hisobi ostida bo'ladi. Buxgalteriya hisobida natural hisoblar o'lchovlar yordamida mehnatga haq to'lash miqdori, uning unumdorligi, mahsulotlarning tannaxlari va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlar aniqlanadi. Buxgalteriya hisobi aniq bir korxonada faoliyatini tizimli tarzda nazorat qilish va ushbu korxonaga rahbarlik qilishning muhim vositasi hisoblanadi.

Turli-tuman ijtimoiy voqeylikni o'rganish va nazorat qilish statistik hisob-kitob yordamida amalga oshiriladi. Ijtimoiy turmushning turli qirralarini, jumladan, ishlab chiqarishning madaniy-maishiy va boshqa sohalarini tavsiflaydigan sonli ko'rsatkichlar majmuasi statistika deb ataladi. Statistika ijtimoiy va iqtisodiy voqeyliklarni sifat qirralari bilan chambarchas bog'liq holda ularning miqdoriy tomonlarini o'rganadi.

O'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan yer kadastrini xalq xo'jaligi hisobining umumiy tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. U ham bo'lsa yer kadastrining ob'ekti hisoblangan yerning xususiyatlari bilan bog'liqdir. Ma'lumki, yer mehnatning umumiy vositasidir, mehnat jarayonini amalga oshirishning zarur shartidir. U ishlab chiqarish vositasi sifatida qishloq xo'jaligida, sanoatda, transportda hamda inson moddiy faoliyatining boshqa barcha jabhalarida gavdalanadi. Ammo, shu bilan birga, yer boshqa qator ishlab chiqarish vositalaridan anchagina farq qiladi. Bulardan asosiylari quyidagilardir:

- yerdan tashqari barcha ishlab chiqarish vositalari inson mehnatining mahsulidir, yer esa tabiatning mahsuli hisoblanadi. U tabiat in'omi sifatida mehnatkashlardan oldin paydo bo'lgan hamda ushbu mehnatning tabiiy sharoitidir.
- ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi bilan ishlab chiqarish vositalari miqdor jihatidan ko'payadi va sifat jihatidan o'zgarib boradi. Yer esa yer sharining uning yuzasi (maydon) va u yer sharining quruqlik qismi bilan chegaralanganidir. Yerni biron bir ishlab chiqarish vositasi bilan almashtirish imkoniyati hozirgacha mavjud emas.
- yerdan foydalanish doimiy makon (joy) bilan bogliq. Uni ishlab chiqarish vositasi sifatida bir joydan boshqasiga ko'chirish mumkin emas. boshqa ko'pgina ishlab

chiqarish vositalari (traktorlar, avtomabillar va hakazo.) doimiy o‘rin bilan bog‘lanmagan.

- barcha ishlab chiqarish vositalari foydalanish jarayonida eskiradi, o‘zlarning foydali xususiyatlarini asta-sekin yo‘qotadi va nihoyat, ishlab chiqarish jarayonidan umuman chiqib ketadi. Yer esa vaqtning yemiruvchi ta‘siri izmida bo‘lmagan doimiy ishlab chiqarish vositasidir. Yerdan to‘g‘ri foydalanish natijasida uning unumdorligi doimiy ravishda ortib boradi.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, yer o‘ziga xos bo‘lgan, boshqalarga o‘xshamaydigan ishlab chiqarish vositasidir.

Yer uchastkalari turli o‘lchamlarda, shakllarda, relefda, tuproqlarda, tabiiy o‘tlar va gidrografik sharoitda uchraydi. Yer maydonlarining kenglik sharoiti qishloq xo‘jaligida katta ahamiyatga ega, negaki ular ishlab chiqarish jarayonlariga emas, balki butun qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini tashkil etishga ta‘sir ko‘rsatadilar. Yer uchastkalarining o‘lchamlari, shakllari, joyning reliefi va yerning boshqa xususiyatlari ishlab chiqarish vositalari hamda ishlab chiqarishni tashkil etish xarakterini belgilaydi, mehnat unumdorligiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bularning barchasi yer maydonlarining kenglik sharoitini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi, hamda shu bilan birga yer kadastrini turli plan-xaritalar yordamida yuritish imkonini beradi.

Yer qishloq xo‘jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasidir, usiz hech qanday qishloq xo‘jalikda ishlab chiqarishni tashkil qilish mumkin emas. Bundan shu narsa yaqqol ko‘rinadiki, qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish jarayoni to‘g‘ridan to‘g‘ri yer bilan bog‘langan. Turli xil mashina va mexanizmlar yordamida yerni haydash, ekinlarni ekish va ularni parvarish qilish kabi inson faoliyati natijasida yer, eng avvalo, mehnat predmeti sifatida gavdalanadi. Shu bilan bir vaqtda, madaniy ekinlarni yetishtirish jarayonida odamlar tuproqning mexanik, kimyoviy va biologik xususiyatlaridan foydalanganlari holda uni bir vaqtning o‘zida mehnat quroliga ham aylantiradilar. Shunday qilib, mehnat predmeti va mehnat quroli funksiyalarini bir vaqtda bajargani holda yer qishloq xo‘jaligining eng asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida gavdalanadi.

Yer kadastrini ishlarining tarixi to‘g‘risida gap yuritilganda, ayniqsa ikkinchi jahon urushidan so‘ng respublikamizda amalga oshirilgan ishlarni qayd qilish joizdir.

Ma‘lumki, sobiq Ittifoqning Ministrlar Soveti 1954 yil 31 dekabrda mamlakat yer fondining yagona davlat hisobini yuritish to‘g‘risida qaror qabul qildi. Ushbu qarorga muvofiq ishlab chiqilgan "Yerlardan foydalanishning ro‘yxati va yerlarning davlat hisobini o‘tkazish tartibi xaqida" gi ko‘rsatmada yer turlaridan foydalanishning to‘g‘riligini tasdiqlash maqsadida tuproqlarning sifati va xossalari haqida ma‘lumotlar zarurligi ko‘rsatilgan. Bunday ko‘rsatkichlarga: tuproq tiplari, mexanik tarkibi, gumus qatlamining chuqurligi, sho‘rlanganlik darajasi, yer osti suvlarining chuqurligi, yer osti qatlamining suv o‘tkazuvchanlik holati va boshqalar kiradi. Yuqorida ko‘rsatilgan ma‘lumotlarni faqat yirik mashtabdagi tuproq xaritalardan olish mumkin bo‘lgan. Shuning uchun O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jalik vazirligidagi yer tuzish

boshqarmasi qoshida 1956 yili maxsus guruh tashkil qilindi va 1959 yilga kelib 102 tumanda tuproq xaritalari tayyorlandi.

Keyinchalik tuproq unumdorligini oshirib borish, o'g'it va suvdan foydalanishni yaxshilash, yangi yerlarni o'zlashtirish maqsadida 1959 yili O'zbekiston Respublikasi Ministrlar Sovetining "O'zbekiston SSR kolxoz va sovxozlarida tuproq tekshiruv ishlarini tashkil qilish xaqida"gi 270-sonli qaroriga binoan O'zbekiston qishloq xo'jaligi vazirligi Tuproqshunoslik instituti qoshida Respublika tuproq tekshiruv ekspeditsiyasi tashkil qilindi va u 1961 yil iyun oyida hozirgi "O'zdaverloyiha" ilmiy loyihalash institutiga o'tkazildi.

1959-1967 yillar davomida ushbu institut yordamida respublikaning sug'oriladigan mintaqalaridagi jamoa va davlat xo'jaliklari maydonlarida katta hajmdagi tuproq tekshiruv ishlari tugallanib, 4,3 mln yerga yirik masshtabda, shu jumladan, 3,3 mln.gaga 1:10000 mashtabda tuproq xaritalari tuzilgan. Ushbu davrda birinchi marta paxtakor xo'jaliklari yerlarining sifati bo'yicha tavsiflanib, "Pasportlash" ishlari o'tkazilgan. Bu tadbir o'z vaqtida yer fondi tarkibini tekshirib ko'rish va o'g'it solish, sug'orish, sho'rlangan va eroziyaga uchragan yerlarning melioratsiyasi to'g'risidagi taklif va tavsiyalarga o'zgartirishlar kiritish, shuningdek, sug'oriladigan xo'jaliklar ichidagi bo'sh yerlarni va foydalanilmay yotgan yerlarni o'zlashtirish manbalarini qidirib topish xamda hisoblab chiqish imkonini bergan.

1966-1967 yillar ichida olingan tuproq tekshiruv ishlari natijalarining xujjatlari asosida respublikaning sug'oriladigan yerlarini yo'qlama qilish amalga oshirilgan. Natijada qishloq xo'jaligi yer turlarini sifatini ko'rsatuvchi qaydnomalar tuzilib paxtakor xo'jaliklariga topshirilgan.

Jamoa va davlat xo'jaliklariga tuproq xaritalarini tayyorlab berilishi yer tuzish tashkilotlariga yerlarning miqdorini hisobga olish bilan bir qatorda ularni sifatini hisobga olish uchun imkon berdi. Bundan tashqari kelajakda hosildorlikni oshirishni rejalashtirishda agrotexnikani to'g'ri olib borish va tuproq unumdorligini oshirish tadbirlarini ishlab chiqishda yuqorida qayd etilgan xaritalar katta amaliy ahamiyatga ega bo'ldi.

O'zbekistonda 1967-yildagi tuproqni suv va shamol eroziyasidan himoya qilishning kechiktirib bo'lmas tadbirlari xaqidagi qarorga binoan tog'li lalmikor mintaqalarning yuvilish bo'yicha tuproq tekshiruv ishlari o'tkazildi.

O'zbekistonda 1969 yil 2 oktabrdagi 1594-r sonli qarori bilan Respublika tuproq ekspeditsiyasi asosida "Uzgiprozem" instituti qoshida Yer kadastr filiali tashkil qilindi. Bu filial respublikada yer kadastr ishlarini boshlab, yerlar sifatini aniqlash, tuproq bonitirovkasi hamda yerlarni iqtisodiy baholash ishlarini bajara boshlagan.

Respublikada yer kadastrini yuritishni yanada takomillashtirishda sobiq Ittifoq Ministrlar Soveti tomonidan 1977 yil 10 iyunda qabul qilingan "Davlat yer kadastrining yuritish tartibi to'g'risida"gi maxsus qaror qabul qilingan. Ushbu qarorga binoan yer kadastr yerdan foydalanuvchilarni ro'yxatga olish, yer hisobi va yerlarni

baholash ishlari kompleks tadbir sifatida yagona uslubiyat asosida o'tkazila boshlandi.

O'zbekiston Respublikasini mustaqilikka erishishi, iqtisodiyotda bozor munosabatlarini shakllana borishi birinchi galda yer munosabatlarini tubdan qayta qurishni taqozo qildi. Bu esa o'z navbatida davlat yer kadastrini yuritishni xam shakllantirish zaruriyatini tug'dirdi. Bularning barchasi 1998 yilga kelib O'zbekiston Respublikasining yangi Yer kodeksini, "Davlat yer kadastrini to'g'risida" gi qonun va yerdan foydalanish, davlat yer kadastrini yuritish bilan bog'liq bo'lgan qator me'yoriy xujjatlarni qabul qilinishiga asos bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi "Yer kodeksi" ning 15-moddasiga hamda "Davlat yer kadastrini to'g'risida"gi qonunning 3 -moddasigi binoan " Davlat yer kadastrini Davlat kadastrlarining yagona tizimining asosiy tarkibiy qismi hisoblanib, u yerlarning tabiiy, xo'jalik, xuquqiy rejimi, toifalari, sifat xususiyatlari va qimmati, yer uchastkalarining o'rnini va o'lchamlari, ularning yerdan foydalanuvchilar, ijarachilar va mulkdorlar o'rtasidagi taqsimoti to'g'risidagi ma'lumotlar hamda xujjatlar tizimidan iborat. Davlat yer kadastrini yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarning davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshirish bilan bir qatorda miqdori va sifatini hisobga olishni, tuproq bonitirovkasini, yerlarning qiymat bahosini, shuningdek yer kadastriga doir axborotlarni bir tizimga solinishi, saqlanishi va yangilab turishni o'z ichiga oladi.

Davlat yer kadastrini yer munosabatlarini tartibga solish, yerdan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish, yer tuzishni tashkil etish, yer uchun to'lanadigan haq miqdorlarini asoslash, xo'jalik faoliyatiga baho berish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, mahalliy davlat hokimiyati organlari, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarni yer to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashga mo'ljallangandir.

Davlat yer kadastrining ma'lumotlari yerlardan foydalanish va ularni muhofaza qilishda, yer uchastkalarini berish (realizatsiya qilish) va ularni qaytarib olishda, yer uchun to'lanadigan haq miqdorini belgilashda, yer tuzish ishlarini o'tkazishda, xo'jalik faoliyatiga baho berishda hamda yerdan foydalanish va ularni muhofaza qilish yuzasidan boshqa tadbirlarni amalga oshirishda majburiy tartibda tadbiriq etiladi.

Davlat yer kadastrini respublika uchun yagona tizim asosida davlat budjeti mablag'lari hisobidan davlat kadastrini va yer tuzish xizmatlari organlari tomonidan yuritiladi.

Davlat yer kadastrini yuritish topografiya-geodeziya, kartografiya, tuproq, agrokimyoy, geobotanika va boshqa yo'nalishlarda tekshirish va qidiruvlar olib borish, yerlarni hisobga olish va ularga baho berish, yerdan foydalanuvchilar va ijarachilarning hamda mulkdorlarning yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarini ro'yxatga olish bilan ta'minlanadi.

Yuqorida qayd qilinganlardan kelib chiqqan holda davlat yer kadastrini quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatiga olish;
- yer maydonlarini miqdor hamda sifat jihatdan hisob qilish;

- tuproq bonitrovkasi va yerlarni iqtisodiy baholash.

Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatiga olish-yer kadastrining birinchi tarkibiy qismi bo‘lib, u yer maydonlarini huquqiy jihatdan xo‘jalik holatini ta‘minlaydigan tadbirlar tizimini o‘z ichiga oladi. Bu tadbir yer - mulklarni, yerdan foydalanuvchilarning chegaralari bo‘yicha yerlarni ma‘lum subektlarga qonuniy biriktirib qo‘yish foydalanish huquqlarini beruvchi davlat xujjatlarini topshirish, sub’ektlarni tuman (shahar) Davlat yer kadastrini kitobiga qayd qilishni o‘z ichiga oladi.

Yer maydonlarining hisobi-yer maydonlarining miqdori va sifati bo‘yicha to‘liq ma‘lumotlarni olish, qayta ishlash, ma‘lum bir tizimga va tartibga keltirish hamda saqlash bo‘yicha majmualiy tadbir hisoblanadi. Yerlarni miqdor jihatidan hisob-kitob qilish ularni ma‘lum ma‘muriy hududiy birliklarga, yer toifalariga, yerdan foydalanuvchilarga va yer turlari bo‘yicha taqsimlanishi haqidagi ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Yerlarni sifat jihatidan hisob qilishning vazifasi-tuproq qatlami hamda yerdan foydalanuvchilar nuqtai nazaridan yer turlarini tabiiy, meliorativ va xo‘jalik holatiga har tomonlama tavsif berishdan iboratdir.

Tuproq bonitrovkasining asosiy maqsadi yerlarni tabiiy, barqaror xususiyatlari hamda xo‘jalik sharoitida va foydalanish jarayonida olgan sifatlari bo‘yicha baholashdan iborat. Tuproq bonitrovkasini natijalari yer maydonlarini iqtisodiy jihatdan baholashda holisona asos bo‘lib xizmat qiladi.

Yerlarni iqtisodiy baholash - bu maxsus iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida yer maydonlarini iqtisodiy jihatdan samaradorlik xususiyatini ularning iqtisodiy unumdorligini qiymat jihatdan baholashdir. Yer maydonlarini iqtisodiy jihatdan baholashda yerdan foydalanishning tabiiy (tuproq boniteti ballari orqali), iqlimiy (samarali harorat yig‘indisi, yog‘ingarchilik miqdori va boshqalar), xo‘jalik (ishlab chiqarishning jadallashganlik darajasi) va texnologik (konturlilik, maydonlar shakli, ishchi qiymatliklar va boshqalar) sharoitlari butun bir majmua tarzda hisobga olinadi.

Mustaqil o‘rganish uchun savollar.

1. Hisob-kitob kishilik jamiyatining rivojlanishida qanday ahamiyat kasb etgan?
2. Xalq xo‘jaligida mavjud bo‘lgan hisob-kitoblarning qanday turlarini bilasiz?
3. O‘zbekistonda hisob-kitob ishlarining turi sifatida yer kadastrini qay tarzda vujudga kelgan?
4. Yer kadastrini hisob-kitob turi sifatida qanday o‘ziga xos xususiyatlari mavjud?
5. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrlarda O‘zbekistonda qanday yer kadastrini ishlari amalga oshirilgan?
6. Bozor munosabatlari sharoitida o‘tkazilayotgan yer kadastrini qanday o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi?
7. Davlat yer kadastrining qisqacha mazmuni qanday?

8. Davlat yer kadastrı qanday tarkibiy qismlardan iborat?

2. Davlat kadastrlarining yagona tizimida yer kadastrining o‘rni, vazifasi va ahamiyati

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 17 iyuldagi «O‘zbekiston Respublikasi davlat kadastrlari Yagona tizimini tashkil etish hamda uni yuritish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida» gi 255-sonli qaroriga binoan bugungi kunda Respublikada qator rivojlangan horijiy davlatlardagi singari davlat kadastrining yagona tizimi yaratilmoqda. Davlat kadastrining yagona tizimi (DKYaT) – bu barcha turdagi davlat va tarmoq kadastrlarini yagona tamoyil asosida birlashtiruvchi kup qirrali informatsion tizim hisoblanadi. DKYaT yer yuzasining har bir hisob-kadastr uchastkasi bo‘yicha ularning geografik holatini, huquqiy hamda xo‘jalik statusini yoritgan holda yer, suv, o‘rmon, qazilma boyliklar, o‘simliklar va hayvonot dunyosi, ko‘chmas mulk va boshqa tabiiy, shuningdek xo‘jalik resurslari to‘g‘risidagi xujjatlashtirilgan ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bunday takomillashgan tizim asosan O‘zbekiston Respublikasining tabiiy iqtisodiy salohiyatini umumdavlat nuqtai nazaridan majmualı tarzda hisob kitob qilish va baholashni ta‘minlash maqsadida yaratiladi hamda yuritiladi. Yer uchastkalari va ob‘ektlarning huquqiy holatlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, belgilangan tartibga mos holda aniqlangan tarmoq kadastrlarining ma‘lumotlari DKYaT ning asosini tashkil etadi.

DKYaT asosan davlat boshqaruv tizimini, yuridik hamda jismoniy shaxslarni ularning faoliyatlari uchun zaruriy ma‘lumotlar hamda hududlar va ko‘chmas mulk to‘g‘risidagi ma‘lumotlar bilan tezkorlikda ta‘minlashga mo‘ljallangan. Uning ma‘lumotlari davlat boshqaruvining barcha tizimlari, yuridik hamda jismoniy shaxslar, shu jumladan, chet el fuqarolari uchun zaruriy kuchga egadir. Kadastr xujjatlari mulkchilik hamda xo‘jalik yuritishning barcha shakllarining ob‘ektlari to‘g‘risidagi birlamchi huquqiy iqtisodiy va texnik ma‘lumotlar sifatida qabul qilinishi zarur.

DKYaT ning ob‘ektlari quyidagilardir:

- tabiiy resurslar (yer, suv, o‘rmon, yer osti qazilma boyliklari va boshq.);
- binolar va inshootlar, transport va muhandislik kommunikatsiyalari;
- geodezik tarmoqlar punktlari;
- DKYaT vazifalarini bajarish uchun zarur bo‘lgan ob‘ektlar;

DKYaT ning ob‘ektlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar respublika bo‘yicha qo‘yidagicha yagona texnologik asosida qaraladi:

- davlat yer kadastrı bo‘yicha – joylardagi davlat hokimiyati tizimi, qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi tizimi tomonidan;
- davlat suv kadastrı bo‘yicha – gidromelioratsiya bo‘yicha Bosh boshqarma (tabiiy suv manbaalari), geologiya va mineral resurslar Davlat qo‘mitasi (yer osti suvlari),

qishloq va suv xo'jaligi vazirligi (suv resurslaridan foydalanish va yerlarning meliorativ holati);

- davlat o'rmon kadastri bo'yicha – qishloq va suv xo'jaligi vazirligi (o'rmonchilik Bosh boshqarmasi);
- davlat yer osti qazilma boyliklari kadastri bo'yicha – geologiya va mineral resurslar Davlat qo'mitasi;
- alohida muhofaza qilinadigan hududlar bo'yicha – tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasi va Fanlar Akademiyasi;
- hayvonot dunyosi, o'simliklar dunyosi bo'yicha – Fanlar Akademiyasi;
- ko'chmas mulk kadastri bo'yicha – joylardagi davlat hokimiyati organlari hamda Geodeziya, kartografiya va davlat kadastri Davlat qo'mitasi;
- davlat qurilish kadastri bo'yicha – joylardagi davlat hokimiyati organlari hamda arxitektura va qurilish Davlat qo'mitasi;

DKYaT ning ma'lumotlari asosan quyidagi maqsadlar uchun foydalaniladi:

- iqtisodiy islohatlarni, jumladan yer islohatini amalga oshirish;
- hududni majmuali tarzda ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirishga dasturlar va bashoratlar tuzish;
- tabiiy resurslar va kuchmas mulkni majmuali tarzda hisob qilish, baholash hamda davriy monitoringini o'tkazish;
- xo'jalik yuritish sub'ektlari tomonidan tabiiy ob'ektlar va hududlarga yetkazilgan zararni baholash;
- hududlar to'g'risida ma'lumotlar talab qilinadigan boshqa faoliyatlarni amalga oshirish.

DKYaT ni vujudga keltirish hamda ushbu tizim faoliyatini takomillashtirib borish O'zbekiston Respublikasi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastri Davlat qo'mitasi hamda uning viloyatlar va tumanlar (shaxar) hokimiyatlaridagi ko'chmas mulk kadastri xizmatlariga yuklatilgan. Ular o'z faoliyatlarini Vazirlar Mahkamasi, viloyat va tuman (shaxar) hokimiyatlari tomonidan tasdiqlangan qoidalarga muvofiq holda olib boradilar.

DKYaT quyidagi tamoyillarga binoan yuritiladi:

- respublikaning barcha hududlarini to'la qamrab olish;
- markazlashgan rahbarlik;
- kadastr ma'lumotlarini qayta ishlash va taqdim etishning birligi;
- barcha turdagi kadastrlar tizimining yer kadastri asosida shakllanishi;
- avtomatlashtirilgan informatsion texnologiyalarni qo'llash;
- ma'lumotlarning ob'ektivligi, to'laligi, aniqligi hamda haqqoniyligi;
- ma'lumotlarni to'ldirilishi va yangilanishining uzluksizligi;
- ma'lum chegaralangan foydalanuvchilardagi mavjud ma'lumotlarning maxfiyligi.

Shunday qilib, respublikada shunday yagona informatsion kadastr tizimi vujudga kelmoqdaki, u so'zsiz iqtisodiyotimiz tarmoqlari uchun hozirgi bozor munosabatlari sharoitida so'zsiz muhim amaliy ahamiyatga ega bo'ladi.

Tizim tarkibiga kiruvchi yer kadastrini qolgan barcha kadastrlar ob'ektlari aynan ushbu maydonlarning ustki yoki ostki qismlarida shakllangan va joylashgan. Ushbu ob'ektlar bo'yicha tarmoq kadastrlarini yuritishda birinchi galda yer tug'risidagi ma'lumotlarga tayaniladi. Bu hol so'zsiz albatta davlat yer kadastrini to'g'ri va har tomonlama asoslangan holda yuritishni taqozo qiladi.

Yer resurslaridan to'g'ri, oqilona hamda samarali foydalanish – iqtisodiyot ahamiyatiga molik bo'lgan muammodir. Bu esa o'z navbatida iqtisodiyotdagi mavjud yerlarni imkoni boricha tarmoqlararo optimal tarzda taqsimlashni, mumkin qadar kamroq xarajatlar sarflagan holda har gektar yer maydoni hisobiga ko'proq miqdorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishni, tuproq unumdorligini saqlash va muntazam ravishda, ilg'or agrotexnik tadbirlar asosida, oshirib borishni bildiradi. Bu muammoni hal qilish yer kadastrini to'liq hajmlarda o'tkazish zarurligini tug'diradi.

Davlat yerning yagona to'laqonli egasi sifatida yer fondini boshqarishni amalga oshiradi. Bu esa o'z navbatida yer kadastriga davlat ahamiyatini beradi. Uning ma'lumotlari, birinchi navbatda, yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni ro'yxat qilish, yer resurslarini davlat tomonidan boshqarishni yanada takomillashtirish maqsadlarida foydalanibgina qolmasdan, balki yerlarga davlat egaligi huquqini muhofaza qilish maqsadlarida, shuningdek, boshqa mulkdorlar va foydalanuvchilar huquqlarini ham muhofaza qilishda foydalaniladi. Shu nuqtai nazardan xam yer kadastrini ma'lumotlari faqatgina iqtisodiy ahamiyatga molik bo'libgina qolmasdan, huquqiy ahamiyatga ham egadir.

Yer kadastrini ma'lumotlari davlat yoki boshqa jamoat maqsadlari uchun yer ajratishni asoslashda ham katta ahamiyatga egadir. Xalq xo'jaligi manfaatlari nuqtai nazardan yuqorida qayd qilingan maqsadlar uchun birinchi navbatda qishloq xo'jalik ishlab chiqarishida yaroqsiz bo'lgan yoki kam yaroqli bo'lgan, shuningdek, hech bir sub'ektga ajratib berilmagan yerlarni ajratish maqsadga muvofiqdir. Shu sababli bunday masalalarni hal qilishda yer fondining haqiqiy holati, taqsimoti va amaldagi foydalanishi to'g'risida, shuningdek qishloq xo'jalik yerlarining mahsuldorligi to'g'risidagi ma'lumotlarga zaruriyat tug'iladi. Bu ma'lumotlar yer ajratishning maqbul yechimlarini asoslash uchun xam zarurdir.

Ishlab chiqarishning yil sayin rivojlana borishi bilan unga ko'proq tabiiy resurslar miqdori jalb etib boriladi. Bunda o'z navbatida iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va biologik jarayonlarning o'zaro bog'liqligi kuchayadi. Shuning uchun ishlab chiqarishning maqbul holda amalga oshirilishi ham jamiyat hamda tabiat qonunlari to'g'risida chuqur va har tomonlama bilimlarga asoslandi. U faqatgina moddiy boyliklar yaratibgina qolmasdan shu bilan bir vaqtda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiatdagi mavjud ekologik barqarorlikni ushlab turishi zarur. Shu nuqtai nazardan ham tabiiy resurslarni, jumladan yer resurslarini muhofaza qilish iqtisodiyot ahamiyatiga molik bo'lgan muammo hisoblanadi. Shuning uchun unga davlat tomonidan katta ahamiyat beriladi. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksida ham atrof-muhitni, jumladan yer resurslarini muhofaza qilish, yerlardan oqilona foydalanish bo'yicha tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Bunday tadbirlarga hududni oqilona tashkil etish, tuproq unumdorligini oshirish, yerlarni suv va shamol eroziyasidan, sellardan, suv bosishdan, zaxlanishdan, qayta shoʻrlanishdan, qaqrab qolishdan, ishlab chiqarish chiqindilari, kimyoviy va radioaktiv moddalar bilan ifloslanishdan himoya qilish, buzilgan yerlarni tiklash va ularni qayta ekinzorlarga aylantirish kabilar kiradi. Bunday dolzarb muammolarni hal qilish mamlakat yer resurslarining sifat holati toʻgʻrisida toʻliq, ishonchli va sifatli maʼlumotlarga asoslanishi zarur.

Qishloq xoʻjalik ishlab chiqarishini yanada jadallashtirish va rivojlantirish boʻyicha xukumatimiz olib borayotgan agrar siyosatni amalga oshirish boʻyicha ham yer kadastrini boʻyicha katta vazifalar yuklatilgan. Jumladan, "Yer kodeksi, Soliq kodeksi, «Shirkat (kooperativ) xoʻjaligi toʻgʻrisida", "Fermer xoʻjaligi toʻgʻrisida", "Dehqon xoʻjaligi toʻgʻrisida"gi qonunlarni amalyotga tadbiiq qilish, qishloq xoʻjaligida agrar islohatlarni amalga oshirish birinchi galda yer kadastrini maʼlumotlariga asoslanadi.

Maʼlumki, respublikamiz viloyatlari, tuman (shaxar)lari oʻzlarining joylashuvi boʻyicha turli mintaqalarga, iqlim, relef va tuproq sharoitlariga egadir. Bunday holda ushbu viloyatlar, tumanlar boʻyicha qishloq xoʻjaligi tarmoqlarini toʻgʻri, ilmiy asoslangan holda belgilash, asosiy ekinlar hosildorliklarini kelgusiga toʻgʻri rejalashtirish hamda shu asosda qishloq xoʻjaligini yanada rivojlantirish yer kadastrini maʼlumotlari asosida olib boriladi.

Yer kadastrini materiallari yerdan foydalanganlik uchun haq undirishda birlamchi asos boʻlib xizmat qilishi zarur. Maʼlumki, Oʻzbekiston Respublikasida yerdan foydalanganlik uchun haq toʻlanadi. Yer uchun haq har yil toʻlanadigan yer soligʻi shaklida olinadi, uning miqdori yer uchastkalarining sifatiga, joylashgan oʻrniga va suv bilan taʼminlanish darajasiga qarab belgilanadi. Yer uchastkalari ijaraga berilgan taqdirda yer uchun toʻlov ijara haqi shaklida olinadi, uning miqdori tomonlarning kelishuviga muvofiq belgilanadi, lekin u yer soligʻi stavkasining bir baravaridan kam va uch baravaridan ortiq boʻlmasligi kerak. Yerdan qishloq xoʻjaligi ehtiyojlarida foydalanilgan taqdirda ijara haqi yer soligʻi stavkasining bir baravari miqdorida boʻladi.

Yer kadastrini maʼlumotlari yerlar holatini va ulardan foydalanishni yaxshilash boʻyicha tadbirlarni rejalashtirish uchun ham nihoyatda zarur. Davlat tomonidan yerdan foydalanuvchi, ijarachi va yer uchastkasi mulkdorlariga yerdan belgilangan maqsadga muvofiq oqilona va samarali foydalanish, tuproq unumdorligini oshirish, ishlab chiqarishda tabiatni muhofaza qiluvchi texnologiyalarni qoʻllash, oʻzining xoʻjalik faoliyati natijasida hududda ekologik vaziyatning yomonlashuviga yoʻl qoʻymaslik, tuproqni suv va shamol eroziyasidan, qayta shoʻrlanish, botqoqlanish va ifloslanishdan asrash boʻyicha qator tadbirlar ishlab chiqish kabi majburiyatlar yuklagan. Bularni amalga oshirish uchun albatta yer maydonlarining sifat jihatidan olib boriladigan hisob-kitob maʼlumotlari zarur boʻladi.

Maʼlumki, melioratsiya, jumladan qishloq xoʻjaligi yerlarini irrigatsiyalash va suvdan foydalanish tizimiga asoslangan sunʼiy sugʻorish respublikamiz qishloq

xo'jaligida ishlab chiqarishni tashkil etishning birlamchi asosi va yerlardan samarali foydalanish hamda ularning unumdorligini oshirish shartidir. Qishloq xo'jaligida foydalanish va sug'orish uchun yaroqli bo'lgan va sug'orish manbalari bilan bog'langan, doimiy yoki muvaqqat sug'orish tarmog'iga ega bo'lgan maydonlar sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Kadastr bahosiga ko'ra o'rtacha tuman bonitet ballidan 20 foyizdan ko'p bo'lgan sug'oriladigan qishloq xo'jalik yerlari alohida qimmatga ega bo'lgan unumdor sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Bunday sug'oriladigan yerlar maxsus muhofaza qilinishi lozim va sug'oriladigan yerlarni sug'orilmaydigan yerlar jumlasiga o'tkazilishiga yo'l qo'yilmasligi bo'yicha tadbirlar belgilaydi. Yuqoridagilardan yaqqol ko'rinib turibdiki, bunday hollarda xam yer kadastr materiallari, jumladan yer hisobi va yerlarni baholash ma'lumotlari katta ahamiyat kasb qiladi.

Yer kadastr ma'lumotlarini hozirgi sharoitda ayniqsa yer tuzish ishlarini, jumladan xo'jaliklararo va ichki xo'jalik yer tuzish loyihalarini iqtisodiy jihatdan asoslashda o'ta zarurdir. Qayd qilish zarurki, keyingi yillarda respublikamizdagi yerdan foydalanuvchilar va yer uchastkalari mulkdorlarining turli shakllari vujudga kelmoqda. Bu esa yuqorida qayd qilingan sub'ektlarga yer ajratish ularning maydonlarini tashkil etish, yanga shakldagi almashlab ekishlarni joriy qilishni taqazo qiladi. Bu hol esa o'z navbatida yer kadastr materiallariga asoslanadi.

Yer kadastr qishloq xo'jalik korxonalarining ishlab chiqarish faoliyatini, eng avvalo, yerlardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish uchun ham katta ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan qishloq xo'jalik ishlarining o'lchamlari va holatini hisob-kitob qilibgina qolmasdan, balki ular mahsuldorligini siyosiy baholash, birinchi navbatta, alohida qishloq xo'jalik ekinlarini yetishtirish samaradorligi nuqtai nazardan baholash zaruriyati tug'iladi.

Shunday qilib, yer kadastrining vazifasi bugungi kunda ko'p qirralikdir. Ular xalq xo'jaligi talablaridan jumladan, yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanish zaruriyatlari hamda talablaridan kelib chiqqan. Bularning barchasi davlat yer kadastrining xalq xo'jaligi axamiyatiga molik ekanligi yana bir karra namoyon kiladi.

Mustaqil o'rganish uchun savollar.

1. Davlat kadastrlari yagona tizimi (DKYaT) nima?
2. DKYaT ning ob'ektlariga nimalar kiradi?
3. DKYaT ni yuritish qanday tamoyillarga tayanadi?
3. DKYaT ni vujudga keltirish va rivojlantirish qaysi tashkilotga yuklatilgan?
4. DKYaT da yer kadastrining o'rni qanday?
5. Davlat yer kadastrlarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
6. Davlat yer kadastrlarining iqtisodiyot tarmoqlaridagi ahamiyati to'g'risida nimalarni bilasiz?

3. Davlat yer kadastrining turlari, tamoyillari va hujjatlari

O'tkazilish mazmuni va tartibiga qarab davlat yer kadastr asosan ikki turga bo'linadi: asosiy (birlamchi) va joriy (kundalik).

Asosiy yer kadastrining vazifasi yer maydonlarining tabiiy, xo‘jalik hamda huquqiy holatlari to‘g‘risida ma‘lumotlarni birlamchi sifatda olish va ularni yer kadastr xujjatlarida yoritishdan iborat. Asosiy yer kadastr davriy ravishda yer maydonlarining qayta tasvirga olishdan, yerlarni xolatini kuzatuvdan, yer baholash ishlarini bajargandan so‘ng, yangi yerdan foydalanuvchilar yoki yer mulkdorlari tashkil etilganda, shuningdek, qaytadan tasdiqlangan yer kadastr xujjatlarini navbatdagi tuldirish chog‘ida o‘tkaziladi.

Asosiy yer kadastrida yerdan foydalanuvchilarning umumiy maydonlari, yer turlarining tarkibi, yerlarning sifat holati, tuproqlarning bonitet ballari va yerlarning iqtisodiy baholari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni o‘zida materiallar va xujjatlar to‘planadi, bir tizimga keltiriladi va tahlil qilinadi. To‘plangan materiallar chuqur o‘rganiladi, ularning to‘liqligi aniqlanadi va ob‘ektivligi tekshiriladi. Zarur hollarda mavjud materillar tahlil qilinadi yoki mavjud bo‘lmagan ma‘lumotlarni olish uchun qo‘shimcha ishlar bajariladi. Asosiy yer kadastr yer fondining holati to‘g‘risida aniq ma‘lumotlar beradi. Yer maydonlari to‘g‘risida bunday aniq ma‘lumotlarning mavjud bo‘lishi kelgusida undan oqilona va samarali foydalanish bo‘yicha tadbirlar ishlab chiqish imkonini beradi.

E‘tirof etish joizki, yer kadastr ma‘lumotlari, jumladan yer turlari va ularning tarkibi maydonlar bo‘yicha doimo o‘zgarib turadi. Ushbu yer kadastr ma‘lumotlarini shu kunning talab darajasiga bo‘linishini ta‘minlash uchun ushbu o‘zgarishlarni o‘z vaqtida aniqlab borish xamda yer kadastr xujjatlarida yoritib borish kerak. Bu esa o‘z navbatida joriy yoki kundalik yer kadastrni yuritib borish zaruriyatini tug‘diradi.

Joriy yer kadastrining vazifasi asosiy yer kadastr o‘tkazilgandan so‘ng yer maydonlaridan foydalanishda ro‘y beradigan o‘zgarishlarni aniqlash va ularni yer kadastr xujjatlariga tushirishdan iborat. Bundan tashqari, boshlang‘ich yozuvlardagi xatolarni tuzatish va zamon talablariga mos qo‘shimcha ma‘lumotlarni ham kiritish joriy yer kadastrining vazifasiga kiradi. Boshqacha qilib aytganda, joriy kadastr yer kadastr ma‘lumotlarini bugungi kun talab darajasida bo‘lishini ta‘minlaydi.

Asosiy va joriy kadastr o‘zaro bir-biriga bog‘liq bo‘lgan yer kadastrining bosqichlaridir. Asosiy kadastr joriy kadastrni yuritishga zamin yaratadi. Joriy kadastr, asosiy kadastr ma‘lumotlarini yangilagangani va to‘ldirilgani holda yer maydonlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni tizimli tarzda shu kunning talabi darajasida ushlab turadi. Shu sababli ham joriy yer kadastr bo‘yicha ishlar asosiy yer kadastr ishlari tugagandan so‘ng birdaniga tashkil etilishi zarur.

Yer kadastr ma‘lumotlarining aniqligi yer tuzish, o‘rmon tuzish, tasvirga olish va kuzatuv materiallarining sifatiga bog‘liq. Joriy yer kadastr ishlarida asosiy yer kadastr matriallaridan foydalaniladi.

Yer kadastrni yuritishda bir qator tamoyillarga amal qilish zarur. Davlat yer kadastrining bunday asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: mamlakatning butun hududini to‘la qamrab olish, fazoviy kordinatalarning yagona tizimini qo‘llash, yer kadastriga doir axborotlar ishlab chiqish uslubiyatining birligi yer kadastriga doir

axborotlarning to'g'ri bo'lishi, qonuniylik uzluksizlik, ko'rgazmalilik, markazlashgan rahbarlik va boshqalar.

Ma'lumki yer kadastrisi ishlari mamlakatning barcha hududlarida yagona uslubiyat asosida bajarilishi zarur. Bir davrda mamlakatning barcha hududlarini to'la qamrab olgan holda o'tkazilgan yer kadastrisi ishlarining natijalari ham respublikamizning yer maydonlari to'g'risida aniq fikr-mulohazalar yuritish imkonini beradi.

Yer kadastrisi maqsadlari uchun foydalaniladigan plan-kartografik materiallarni tayyorlashda bugungi kunda fazoviy koordinatalarning yagona tizimini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Negaki bunday plan-kartografik materiallar katta aniqlikka ega bo'ladi, ulardan foydalanish yer kadastrisini yuqori aniqlikda o'tkazish imkonini beradi.

Yer kadastrisini yuritishda qonuniylik tamoyiliga alohida e'tibor beriladi. Bu tamoyilning bajarilishi asosan davlatimizni yer, undan foydalanish, yer kadastrisi va uni yuritish bo'yicha qabul qilgan qonunlari hamda boshqa qator me'yoriy xujjatlari bilan ta'minlanadi. Huquqiy demokratik jamiyatning asosiy tashkiliy tadbirlaridan biri hisoblangan yer kadastrisi mustahkam huquqiy bazaga ega bo'lishi zarur. Bularga O'zbekiston Respublikasining "Yer kodeksi", "Davlat yer kadastrisi to'g'risida" gi qonun, yer kadastrisini yuritish to'g'risidagi hukumat qarorlari, yo'riqnomalar, yerlardan foydalanishni davlat nazoratini o'rnatish, yer tuzish va yerlarni muhofaza qilish bo'yicha boshqa me'yoriy xujjatlar kiradi.

Yer kadastrisini yuritish uzluksiz holda amalga oshirilishi zarur. Jumladan yer kadastrisi yerdan foydalanishda ro'y beradigan o'zgarishlarni doimiy ravishda hisobga olib yer fondi holatining aniq tavsifini berishi zarur. Bundan ko'rinadiki, yer kadastrisi ma'lumotlari yerlarning tabiiy, xo'jalik va huquqiy holatlarida bo'ladigan joriy o'zgarishlarni tizimli tarzda aniqlab berilishi kerak. E'tirof etish zarurki, har bir qishloq xo'jalik korxonasiidagi yer maydonlarda har yili juda ko'p sonli o'zgarishlar kuzatiladi. Ma'muriy tuman (shaxar), viloyat va nihoyat mamlakat bo'yicha esa bunday o'zgarishlar juda katta miqdorlarni tashkil etadi. Bu o'zgarishlarni doimiy ravishda aniqlab borish yagona yer fondidan foydalanishni maqsadga muvofiq boshqarish imkonini beradi. Shuning uchun ham yer kadastrisini uzluksiz ravishda o'tkazish zarur bo'ladi.

Yuqoridagilar bilan bir qatorda, yer kadastrisi doir axborotlar to'g'ri bo'lishi kerak. Uning barcha ko'rsatkichlari qat'iy aniq, haqiqatga to'la mos kelishi zarur. Yerdan foydalanishning huquqiy, tabiiy va xo'jalik holatlariga mos bo'ladigan faqatgina ob'ektiv ma'lumotlar mamlakat yer fondidan to'g'ri foydalanish va boshqarish bo'yicha davlat vazifalarini bajarish uchun muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin. Shuning uchun ham yer kadastrisi xujjatlariga birlamchi yoki joriy o'zgarishlarni kiritish ularni tasdiqlovchi xujjatlarga asoslaniladi.

Axborotlar to'g'ri bo'lishi nuqtai nazardan yerdan foydalanuvchilarning o'zlari ham yer kadastrisini to'g'ri yuritishlari katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun har bir yerdan foydalanuvchi yer kadastrisini yuritish bo'yicha o'zidagi zarur xujjatlarda yer

tarkibida ro'yx bergan barcha o'zgarishlarni aniq hisobga olgan holda tuman hokimiyatiga yerdan foydalanishning haqiqiy holati to'g'risida hisobot taqdim etishi zarur.

Xo'jaliklar, ma'muriy tumanlar kundalik ishlab chiqarish va boshqa faoliyatlarida yer kadastr ma'lumotlaridan to'g'ri hamda keng foydalanish uchun ular mumkin qadar ko'rgazmali bo'lishi zarur. Ya'ni, yer kadastr ma'lumotlari oddiy, tushunarli hamda turli plan-xarita materiallarida ham aks ettirilishi maqsadga muvofiqdir.

Yer kadastrini mamlakat hududlarida to'g'ri yuritish hamda ulardan keng miq'yosda foydalanish markazlashgan rahbarlik tamoyili asosida davlat hokimiyati organlari tomonidan nazorat qilish bilan ta'minlanadi. Yer kadastrining yaxlitligini ta'minlash bo'yicha umumiy rahbarlik O'zbekiston Respublikasi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastr Davlat qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladi. Viloyatda yer kadastr ishlariga umumiy rahbarlik viloyat yer resurslari Geodeziya, kartografiya va davlat kadastr boshqarmasiga, tuman (shaxar)da esa tuman (shaxar) yer resurslari Geodeziya, kartografiya va davlat kadastr xizmatiga yuklatilgan.

Ma'lumki, asosiy va joriy yer kadastr ularning mazmuni va mohiyatiga mos holda yer kadastr xujjatlarida yoritiladi. O'zlarining mohiyatiga qarab yer kadastr xujjalari matn-yozuv va grafik-chizma turlariga bo'linadi. Matn – yozuv xujjalari kitob, qaydnoma, tushuntirish xatlari ko'rinishida ulib, yer kadastr ma'lumotlari natural ko'rsatkichlarda yoritiladi. Grafik-chizma xujjalari – bu yer kadastr ishlari o'tkazilayotgan hududni ma'lum masshtablarda qog'ozda aks ettirilishi asosida olinadigan turli plan-xaritalar, chizmalardir.

Matn va grafik - chizma xujjatlar o'rtasida doimiy ravishda uzviy bog'liqlik mavjud. Matn xujjatlar odatda grafik xujjatlardagi ma'lumotlar asosida to'ldiriladi va aksincha.

Yer kadastr xujjalari mazmuni va mohiyati bo'yicha asosiy, yordamchi, birlamchi xujjatlarga bo'linadi. Asosiy yer kadastr xujjalari o'z navbatida hisob-kitob va hisobot turlariga bo'linadi. Ma'muriy tuman (shahar) bo'yicha yer kadastrining asosiy hisob-kitob xujjati – bu tuman (shahar) davlat yer kadastr kitobidir. Ushbu kitobda odatda tuman (shahar) bo'yicha barcha yerdan foydalanuvchilar yer mulkdorlarining ro'yxati, yerlarning miqdor va sifat hisobi, tuproq bonitirovkasi hamda yerlarni iqtisodiy baholash ma'lumotlari qayd qilinadi. O'z mohiyati bo'yicha ikkinchi muhim hisob kitob xujjati – bu tumanning navbatchi kadastr xaritasidir. U tumanda mavjud bo'lgan barcha yerdan foydalanuvchilar, yer mulkdorlari va boshqa birliklarni ma'lum masshtabdagi xaritada hududiy joylashuvi bo'yicha aniq tasavvur beradi. Yer kadastrining asosiy hisobot xujjalari – bu tuman (shahar), viloyat yer balansi milliy hisobot.

Yerdan foydalanuvchilarning asosiy kadastr xujjalari – bu barcha yerlardan foydalanishni hisobga olib boradigan hamda ularda yuz beradigan o'zgarishlarni davriy ravishda tizimli tarzda yoritadigan xujjatlardir. Bunga asosan yerlardan foydalanish huquqlarini beruvchi davlat dalolatnomalari, yerga mulk huquqini

tasdiqlovchi guvohnoma, korxonalar, muassasa va tashkilotlarning yer kadastrini kitobi va yerdan foydalanuvchilarning turli mazmundagi plan-xaritalari kiradi.

Yordamchi yer kadastrini xujjatlariga asosan ishchi daftarlar, yer mulkdorlari, yerdan foydalanuvchilar ro'yxati, hisobotlar va ularga ilovalar, tushintirish xatlari, ocherklar, kartogrammalar, diogrammalar kiradi. Ular asosiy yer kadastrini xujjatlarida keltiriladigan ma'lumotlarni to'ldiradilar.

Asosiy yer kadastrini xujjatlariga yer kadastrini yuritish uchun birlamchi xujjat ma'lumotlaridan foydalaniladi. Boshlang'ich tarzda yer kadastrini yuritish hamda joriy o'zgarishlarni kiritishda ham birlamchi xujjatlar asos bo'ladi. Bunday xujjatlariga asosan yer tuzish, o'rmon tuzish, maydonlarni tasvirga olish, yerlarni yo'qlama qilish, yer va ekin turlarini maxsus asboblarda yordamida nazoratli o'lchov, tuproq, agrokimyolar, geobotanik va meliorativ kuzatuv materiallari, yerdan foydalanishda ro'y bergan o'zgarishlarni o'lchov natijalari bo'yicha materiallar, tuproq bonitrovkasi va yerlarni iqtisodiy baholash, maydonlar yuzalarini hisoblash qaydnomalari kabilari kiradi.

Asosiy yer kadastrini xujjatlarida yuqoridagilar bilan birgalikda yer kadastrini ma'lumotlarini qonuniy ravishda tasdiqlovchi unga huquqiy asos bo'ladigan xujjatlar ham zarur. Bularga asosan "Yer kodeksi", "Davlat yer kadastrini to'g'risida" gi va "Davlat kadastrini to'g'risida" gi qonunlar Vazirlar Mahkamasining, viloyat va tuman hokimiyatlarining yer munosabatlarini tartibga solish va yerdan foydalanish sohalaridagi qarorlari kiradi.

Mustaqil o'rganish uchun savollar.

1. Davlat yer kadastrini o'z mazmuniga qarab qanday turlarga bo'linadi?
  2. Asosiy yer kadastrini qaysi vaqtda o'tkaziladi?
  3. Joriy yer kadastrini nima sababdan o'tkaziladi?
  4. Yer kadastrini qanday tamoyillar asosida yuritiladi?
  5. Yer kadastrini xujjatlari qanday turlarga bo'linadi?
6. Asosiy yer kadastrini xujjatlariga nimalar kiradi?

4. O'zbekiston Respublikasining yer fondi – yer kadastrining ob'ekti sifatida

Respublikamiz yer fondi yer kadastrini bilan uzviy bog'liqdir. Chunki aynan yer kadastrini mamlakatimiz hamma yer maydonlarida yagona uslubiyat asosida o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasida yer - davlat mulki, umummilliy boylikdir, undan oqilona foydalanish zarur. Yer davlat tomonidan muxofaza qilinadi. Davlat yerning asosiy egasi sifatida yer fondiga egalik qilish va undan to'g'ri foydalanishni ham tashkil etishi zarur. Shunday tashkiliy tadbirlardan biri davlat yer kadastrini hisoblanadi.

Demak, mamlakatning yagona yer fondi-yer kadastrining ob'ekti hisoblanadi. Yer fondi undan foydalanishning asosiy maqsadiga qarab quyidagi toifalarga bo'linadi:

- 1) qishloq xo'jaligi yerlari - qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun yoki shu maqsadlarga mo'ljallangan yerlar;
- 2) aholi punktlarining yerlari (shaharlar, posyolkalar va qishloq aholi punktlari yerlari), shahar va poselka va qishloq aholi punktlari chegaralari doiralaridagi yerlar;
- 3) sanoat, transport, aloqa, mudofaa maqsadlarida foydalanish uchun mo'ljallangan yerlar;
- 4) tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish rekreatsiya maqsadlarida foydalanish uchun mo'ljallangan yerlar;
- 5) tarixiy-madaniy maqsadlarda foydalanish uchun mo'ljallangan yerlar;
- 6) o'rmon fondi yerlari;
- 7) suv fondi yerlari;
- 8) zahira yerlar.

Qishloq xo'jalik ehtiyojlari uchun ajratib berilgan yerlar shu sohaga mo'ljallangan yerlar deb hisoblanadi. Bu yerlar qishloq xo'jaligi maqsadlarida faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan ekinzorlar, daraxtzorlar, ichki xo'jalik yo'llari, kommunikatsiyalar, o'rmonlar, berk suv xavzalari, binolar va inshootlar, aholi yashash joylari bilan band bo'lgan yerlarga ajratiladi. Haydaladigan yerlar, ko'p yillik daraxtzorlar (Bog'zor, tokzor va tutzorlar), yaylovlar, pichanzorlar va bo'z yerlar qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar doimiy yoki vaqtinchalik foydalanish maqsadlarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish kooperativlariga (shirkatlarga), boshqa qishloq xo'jalik korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga, fermer xo'jaliklarini tashkil etish va yuritish, dehqon xo'jaligini, xususiy bog'dorchilik, jamoa bog'dorchiligi va uzumchiligi uchun Respublika fuqarolariga, yordamchi qishloq xo'jaligini yuritish uchun qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanmaydigan korxonalar; muassasalar va tashkilotlarga beriladi.

Qishloq xo'jaligi yerlarini irrigatsiyalash va suvdan foydalanish tizimiga asoslangan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tashkil etishning asosi va yerlardan foydalanish jarayonida tuproq unumdorligini oshirishning shartidir. Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan va sug'orishni ta'minlay oladigan sug'orish manbaasi bilan bog'langan doimiy yoki muvaqqat sug'orish tarmog'iga ega bo'lgan yerlar sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Sug'oriladigan yerlar davlat organlari tomonidan maxsus muhofaza qilinadi, ularni sug'orilmaydigan yerlar sarasiga o'tkazish alohida hollarda, tuproq – meliorativ va iqtisodiy sharoitlarni hamda yerlarning suv bilan ta'minlanganligini, ulardagi mavjud suv resurslarini va ularga belgilangan me'yorlashni e'tiborga olib viloyat hokimliklari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Shahar va posyolka doirasidagi barcha yerlar shaharlar va posyolkalar yerlariga kiradi. Shahar va posyolkalar yerlari tarkibiga shahar qurilishi yerlari, umumiy foydalanishdagi yerlar, qishloq hujaligida foydalaniladigan yerlar, daraxtzorlar egallagan yerlar, sanoat transport, aloqa, mudofaa yerlari va boshqa maqsadlarga

mo'ljallangan yerlar, tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish, rekreatsion va tarixiy – madaniy maqsadlarga mo'ljallangan yerlar, suv fondi yerlari va zahira yerlar kiradi.

Qishloq aholi punktlarining yerlariga belgilab qo'yilgan chegaralari doirasidagi hamma yerlar kiradi. Qishloq va ovul, o'zini-o'zi boshqarish organlari tassarrufidagi qishloq aholi punktlarining qishloq xo'jaligi hamda o'rmon xo'jaligi korxonalari muassasalari va tashkilotlari foydalanadigan yerlar kiradi.

Sanoat yerlari jumlasiga sanoat korxonalariga, jumladan undirma sanoat va energetika korxonalariga ishlab chiqarish va yordamchi binolar hamda inshootlar qurilishiga doimiy foydalanish uchun berib qo'yilgan yerlar kiradi. Transport yerlari jumlasiga temir yo'l, ichki suv transporti korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga transport inshootlari, qurilmalari va boshqa ob'ektlarni ishlatish, saqlab turish, qurish, qayta qurish, ta'mirlash, takomillashtirish va rivojlantirish sohasida ular zimmasiga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirish uchun doimiy foydalanishga berib qo'yilgan yerlar kiradi. Aloqa yerlariga aloqa tizimi ob'ektlarini hamda ularga tegishli inshootlarni joylashtirish, aloqa, radioeshittirish, televideniya va axborot korxonalari muassasalari va tashkilotlariga doimiy foydalanish uchun berib qo'yilgan yerlar kiradi. Qurolli kuchlar, chegara, ichki va temir yo'l qo'shinlarining harbiy qismlari, harbiy o'quv yurtlari, korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining joylashishi hamda doimiy faoliyati uchun berib qo'yilgan yerlar mudofaa ehtiyojlari uchun mo'ljallangan yerlar deb e'tirof etiladi. Boshqa maqsadlar uchun mo'ljallangan yerlar jumlasiga korxonalar, muassasalar va tashkilotlar foydalanadigan, qishloq xo'jaligi yerlari aholi punktlari, sanoat transport, aloqa, mudofaa, tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish, rekreatsion va tarixiy-madaniy maqsadlarga mo'ljallangan yerlar tarkibiga, shuningdek o'rmon va suv fondlari tarkibiga kirmagan yerlar kiradi.

Suv xo'jaligi ehtiyojlari uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga belgilangan tartibda berib qo'yilgan suv xavzalari (daryolar, ko'llar, suv omborlari va h.) gidrotexnika va boshqa suv xo'jaligi inshootlari egallab turgan yerlar, shuningdek suv xavzalarining qirg'oqlari va boshqa suv ob'ektlari bo'ylab ajratib qo'yilgan zonadagi yerlar suv fondi yerlari jumlasiga kiradi.

Tabiatni muhofaza qilishga mo'ljallangan yerlar tarkibiga korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga maxsus maqsadlar uchun berilgan davlat qo'riqxonalari, milliy va dendrologiya bog'lari, botanika bog'lari, buyurtma bog'lar (ovchilikka mo'ljallangan yerlar bundan mustasno), tabiat yodgorligi yerlari kiradi.

Kasallikning oldini olish va davolashni tashkil etish uchun qulay, tabiiy shifobaxsh omillarga ega bo'lgan, tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanish uchun belgilangan tartibda berib qo'yilgan yer uchastkalari sog'lomlashtirish ishlari uchun mo'ljallangan yerlar jumlasiga kiradi.

Aholining ommaviy dam olishi va turizmni tashkil etish uchun tegishli muassasalar va tashkilotlarga berilgan yerlar - rekreatsiya uchun mo'ljallangan yerlardir. Tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanish uchun berib qo'yilgan tarixiy – madaniy qo'riqxonalar, me'morial bog'lar, maqbaralar,

arxeologiya yodgorliklari, tarixiy va madaniy yodgorliklar joylashgan yerlar tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar qatoriga kiradi. O‘rmon xo‘jaligi ehtiyojlari uchun berib qo‘yilgan yerlar o‘rmon fondi yerlari deb e’tirof etiladi. O‘rmonzorlar barpo etish, jarliklarning kengayishini to‘xtatish, shaharlar va sanoat markazlari tevarigidagi ixota o‘rmonzorlari va ko‘kalamzor maydonlar barpo etish uchun boshqa maqsadlarga mo‘ljallangan yerlar o‘rmon fondi yerlari tarkibiga belgilangan tartibda o‘tkazilishi mumkin. Fuqarolar, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga foydalanish uchun berilmagan barcha yerlar zahira yerlardir. Bunday yerlar jumlasiga doimiy egalik qilish va doimiy foydalanish huquqi tugatilgan yerlar ham kiradi. Zahira yerlar, tuman va shaharlarning davlat hokimiyati organlari tasarrufida bo‘ladi va qishloq xo‘jaligi maqsadlari uchun egalik qilish, foydalanishga va ijaraga berishga mo‘ljallanadi. Tuman hokimi mahalliy ahamiyatga molik zahira yerlarning ayrim uchastkalarini o‘z qarori bilan posyolka, qishloq va ovullarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari tasarrufiga berishi mumkin. Quyidagi 1 – jadvalda O‘zbekiston Respublikasi yagona davlat yer fondining yer toifalari bo‘yicha taqsimlanishi keltirilgan.

1 - jadval

Respublika yer fondini yer toifalari bo‘yicha taqsimlanishi

(2005 yil 01.01 gacha bo‘lgan holati)

T.r	Yer toifalari	Umumiy maydoni	
		ming. ga.	%
1	Qishloq xo‘jalik yerlari	25789,8	58,1
2	Aholi yashash yerlarining maydoni	230,6	0,5
3	Sanoat transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlar uchun ajratilgan yerlar	1934,2	4,4
4	O‘rmon fondi yerlari	8050,4	18,1
5	Suv fondi yerlari	810,2	1,8
6	Tabiatni muhofaza qilish, sog‘lomlashtirish, rekriatsion	12,6	-
7	Tarixiy–madaniy ahamiyatiga molik yerlar		
8	Davlat zahira yerlari	7582,5	17,1
	Jami yerlar	44410,3	100,0

Jadvaldagi ma’lumotlardan ko‘rinadiki, umumiy yer maydonining 58,1 foizini qishloq xo‘jalik yerlari, ya’ni qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanadigan korxonalar, muassasa va tashkilotlar yerlarini tashkil qiladi.

Olib borilayotgan yer hisobi shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda 2005 yil 1 yanvarga sug‘oriladigan yer maydoni 4277,6 ming gektar bo‘lib, umumiy maydonning 9,6 foizini tashkil etadi. Ushbu maydonlardan olinayotgan qishloq xo‘jalik mahsulotlari umumiy qishloq xo‘jalik mahsulotlarining 95,0 foizini tashkil etadi. Shu sababli ham ishlab chiqarish manba’larini jadal rivojlantirishda sug‘oriladigan yerlardan to‘g‘ri va oqilona foydalanishni yo‘lga qo‘yish katta

ahamiyat kasb etadi. Yagona yer fondi nafaqat foydalanish maqsadlari bo'yicha, balki har bir yerdan foydalanuvchilar bo'yicha ham ajratiladi.

Respublikamizda hozirgi kunda asosiy yerdan foydalanuvchilar – jamoa, kooperativ (shirkat) xo'jaliklari, fermer va boshqa qishloq xo'jalik korxonalari, muassasalari va tashkilotlari, sanoat, transport va boshqa noqishloq xo'jalik korxonalari, muassasalari, qo'shma korxonalar hamda alohida fuqarolar hisoblanadi. Shunday ekan, yer kadastr yordamida yer fondining yerdan foydalanuvchilarning guruhlari bo'yicha ham ularni taqsimlanishi to'g'risida ma'lumotlar berishi kerak. Yerdan foydalanuvchilar guruhlari bo'yicha tavsiflar olish uchun yer kadastr har bir yerdan foydalanuvchi uchun alohida yuritilishi lozim. Shu sababli asosiy yer kadastr birligi – bu yerdan foydalanuvchi sub'ektdir. Yerdan foydalanish – bu yagona davlat yer fondining tarkibiy qismini tashkil etgan, ma'lum bir yerdan foydalanuvchiga qat'iy belgilangan maqsadlarda davlat tomonidan berilgan hududdir. Yerdan foydalanuvchi sub'ekt ma'lum maydonga, joydagi o'rniga, shakliga va doimiy chegarasiga ega.

Yerdan foydalanuvchi sub'ektga yer berish yer ajratish asosida amalga oshiriladi. Yer uchastkalarini foydalanish uchun ajratish yer qonunlari xujjatlarida belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasining qarori, viloyat, tuman va shahar hokimiyatlarining qarorlariga asosan amalga oshiriladi. Yerdan foydalanuvchilar yer uchastkasidan meyoriy xujjatlarda belgilangan asosiy maqsadlar bo'yicha foydalanishlari zarur. Berilish muddatlariga qarab yerdan foydalanish ikki turga bo'linadi: doimiy va vaqtinchalik. Oldindan muddati ko'rsatilmagan berilgan yerlar muddatsiz yoki doimiy foydalanishdagi yerlar deb e'tirof etiladi.

Yerdan muddatli foydalanish qisqa muddatli uch yilgacha va uzoq muddatli – uch yildan o'n yilgacha bo'lishi mumkin. Ishlab chiqarish ehtiyojlari talab qilgan hollarda bu muddatlar tegishli qisqa muddatli yoki uzoq muddatli davrga uzaytirilishi mumkin. Yaylov chorvachiligi uchun yer uchastkalari qishloq xo'jaligi korxonalariga 25 yilgacha muddatga berilishi mumkin.

Berilgan sharoitiga qarab yerlar birlamchi va ikkilamchi yerdan foydalanishga ajratiladi. Birlamchi foydalanish to'g'ridan-to'g'ri davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratiladi. Bularga jamoa xo'jaliklari, kooperativlar (shirkatlar), boshqa qishloq xo'jalik korxonalari, sanoat korxonalari, transport muassasalari, o'rmon xo'jaliklari va boshqalar kiradi.

Birlamchi yerdan foydalanishda qonunda ko'zda tutilgan tartibda tomorqa uchastkalariga ikkilamchi tartibda yer berilishi mumkin. Bunda shirkat (jamoa) xo'jaligining yerlaridan ikkilamchi foydalanish uchun yer maydonlari, xo'jalik a'zolarining umumiy majlis qaroriga asosan, boshqa yerdan foydalanuvchilarga yerlar – mahalliy hokimiyat qarori bo'yicha beriladi.

Muddatsiz yerdan foydalanish uchun yerdan foydalanish huquqlarini beruvchi davlat dalolatnomasi bilan tasdiqlanadi. Davlat dalolatnomasiga binoan qishloq xo'jalik korxonalariga birlashtirilgan yerlar jamoa yerlariga va tomorqa yerlariga

bo‘linadi. Tomorqa yerlari joylarda jamoa yerlaridan ajratiladi. Qishloq xo‘jalik korxonalarini a‘zolari, qishloq joylarida istiqomat qiluvchi ishchilar, xizmatchilar va boshqa fuqarolar tomorqa yerlari maydoni yer kadastrini kitobida hamda qishloq fuqarolar Kengashining xo‘jalik daftarlarida qayd qilgan holda rasmiylashtiriladi. Yer maydonlaridan vaqtinchalik foydalanish davlat hokimiyati organlarining qarorlari bilan rasmiylashtiriladi.

Yerdan foydalanish yer kadastrining asosiy birligi sifatida o‘z mazmuniga qarab turlicha bo‘lib, foydalanish tavsifi bo‘yicha farqlanuvchi turli tabiiy – tarixiy xususiyatlarga ega bo‘lgan yer uchastkalarining yig‘indisidan iborat. Bular yer turlarini tashkil etadi. Yer kadastrini yerdan foydalanuvchi chegarasida yerlar turlari bo‘yicha yuritiladi. Shu sababli yer turi yer kadastrining asosiy elementi xisoblanadi. Turlicha tabiiy xususiyatlarga ega bo‘lgan, aniq bir ishlab chiqarish maqsadlarida foydalaniladigan yer uchastkalari yer turlari deb e‘tirof etiladi.

Yer turlarini tasniflashda ayniqsa qishloq xo‘jalik yer turlarini ajratish muhimdir. Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini yetishtirishda bevosita foydalaniladigan yer turlariga qishloq xo‘jalik yer turlari deb e‘tirof etiladi. Bularga haydalma yerlar, ko‘p yillik mevali daraxtzorlar, yaylovlar, pichanzorlar, bo‘z yerlar kiradi.

Qishloq xo‘jaligida bevosita foydalanilmaydigan yer turlari bo‘yicha ham alohida hisob yuritib boriladi. Bular o‘rmonlar, botqoqliklar, ko‘llar, yo‘l va yo‘laklar, qurilishlar, hovlilar, ko‘chalar, maydonchalar bilan band yerlar, qumliklar va qishloq xo‘jaligida foydalanilmaydigan boshqa yerlardir.

Qishloq xo‘jalik ekinlarini ekish maqsadida tizimli tarzda muntazam foydalanadigan yer turi haydalma yerlardir. Bunga ekilgan ko‘p yillik o‘tlar va dam berish uchun qoldirilgan shudgor yerlar ham kiradi. Pichanzor va yaylovlarni yaxshilash maqsadida haydalib, chorva uchun ekilgan o‘tlar va daraxtlar orasiga ekilgan maydonlar ekin yerlariga kirmaydi. Sun‘iy ravishda yaratilgan mevali ko‘p yillik daraxtzorlar, butazorlar yoki o‘tsimon ko‘p yillik o‘simliklar, mahsulot beradigan dorivor va texnik daraxtzorlar ko‘p yillik daraxtzorlar deb yuritiladi. Ularga bog‘lar, tokzorlar, tutzorlar va mevali ko‘chatzorlar kiradi. Meva hosilini olish uchun ekilgan ko‘p yillik daraxtzorlar bog‘larni tashkil etadi. Tokzorlar – uzum olish maqsadida ekilgan ishkamlardir; tutzorlar – ipak qurtini boqish uchun ekiladigan tut plantatsiyalari; mevali ko‘chatzorlar – ko‘p yillik madaniy mevali daraxt ko‘chatlarini yetishtirish uchun foydalaniladigan yerlar tarkibiga kiradi.

Muntazam ekin ekib kelingan, ammo bir yil (kuzdan-kuzgacha) va undan ortiq davrda haydalmagan va foydalanilmay qolgan yerlar bo‘z yerlardir. Chorva mollari uchun dag‘al xashak sifatida uzluksiz pichan o‘rib turiladigan qishloq xo‘jalik yerlari pichanzorlar deb ataladi. Ko‘proq pichan o‘rib olish maqsadida holati yaxshilangan pichanzorlar ham mavjud. Qishloq xo‘jaligida chorva mollarini uzluksiz boqish uchun foydalaniladigan yerlar yaylovlardir. Yaylovlar asosan tubdan yaxshilangan, madaniy, tog‘ chorva mollari o‘tlaydigan, suv bilan ta‘minlangan turlariga ajratiladi. Tubdan yaxshilangan yaylovlar – chorva mollari iste‘mol qiladigan tabiiy o‘simliklarni boyitish maqsadida maxsus o‘t urug‘lari sepilgan hamda saksovul va butazorlar

tashkil qilingan yer maydonlari; madaniylashgan yaylovlar – zaruriy tartibda ishlov berilgan, doimo o‘g‘itlatib, chorva mollari uchun o‘t o‘sishi yaxshilangan vaqti – vaqti bilan chorva mollari o‘tlatiladigan yaylovlar; tog‘ yaylovlari – tog‘lik yerlarda joylashgan yaylov yerlar; chorva mollari o‘tlatiladigan yaylovlar – xo‘jalik markazidan uzoq muddatga (butun mavsum davomida) chorva mollarini o‘tlashi uchun ajratilgan yaylovlar; suv bilan ta‘minlangan yaylovlar - mavjud chorva mollarini suv iste‘moli bilan ta‘minlay oladigan, suv manbasiga ega bo‘lgan yaylovdur.

Daryolar, ko‘llar va kanallar atrofida joylashgan yaylovlar ham suv bilan ta‘minlangan hisoblanadi.

O‘rmon fondi yerlari – o‘rmon daraxtlari bilan qoplangan, shuningdek, o‘rmonga qo‘shilmagan yakka daraxtlar, jarliklar atrofiga ekilgan daraxtlar, qiyalik, balandlik, daryo qirg‘oqlariga suv havzalari atroflariga qumliklar yonlarida, o‘rmon – bog‘ yerlari, o‘rmon ko‘chatzorlari, shuningdek, daraxtlari kesib olingan o‘rmon yerlari, ochiq qolgan yerlar, siyraklashib qolgan o‘rmonlar, yog‘och kesish uchun ajratilgan yerlar va yong‘indan nobud bo‘lgan (yong‘inga uchragan) o‘rmon ko‘chatzorlari yerlaridair. O‘rmonzorlar uchun ko‘chat yetishtirishga ajratilgan yer maydonlari o‘rmon ko‘chatxonasidir. O‘rmon uchun ko‘chatzorlar: urug‘likdan olinadigan ko‘chatzor, ko‘chat ekish uchun yer bo‘limlari birlamchi (boshlang‘ich) ko‘chat ekish yerlari, ko‘kargan qalamchalar va qalamcha qilib ekiladigan ko‘chatzor bo‘limlariga bo‘linadi.

Ixota daraxtzorlari – almashlab ekish maydonlarini shamoldan to‘shish, sug‘oriladigan va qurilish inshootlari ta‘sirida tuproq eroziyasidan saqlash, qurg‘oqchilikdan va boshqa tabiiy noqulayliklardan asrash maqsadida ekiladigan o‘rmon daraxtzorlaridir. Botqoqlik–yer osti suvlarining ko‘tarilishi hamda yog‘ingarchilik natijasida tuproqning ustki qatlami sernam bo‘lib ketgan yerlardir. Jarliklar–yer qatlamining eroziya ta‘sirida yomon joylashganligi yoki tuproq quyi qatlamlarining genetik holati va qiya kesikligi bir metrdan ortiq bo‘lgan yerlardir. Quyidagi jadvalda respublika viloyatlari bo‘yicha asosiy yer turlari maydonlarining taqsimlanish ma‘lumotlari keltirilgan (2- jadval).

Respublika viloyatlari bo'yicha yer turlari maydonlarining taqsimlanishi

(2006 yil 01.01. ga bo'lgan holati ming ga hisobida)

Viloyatlar	Umumiy maydon	Shu jumladan:									
		Hay-dalma yerlar	Shundan sug'oriladigan	Ko'p yillik daraxtzorlar	Bo'z yerlar	Yaylov va pichanzorlar	Qishloq xo'jalik yerlarining jami	Tomorqa yerlari	O'rmon va butazorlar	Meliorati v ho-lati yaxshilandigan yerlar	Boshqa yerlar
Qoraqalpog'iston	16100,6	419,2	419,2	12,0	8,0	4855,2	5294,4	44,6	592,2	27,1	10142,3
Andijon	430,3	199,1	199,1	28,4	3,9	21,6	253,0	52,2	3,5	1,9	119,7
Buxoro	4193,7	200,3	200,3	24,0	5,2	2685,1	2914,6	55,3	232,5	4,0	987,3
Jizzax	2117,8	477,5	256,6	18,6	6,3	739,0	1241,4	31,8	173,3	7,2	664,1
Qashqadaryo	2856,8	669,7	417,7	34,6	23,5	1503,2	2231,0	73,6	109,8	20,9	421,5
Navoiy	10937,4	112,6	92,1	10,6	7,0	10009,0	10140,0	20,3	0,7	2,8	773,6
Namangan	717,5	197,2	197,2	36,4	3,3	158,9	395,8	45,1	24,6	1,4	250,6
Samarqand	1677,4	477,4	261,9	53,3	4,5	806,1	1301,3	85,1	11,7	4,5	279,8
Surxandaryo	2009,9	284,7	245,6	34,2	1,7	865,0	1185,6	58,2	201,5	0,2	564,4
Sirdaryo	427,6	256,2	256,2	7,4	11,3	23,6	298,5	18,8	3,4	4,6	102,3
Toshkent	1513,2	333,9	298,9	42,6	0,8	397,6	774,9	57,7	81,1	1,3	548,2
Farg'ona	715,3	256,3	256,3	36,9	-	26,0	319,2	66,9	17,7	1,5	310,0
Xorazm	681,6	212,5	212,5	13,7	5,2	172,3	403,7	41,5	58,5	1,9	176,0
Jami	44410,3	4056,6	3313,6	352,9	80,7	22263,4	26753,6	651,4	1511,9	79,3	15414,1

2-jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinadiki respublikamiz bo'yicha asosiy qishloq xo'jalik yeri hisoblangan haydalma yerlar 4056,6 ming gani, yaylov va pichanzorlarsa 22263,4 ming gadan iborat. E'tirof etish joizki, keyingi yillarda mamlakat yer fondida bo'z yerlarning maydoni asossiz ravishda oshib ketmoqda. Olingan ma'lumotlarga qaraganda, agarda 1993 yilda bo'z yerlar maydoni respublikamiz bo'yicha 53,6 ming gani tashkil etgan bo'lsa, 2005 yilga kelib 80,7 ming gadan iborat bo'lgan. Tomorqa yerlari bilan 651,4 ming ga, o'rmonlar va butazorlar bilan 1511,9 ming ga, meliorativ tayyorgarlikdagi yerlar bilan 79,3 ming ga maydon egallangan.

Ma'lumki, har bir yer turi alohida konturlardan iborat. Kontur deb odatda bir xil yer turiga hamda yopiq tashqi chegaraga ega bo'lgan maydon tushuniladi. U ma'lum bir maydon va aniq bir xo'jalik ahamiyatiga egaligi bilan tavsiflanadi. Konturlarning maydonlari qancha katta bo'lsa texnikadan samarali foydalanish shuncha qulay bo'ladi.

Mustaqil o'rganish uchun savollar.

Davlat yer kadastrining ob'ekti nima?

O'zbekiston Respublikasining yagona yer fondi qanday toifalarga bo'lingan?

Qishloq xo'jalik yerlari deb qanday yer maydonlarini hisoblaysiz?

Yerdan foydalanish deb nimaga aytiladi?

Muddat bo'yicha yerdan foydalanish qanday turlarga bo'lingan?

Birlamchi va ikkilamchi yerdan foydalanishlar to'g'risida nimalarni bilasiz?

Yer turi deb nimaga aytiladi? Qanday yer turlari qishloq xo'jalik yer turlariga kiradi?

Sug'oriladigan yerlar tarkibiga qanday yerlar kiradi?

3-BOB. DAVLAT YeR KADASTRINING TARKIBIY QISMLARI

- 1. Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish**
- 2. Yer hisobi, uning mazmuni, turlari va o‘tkazish uslubiyati**
- 3. Yerlarni baholash, iqtisodiyot tarmoqlarida uning ahamiyati**
- 4. Tuproq bonitirovkasi va uni o‘tkazish uslubiyati**
- 5. Yerlarni iqtisodiy baholash va uni o‘tkazish uslubiyati**

1. Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish

Xo‘jalik yoki korxonalar, muassasa va tashkilotlarni yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarini ro‘yxat qilish davlat yer kadastrining asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ro‘yxatlash ma‘lum bir yer uchastkasiga mulkdorlik, foydalanish yoki ijara huquqini rasmiylashtirish hamda davlat miq‘yosida qabul qilingan yagona shakldagi xujjatlarda aks ettirish bo‘yicha huquqiy tadbir hisoblanadi.

Yer uchastkasiga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish ma‘lumotlari huquqiy kuchga ega. Albatta, yerlarni ro‘yxat qilish ishchi tizim sifatida birdaniga shakllanmagan. U XX asrning 20-30 yillarida o‘tkazila boshlangan hamda boshlang‘ich davrlarda yerdan foydalanish huquqini rasmiylashtirish va yerga davlat mulkchiligini ta‘minlashga yo‘naltirilgan. Shu bilan bir qatorda uning vazifasiga yer maydonlarining huquqiy va xo‘jalik holatlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni to‘plash, tizimli tarzda saqlash va yangilab turish ishlari kirgan.

Yer uchastkasiga bulgan huquqlarni ro‘yxatga olish yer hisobi bilan uzviy bog‘langan holda olib boriladi.

Yer uchastkasiga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish ma‘lum bir yer uchastkasidan foydalanish, ijaraga olish huquqlarini rasmiylashtirish va yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni qabul qilingan xujjatlarda qayd qilish bilan bog‘liq masalalarni o‘z ichiga oladi. Bunda dastlabki xujjatlari yer uchastkalarining huquqiy holati to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan iborat bo‘ladi. Ammo, yerdan foydalanish ma‘lum bir maqsadga yo‘naltirilganligi hamda ma‘lum hudud va aniq sub‘ekt bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli u o‘z ichiga yer uchastkalarining xo‘jalik holati, joylashgan o‘rni va yerdan foydalanishning o‘lchamlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni oladi.

Yer uchastkasini yerdan foydalanuvchiga berish to‘g‘risidagi vakolatli davlat organlarining qarori hamda yer tuzish loyihasini joyga ko‘chirish va yer uchastkasi chegaralarini joyda belgilash to‘g‘risidagi dalolatnoma yerdan foydalanuvchi yoki yer-mulkdorini ro‘yxat qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Davlat ro‘yxatida rasmiylashtirilgandan so‘ng yerdan foydalanuvchiga yerdan foydalanish huquqlarini beruvchi xujjatlar topshiriladi.

Yer uchastkalirini egalik kilish, foydalanish yoki mulk tariqasida berish yer ajratish tariqasida amalga oshiriladi. Yer uchastkalarini ajratib berish O‘zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar, shaharlar hokimlari tomonidan qonun xujjatlarida belgilab quyilgan tartibda amalga oshiriladi. Foydalanishdagi yer uchastkasining boshqa shaxslarga berish shu yer uchastkasi belgilangan tartibda qaytarib olingandan keyingina amalga oshiriladi.

Yerni ijaraga olish huquqi yer uchastkasini ijaraga olish shartnomasi asosida ro'yxatdan o'tkaziladi.

Servitutlar va mulk huquqidagi boshqa cheklashlar yer uchastkalaridan foydalanish shartnomalar, sud qarorlari asosida ro'yxatdan o'tkaziladi.

Yer uchastkasidan o'zgalarning ham qisman foydalanishi mumkinligi to'g'risidagi xuquq davlat hokimiyati organlarining qarorlari yohud qonun xujjatlarida nazarda tutilgan boshqa xujjatlar asosida ro'yxatdan o'tkaziladi.

Binoga, inshootga va imoratga bo'lgan mulk huquqi boshqa shaxsga o'tishi natijasida yuzaga kelgan yer uchastkasidan foydalanish huquqi ana shu mulkdorlarning oldi-sotdisi, almashtirilganligi, xadya etilganligi yoki vasiyat qilinganligi to'g'risidagi tegishli shartnomalar va bitimlar, tuziladi. Mulkdorlarning yoki ular tomonidan vakil qilingan organlar va yuridik shaxslarning qarorlari, shuningdek binoga, imoratga, inshootga mulk huquqi undan boshqaga o'tayotgan shaxsning yer uchastkasiga tegishli xujjatlari tegishli hokimiyat organlarining qarori bilan rasmiylashtirilganidan keyin ro'yxatdan o'tkaziladi.

Sanoat korxonalari, temir va avtomobil yo'llari, aloqa va elektr energiyasini uzatish qurilmalari, magistral quvurlar qurish uchun, shuningdek, qishloq xo'jaligi bilan bog'lik bo'lmagan boshqa extiyojlar uchun qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yoki qishloq xo'jaligi uchun yaroqsiz bo'lgan yerlar yohud qishloq xo'jaligining sifati yomon bo'lgan yerlardan ajratiladi. Mazkur maqsadlar uchun o'rmon fondiga qarashli yerlardan yer uchastkalari asosan o'rmon bilan qoplanmagan maydonlar yoki butazorlar va arzon baho o'simliklar bilan qoplangan maydonlar hisobidan beriladi.

Yerdan foydalanuvchiga foydalanish uchun bitta yoki alohida-alohida joylashgan bir necha yer uchastkalari berilishi mumkin. Bunda birinchi holatda ham ikkinchi holatda ham yerdan samarali foydalanishni tashkil etish uchun asos yaratadi, negaki yerdan foydalanish sub'ekt tomonidan amalga oshiriladi. U o'ziga biriktirilgan barcha hududdan foydalanish bo'yicha ma'lum huquq va majburiyatlarga egadir. Yerdan foydalanish ro'yxat qilinadi va u yer uchastkasi xuquqini ro'yxatdan o'tkazishning ro'yxat birligi asosini tashkil etadi. Ro'yxatlash yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarning ob'ekti va xo'jalik yuritish sub'ekti sifatida yoki yerdan foydalanuvchining o'zga faoliyati sifatida gavdalanadi hamda ma'lum aniqlikdagi joylashgan o'rni va o'lchamlari bilan tavsiflanadi.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlar, ya'ni yerdan foydalanuvchilar davlat tomonidan ushbu huquqlarni tasdiqlaydigan xujjatga ega bo'ladilar. Yerdan foydalanish turlariga qarab huquqiy rasmiylashtirish xujjatlari xamda yerdan foydalanuvchilarni ro'yxat qilish tartibi turlicha bo'lishi mumkin.

Yerdan foydalanishni ro'yxat qilish yer uchastkalaridan foydalanish muddatlari bo'yicha amalga oshiriladi, ya'ni muddatsiz va vaqtinchalik (uzoq muddatli va qisqa muddatli). Muddati oldindan belgilanmagan foydalanish muddatsiz hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, u doimiy yerdan foydalanishdir. Bunday yerdan foydalanishlar tuman (shahar) hokimiyatlari tomonidan yerlardan doimiy (muddatsiz) foydalanish huquqini beruvchi Davlat dalolatnomalari berish bilan vujudga keladi.

Yerdan muddatli foydalanish qisqa muddatli - bir yildan uch yilgacha va uzoq muddatli - uch yildan o'n yilgacha bo'lishi mumkin. Ishlab chiqarish ehtiyojlari talab qilgan hollarda bu muddatlar vaqtincha foydalanish muddatlaridan ortiq bo'lmagan davrga uzaytirilishi mumkin. Yer uchastkalaridan foydalanish muddatlarini uzaytirish ana shu yer uchastkalarini bergan davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Yaylov chorvachiligi uchun yer uchastkalari qishloq xo'jalik korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga yigirma besh yilgacha muddatga berilishi mumkin.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlar uchun davlat ro'yxatini amalga oshirish yerdan foydalanish toifalari bo'yicha belgilangan tartibda tuman va shahar hokimiyatlarida amalga oshiriladi. Har bir yerdan foydalanuvchi bo'yicha muddatsiz, uzoq muddatli va qisqa muddatli yerlar alohida ro'yxat qilinadi. Asosiy yer ro'yxati ma'lumotlari sifatida quyidagilarni ajratish mumkin: yerdan foydalanuvchilarning nomi, foydalanish turi, joylashgan o'rni, foydalanish muddati, yer maydoni va yerdan foydalanish huquqini beruvchi davlat xujjatining nomi, uning tartib raqami hamda yerdan foydalanuvchiga berilgan vaqti va boshqalar. Yerdan foydalanishning davlat ro'yxati tuman (shahar) Davlat yer kadastr kitobining birinchi bo'limida amalga oshiriladi.

Yer uchastkasidan foydalanish xuquqini ro'yxatlash bo'yicha ma'lumotlar tumanning va alohida yerdan foydalanuvchilarning boshqa kadastr xujjatlarida ham qayd qilinadi. Masalan, korxonalar, muassasa va tashkilotlarning yer kadastr kitobining birinchi bo'limida tuman (shahar) Davlat yer kadastr kitobining birinchi bo'limida qayd qilingan korxonalar, muassasa va tashkilotlarning asosiy yer ro'yxati ma'lumotlari kiritiladi. Kitobning beshinchi bo'limida esa fuqarolar tomorqa yerlarining maydonlari qayd qilinadi. Tomorqa yerlar to'g'risidagi ma'lumotlar qishloq fuqarolar yig'inida yuritilayotgan xo'jalik daftarida ham qayd qilib boriladi.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni ro'yxatga olishning muhim tashkiliy tadbirlaridan biri – bu hududni kadastr bo'yicha bo'lish hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi hududlarini kadastr bo'yicha bo'lish ko'chmas mulkni hisobga olishning yagona tizimini yaratish hamda yer uchastkalari, binolar va inshootlarga kadastr raqamlarini berish maqsadida amalga oshiriladi.

Yer uchastkalari kadastr bo'yicha bo'lishning va ajratish tartibida ajratilgan yerni hisobga olishning dastlabki birligi hisoblanadi.

Muayyan yuridik va jismoniy shaxslarga biriktirilmagan umumiy foydalanishdagi yerlar, jumladan ko'chalar, maydonlar, ko'kalamzorlashtirilgan mintaqalar, yodgorlik majmualari, qabristonlar, shahar axlatxonalari, shahar

qurilishi uchun ajratiladigan zahira yerlar va boshqa yerlarga boʻlinadigan kadastr boʻyicha hisobga olish uchastkalari yerni kadastr boʻyicha boʻlish va hisobga olish birligi hisoblanadi.

Hududlarni kadastr boʻyicha boʻlish Qoraqalpogʻiston Respublikasi, viloyatlar va tumanlar (shahar tumanlaridan tashqari) doirasida yer resurslari boshqarmalari tomonidan, shaharlar va aholi punktlari doirasida – tumanlar koʻchmas mulk kadastr xizmatlari tomonidan oʻtkaziladi.

Kadastr raqami bu – yer uchastkasi, bino, inshootga tegishli Oʻzbekiston Respublikasi hududida takrorlanmaydigan raqamdir, u qonun xujjatlari bilan belgilangan tartibda uni shakllantirishda beriladi va u roʻyxatdan oʻtkazilgan huquqning yagona obʼekti sifatida faoliyat yuritish davomida saqlanib qoladi.

Quyidagilar yer uchastkasi, bino va inshootlarning kadastr raqamining majburiy elementlarini tashkil etadi:

- mintaq (Qoraqalpogʻiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri) ning raqami;

mintaqa tarkibidagi maʼmuriy tuman yoki viloyatga boʻysunuvchi shaharning raqami;

kadastr zonasining raqami;

kadastr massivining raqami;

kadastr mavzesining raqami;

yer uchastkasining raqami;

bino yoki inshootning raqami;

bino, inshoot bir qismining raqami;

Yaxlit holda kadastr raqami quyidagi tuzilmaga ega:

AA : VV : DD : YeE : GʻGʻGʻGʻ : GGGG : NNN

Yer uchastkasiga kadastr raqamini berish yer uchastkalariga koʻchmas mulk obʼekti sifatida shakllantirilgan va ularning chegaralari tuman (shahar) navbatchi kadastr xaritasiga kiritilganidan keyin boshlanadi.

Yer uchastkalariga boʻlgan huquqlarni roʻyxatga olish asosiy (birlamchi) va joriy (kundalik) turlarga boʻlinadi. Birlamchi roʻyxat qilishda yangi yerdan foydalanuvchilarni rasmiylashtirish, yer roʻyxati xujjatlariga birlamchi zarur maʼlumotlarni tushirish va tizimga keltirish boʻyicha ishlar amalga oshiriladi. Uni oʻtkazish jarayoni natijasida yer uchastkalariga boʻlgan huquqlar boʻyicha birlamchi yozuv tushiriladi. Keyinchalik xujalik faoliyatining rivojlanishi natijasida yerdan foydalanishning oʻlchamlari va tarkibida u yoki bu koʻrinishlardagi qonuniy oʻzgarishlar roʻy beradi. Bu hol esa yerlarning huquqiy holatini aniqlashga zarurat tugʻdiradi. Masalan, davlat va jamoat zaruriyatlari uchun yer ajratilishi natijasida yerdan foydalanishning umumiy maydoni, jumladan alohida yerdan foydalanish turlarining maydonlari oʻzgaradi. Bunday holatlar ayniqsa yerdan vaqtinchalik foydalanishda koʻp uchraydi. Baʼzi holatlarda esa aksincha yerdan foydalanuvchiga oldin undan olingan yer uchastkasi qaytarib beriladi. Negaki, bunday holatda oldin ajratib berilgan maqsadlar uchun yerdan foydalanishga extiyoj qolmagan. Bundan boshqa xam qator qonuniy sabablar boʻlishi mumkin.

Yerdan foydalanishdagi barcha qonuniy o'zgarishlarni rasmiylashtirib borish va ushbu o'zgarishlarga hamda birlamchi ro'yxat ma'lumotlariga zaruriy aniqliklar kiritish yerdan foydalanishning joriy ro'yxati tartibida amalga oshiriladi. Shu tarzda yer uchastkalarining ro'yxatlash ma'lumotlari doimiy ravishda shu kun talabi darajasida bajarib boriladi.

Yer uchastkasiga bo'lgan huquqlarning yuzaga kelishi, uni o'zga foydalanuvchiga o'tishi, undan foydalanish bo'yicha cheklanishi yoki bekor qilinishi ham davlat ro'yxatiga olib boriladi. Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni ro'yxatga olinganlik uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda ro'yxatga olish yig'imi undiriladi. Davlat ro'yxatiga olish belgilangan tartibda, yuridik yoki jismoniy shaxsning yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatiga olish ishlarini amalga oshiruvchi organga bergan arizasiga asosan amalga oshiriladi. Ro'yxatga olish ariza bergan kundan e'tiboran un kunlik muddatda amalga oshiriladi va davlat ro'yxatiga olinganlik to'g'risidagi guvohnoma beriladi.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatiga olish vaqtida tuman (shaxar) yer kadastr kitobiga quyidagi ma'lumotlar kiritiladi:

-yer uchastkasiga bo'lgan huquqni olgan yuridik yoki jismoniy shaxs to'g'risidagi;

-yer uchastkasi to'risidagi (yerning toifasi, foydalanish maqsadi, yerning turi, uning sifati, chegaralari, maydoni, kadastr raqami va boshqalar);

-yer uchastkasining berilish shartlari, uni saqlash vazifalari va servitutlar to'g'risidagi;

-tuman, shahar, viloyat hokimining, Qoraqolpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining yer uchastkasini davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun ajratish xususidagi qarorlari to'g'risidagi;

-davlat ro'yxatiga olinganlik haqidagi guvohnomaning tartib raqami va u berilgan sana to'g'risidagi ma'lumotlar.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni belgilovchi, o'zgartiruvchi yoki bekor qiluvchi xujjatlar ana shu huquqlarni davlat ro'yxatiga olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatiga olish uchun berilgan arizalarni ro'yxatga olish maxsus ro'yxatga olish jarayonida yuritiladi. Bu kitoblar jumladan quyidagi shakllardan iborat (3-4jadvallar).

3-Jadval

Yer uchastkasiga bo'lgan huquqni ro'yxatga olish haqidagi ariza va xujjatlarni qabul qilish va ro'yxatdan o'tkazish reestri

T.r	Ariza beruvchining nomi	Ariza va xujjatlarni qabul qilingan sanasi	Yer uchastkasining manzili	Ro'yxatga olish mazmuni (sababi) va xujjatlar nomi	Xizmat haqini to'laganligi haqida-gi belgi	Izoh

--	--	--	--	--	--	--

Mustaqil o‘rganish uchun savollar.

Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish nima?

O‘zbekiston Respublikasida yer uchastkalariga bo‘lgan qanday huquqlar mavjud va ular o‘rtasidagi farq nimadan iborat?

Yer uchastkalarini ro‘yxatga olish ob’ekti nima?

Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlar qay tartibda ro‘yxatga olinadi?

Ro‘yxatga olingan yer uchastkalari yer kadastrining qaysi xujjatida yoritib boriladi?

Yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatiga olish davrida tuman (shahar) yer kadastrini kitobiga qaysi ma’lumotlar kiritiladi?

Yer uchastkalarini kadastr bo‘yicha bo‘lish nima maqsadda amalga oshiriladi?

Nima maqsadda yer uchastkalariga, bino va inshootlarga beriladi?

Kadastr raqamlari yer uchastkalariga, bino va inshootlarga kim tomonidan beriladi?

Yer reestri nima va u qanday yuritiladi?

4 jadval
Yer uchastkasiga bo'lgan huquqni Davlat ro'yxatiga olish (reestr)

T.r	Yer uchastkasi-ning kadastr raqami	Xuquq egasi, sub'ekt, yuridik va jismoniy shaxs-ning nomi	Yer uchastkasi-ning joylashgan manzili	Yer uchastkasiga bo'lgan huquqning manzili	Huquq o'rnatilgan xujjatning nomi, qachon va kim tomonidan berilgan	Yer uchastkasi-dan foydalanishning maqsadi	Yer uchastkasiga bo'lgan huquqning cheklanishi	Servitutlar	Yer uchastkasi-ning koordinata vazminlik markazi	Maydoni, g2 yoki m2	___y ___ holatiga yer kadastr bahosi		Imorat va inshootlar to'g'ri sidagi ma'lumotlar	Yer solig'i min-taqasi koef-fitsien-ti, sana-si	Bahslashuv, savollar, sana	Qanday qaerda batafsil bor bo'lgan xujjatlashtirish (kadastr xujjatlar tartib raqami) ma'lumotlari mavjud
											Tuproq bonitet balli	Narxi, so'm				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	16	17	18

2. Yer hisobi, uning mazmuni, turlari va o‘tkazish uslubiyati

Eng muhim boyligimiz hisoblangan yer resurslarimiz qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishning asosiy vositasi va xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarini rivojlantirishni makoniy bazisi hisoblanadi. Yer shunday xususiyatga egaki, undan to‘g‘ri va oqilona foydalanilsa, u boshqa ishlab chiqarish vositalariga o‘xshab eskirmaydi, aksincha mahsuldorligi oshib boradi. Shu nuqtai nazardan ham yer hisobotini doimiy yuritib borish, unda mavjud yerlar kimga tegishliligi, undan qay tarzda foydalanilayotganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar yig‘ish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Yer hisoboti (balansi) bajarilgan yer hisobi asosida tuziladi.

Yer hisobi ishlarining natijalari xalq xo‘jaligini rivojlantirish rejasini tuzishda, birinchi navbatda qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish va unga bo‘lgan ehtiyojni aniqlashda katta ahamiyatga egadir.

Qishloq xo‘jalik yerlarini hosildorligini oshirish, maydon birligiga nisbatan kamroq xarajat talab qilish asosida yetishtiriladigan maxsulotni ko‘paytirish, iqtisodiy jihatdan natijali foyda keltiradigan, ilmiy asoslangan dehqonchilik va chorvachilikni rivojlantirishda ekin maydonlarini eng maqbul tuzilishi belgilanadi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish mumkin bo‘lgan hamma yerlar qishloq xo‘jaligida foydalanishga topshirilishi kerak. Ammo har bir yer uchastkasi maydonining miqdorini va sifatini bilmasdan turib agrotexnika va meliorativ holatini yaxshilash tadbirlarini belgilab bo‘lmaydi.

Yer hisobi qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini ixtisoslashtirishda juda katta ahamiyatga ega. Birinchi navbatda yer hisobida yuqori aniqlikda bo‘lishi zarur. Buning uchun yer hisobini yer toifalariga, shirkat, fermer xo‘jaliklariga, jumladan, haydalma yerlar, ko‘p yillik daraxtzorlar, pichanzorlar, yaylovlar va boshqa yer turlariga bo‘lingan holda olib borish talab qilinadi.

Ma‘lumki, respublikamiz viloyatlarining tabiiy va iqtisodiy sharoitlarini xilma-xilligini hisobga olinib, qishloq xo‘jalik mahsulotlarini davlat tomonidan xarid qilishda yer hisobiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

-xo‘jalikning yirik shahar, sanoat markazi va qayta ishlash korxonalariga nisbatan joylashishi;

-qishloq xo‘jaligida foydalaniladigan yer miqdorining sifati va tabiiy sharoiti;

-chorvachilikda iqtisodiy foyda keltiradigan u yoki bu ekin turlarini tanlash;

-qishloq xo‘jaligini ixtisoslashtirish.

Bulardan tashqari har qaysi tuman va viloyatda asosiy qishloq xo‘jalik mahsulotlarining yalpi xajmi hisoblanib, iste‘mol mollarining miqdori aniqlanadi. Xo‘jaliklararo va ichki yer tuzish ishlarini, davlat xo‘jaliklarining markazlarini belgilashda, shirkat xo‘jaliklaridagi ishlab chiqarish bo‘linmalarini aniqlashda yer hisobi zimmasiga ma‘lum darajada ma‘suliyat yuklatiladi.

Yerni davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun olib berilishida xo‘jalik yerlarining miqdori, sifati, yer turlari va ulardan foydalanish darajasi, o‘zlashtiriladigan yangi yer maydonlarining hisob-kitoblari yer hisobiga asoslanadi. Bulardan tashqari, yer hisobi hamda qiymati haqidagi ma‘lumotlar yerdan foydalanganlik uchun to‘lanadigan soliqqa asos bo‘ladi.

Yer hisobi davlat yer kadastrining tarkibiy qismi bo'lgani holda xo'jalik hisobining bir turi hisoblanadi. Uni olib borishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Bu xususiyatlar yer maydonlarining ishlab chiqarish vositasi sifatidagi xususiyatlari bilan bog'liqdir. Xalq xo'jaligi tarmoqlarida yer belgilangan maqsadlarda foydalaniladi. Shunday ekan, yer hisobini doimiy ravishda yuritib ishlari borish amalga oshirib boriladi. Yer uy-joy binolarini, sanoat, transport, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi korxonalarini, madaniyat muassasalari, sog'liqni saqlash maskanlari va boshqalarni joylashish o'rni sifatida hisobga olinadi.

Ishlab chiqarishning turli tarmoqlari bo'yicha yerlarni hisob qilishning, bir tomondan umumiylik, ikkinchi tomondan esa o'ziga xos xususiyatlari ham mavjuddir. Bu hol ishlab chiqarishning turli tarmoqlarida va inson faoliyatining boshqa sohalarida yerning tutgan o'rni bilan bog'liqdir. Hamma joyda yer maydon yoki hududning asosi sifatida hisob-kitob qilinadi. Shu sababli ham u eng avvalo, o'zining o'lchamlari va hududdagi joylashuvi bilan izohlanadi. U yoki bu sanoat korxonasini hududiy joylashtirish va qurilish uchun ushbu maqsadga berilgan yoki ajratilgan yer maydoni to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishi zarur. Ammo zarur o'lchamdagi maydon bitta yoki bir nechta alohida joylashgan uchastkalardan tashkil topgan bo'lishi mumkin. Shu sababli ham ishlab chiqarishni to'g'ri tashkil etish uchun korxonaga ajratilgan yerning makon holati to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lish zarur.

Ishlab chiqarishning ba'zi tarmoqlarida (qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi) yerlarni makon asosi sifatida hisob qilishdan tashqari, unga asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida ham qarash zarur bo'ladi. Bu esa o'z navbatida yerlardan foydalanish va ularning sifat holati to'g'risidagi maxsus ma'lumotlar olish zaruriyatini tug'diradi. Bunga birinchi navbatda qishloq xo'jalik yerlarining tarkibi va sifat holati to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi.

Yer hisobida yerlarning miqdor jihatidan hisobini yuritish hamda sifat tavsifini berish uchun odatda natural o'lchovlar qo'llaniladi. Yer hisobi xalq xo'jaligini rejalashtirish, mamlakat yagona yer fondidan oqilona va samarali foydalanish hamda ularni muhofaza qilish uchun zarur bo'lgan yer maydonlarining miqori, sifati va xo'jalik jihatdan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarni olish, qayta ishlash, tahlil qilish hamda bir tizimga keltirgan holda saqlashga yo'naltirilgan. U muhim xo'jalik ahamiyatiga ega. Undagi mavjud ma'lumotlarning mazmuni eng avvalo qishloq xo'jaligi zaruriyati bo'yicha aniqlanadi. Negaki yer xalq xo'jaligining alohida tarmoklarida turli-tuman maqsadlarda foydalanilar ekan, shu sababli ham yer hisobiga turlicha aniqlik va talablar qo'yiladi.

Qo'yilgan aniq vazifalariga va asosiy maqsadlariga qarab yer hisobi turlicha ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Ba'zan u davlat miq'yosdagi yoki ma'lum bir tarmoq bo'yicha tadbir sifatida gavdalanadi. Umumdavlat vazifalarni bajarishda (xalq xo'jaligini rejalashtirish, mamlakat yagona yer fondidan foydalanish va uni muhofaza qilish va h.k.) u yer hisobi davlat tadbiri sifatida namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda uning vazifasi, mazmuni hamda yuritish tartibi davlat tomonidan belgilanadi: yer hisobi ma'lumotlari va ularni olish

usullari; hisob kitob va hisobot xujjatlarining shakllari va mazmuni; uni amalga oshiruvchi organlar va mutaxassislar; yerlarni hisob qilish ishlarini doimiy yuritib borish vazifalari bajariladi.

Hisob-kitob va hisobot ishlarini yuritishning belgilab berilgan tartibi mamlakatning barcha hududlari uchun majburiydir. Davlat yer hisobining ob'ekti bo'lib yagona mamlakat yer fondi xizmat kiladi.

Xalq xo'jaligining u yoki bu tarmog'i masalalarini muvaffaqiyatli hal qilish maqsadida ushbu tarmoq ustidan rahbarlik qilayotgan idoraga shu tarmoq korxonalari foydalanayotgan yerlari to'g'risida ma'lumotlar zarur bo'ladi. Masalan, o'rmon xo'jaligi korxonalari tomonidan o'rmon xo'jaligini oqilona va samarali yuritish uchun ular ixtiyoridagi foydalanilayotgan, o'rmon blan qoplangan hududning holati va mavjud foydalanilishi to'g'risida aniq ma'lumotlar zarur yoki shahar hokimiyati va uning organlariga shahar chegarasidagi yerlarning holati va haqiqiy foydalanilayotganlik darajasi to'g'risida ma'lumotlar zarur. Shu maqsadlar uchun xam yerlarning davlat hisobi bilan bir qatorda tarmoq hisobining ob'ekti bo'lib, ma'lum bir vazirlik (idora) ixtiyoridagi yerlar xizmat qiladi. Ushbu hisob turlari o'rtasida ma'lum bir o'zaro uzviy aloqa bo'lishi zarur.

Tarmoq bo'yicha yer hisobi davlat yer hisobining mazmuni va talablarini hisobga olgan holda tuziladi. U o'z tarkibiga tarmoq ishlab chiqarishi bo'yicha davlat yer hisobi uchun zarur bo'lgan barcha ma'lumotlarni, shuningdek aniq bir tarmoq masalalarini hal qilish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos ma'lumotlarni oladi. Shuning uchun ham yerlarning tarmoq hisobini yuritish tartibini o'rnatishda ushbu masalalar yerlarni davlat hisobini amalga oshirish vazifasi yuklangan organlar bilan kelishilgan buladi.

Yerlarning mavjud holati va foydalanish bo'yicha hisob-kitob ishlari yuqori sifatli plan-xarita materiallari asosida olib boriladi. Barcha yer fondi ma'muriy-hududiy birliklar bo'yicha hisob qilinadi. Yerning sifati tuproq qatlamining sho'rlanishi, tuproqlarning ozuqa moddalar bilan ta'minlanganlik darajasi, joyning rel'efi, tabiiy o'tlarning holati, yer maydonlarining meliorativ holati va boshqalar bo'yicha aniqlanadi.

Yerlarni hisob qilish mamlakat bo'yicha yagona uslubiyat asosida o'tkailadi. Bu esa o'z navbatida hisobga olinadigan yer toifalari va respublikaning alohida mintaqalari bo'yicha ma'lumotlarni bir - birlari bilan taqqoslashni ta'minlaydi. Shu maqsadlarda yer turlarini yagona uslubda tasniflashda, yer hisobining ma'lumotlarini olish, qayta ishlash va tarz guruhlashning yagona tizimi qo'llaniladi.

Yer hisobining ob'ekti yagona davlat yer fondi bo'lganligi sababli kimning ixtiyorida bo'lishidan, ushbu yer maydonlari ma'lum maqsadlarda foydalanilayaptimi yoki yo'qmi, bulardan qat'iy nazar, yer fondiga kiruvchi barcha yer uchastkalari hisob qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, yagona davlat yer fondining barcha maydonlarini yer hisobi hamma yer uchastkalarini qamrab olishi kerak. Bu esa o'z navbatida, umumiy maydonni, uni yer toifalari va yer turlari bo'yicha taqsimlanishini to'g'ri aniqlash imkonini beradi.

Yer hisobini to'g'ri tashkil etishning muhim sharti uni o'z vaqtida va uzluksiz yuritishdir. Bu esa yer hisobi ma'lumotlarini davr talabi darajasida tutishga imkon beradi. Bu tamoyil yer maydonlarining holati va foydalanishida ro'y beradigan miqdoriy va sifat o'zgarishlarni tizimli tarzda hisob qilib borishga zaruriyat tug'diradi. Yer maydonlarini hisob qilishda barcha o'zgarishlar joyida qayd qilinganidan so'nggina yer hisobi xujjatlariga qayd qilish zarur. Miqdoriy ma'lumotlarni turli grafiklar, diagrammalar tarzida kursatish maqsadga muvofiqdir. Yer xisobi va yer hisoboti xujjatlari o'rtasida mantiqiy jihatdan doimiy ravishda bog'liqlik bo'lishi kerak. Chunki yer hisobi natijalari yer balansini tuzishga birlamchi asos bo'ladi.

Yer hisobini o'tkazishda kam xarajat talab qiladigan ma'lumotlarni olish va qayta ishlash usullari hamda texnik vositalardan foydalanish zarur. Zamonaviy kompyuterlarni va tasvirga olish hamda kuzatuvning takomillashgan usullarini qo'llash mamlakat yagona yer fondi hisobini to'g'ri, o'z vaqtida yuqori sifatda amalga oshirishga imkon beradi. Bu esa o'z navbatida davlat yer kadastrini muvaffaqiyatli yuritishga zamin tayyorlaydi.

Yer hisobining turlari. Yer hisobi ishlari o'z vazifasiga, mazmuniga va o'tkazish xususiyatiga qarab davlat yer kadastrini kabi asosiy birlamchi va joriy (kundalik) turlarga bo'linadi. Bu hisob turlari o'zaro bog'liqdir hamda yagona yer hisobi jarayonining ma'lum bosqichlarini o'zlarida namoyon qiladi.

Asosiy yer hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- hisob qilinadigan hudud uchun barcha mavjud plan-xarita materiallarini olish, bir tizimga keltirish va tahlil qilish;
- zarur bo'lgan birlamchi ma'lumotlar va plan-xarita materiallarini olish maqsadida tasvirga olish hamda kuzatuv bo'yicha dala qidiruv ishlarini o'tkazish;
- hisob qilinadigan barcha yerlar o'lchamlarini, sifat holatini, taqsimlanish va foydalanish xolatini aniqlash;
- maxsus yer hisobi xaritalarini tayyorlash va matn xujjatlariga birlamchi yozuvlarni kiritish;
- yer fondi tarkibini yer toifalari, yerdan foydalanuvchilar, mulkdorlar va yer turlari bo'yicha aniqlash, yerlarni ma'muriy birliklar (tuman, shahar, viloyat, respublika) bo'yicha sifat jihatidan tavsiflash.

Asosiy yer hisobini o'tkazish bilan bog'liq bo'lgan ishlar miq'yosini umumiy holatda baholash uchun misol tariqasida quyidagi ma'lumotlarga murojaat qilamiz: Respublikamiz yagona yer fondi (44410,3 ming ga) Qorakalpog'iston Respublikasi, 12 viloyat, 165 ma'muriy tuman, 40 dan ortiq respublika va viloyat ahamiyatidagi shaharlar bo'yicha hisobga olinadi va tavsiflanadi. Yerdan foydalanuvchilar soni hozirgi kunga kelib 5 mlndan, jumladan, qishloq xo'jalik korxonalarini 60 mingdan oshadi. Qishloq xo'jalik yerlari hisobida, tuproqlarning mexanik tarkibi bo'yicha to'liq tavsif beriladi, barcha qishloq xo'jalik yerlarini baholash ishlari amalga oshiriladi.

Asosiy yer hisobi-maydonlarini tasvirga olish va kuzatuv, plan-xaritalar tuzish, maydonlarning yuzalarini hisoblash bilan bog'liq. Hisob qilinayotgan yerlarning miqdori va sifati to'g'risida to'liq ma'lumotlar olish yuqori malakali

mutaxassislar tomonidan o'tkaziladi. U quyidagi ish bosqichlarini o'z ichiga oladi: tayyorgarlik, dala qidiruv, hisob natijalarini rasmiylashtirish.

Tayyorgarlik ishlari jarayonida hisob qilinadigan hududdagi barcha yerlarning miqdori va sifati to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladigan barcha mavjud materiallar va xujjatlar to'planadi. To'plangan materiallar o'z mohiyatiga qarab guruhlanadi, yer hisobi uchun yaroqliligi nuqtai nazardan tahlil qilinadi va baholanadi. Plan-xarita materiallari va ichki xo'jalik yer tuzish lo-yihalarining ma'lumotlari, yer uchastkalariga bo'lgan xuquqlarni ruyxatga olish xujjatlari to'planadi va o'rganiladi. Shundan so'ng olingan materiallar va ma'lumotlarning sifati va aniqligiga qarab hisob uchun ulardan foydalanish imkoniyatlari to'g'risidagi masala hal qilinadi. Agarda to'plangan materiallar eskirgan bo'lsa, ular joydagi mavjud holatni to'la yoritilmasa, bunday holatda plan-xaritalarni tahrir qilish yoki yangidan tasvirga olish va kuzatuv bo'yicha ishlar belgilanadi, ya'ni, yangi bosqich ishlariga dastur tuziladi.

Dala-qidiruv ishlari asosan joydagi zaruriy yer hisobi ma'lumotlarini belgilash bo'yicha maxsus ishlarni o'z ichiga oladi. Bularga asosan: tasvirga olish, kuzatuv, mavjud plan-xarita materiallarini tahrir qilish kiradi.

Dala ishlari o'z nihoyasiga yetkazilgandan so'ng maxsus tadbirlar: tuproq tahlili; yer hisobi ma'lumotlarini rasmiylashtirish, maydonlarni o'lchash va yer uchastkalarini geodezik tarmoqlarga bog'lash; maxsus hisob-reja xujjatlarini tuzish ishlari amalga oshiriladi. Shunday tarzda olingan ma'lumotlar belgilangan tartibda ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. Shundan so'nggina ular birlamchi ma'lumotlar sifatida qabul qilinadi va matn xujjatlariga to'liq yoziladi.

Asosiy (birlamchi) hisobni o'tkazish paytida aniqlangan va qayd qilingan ma'lumotlar vaqt o'tishi bilan haqiqiy holatga mos kelmay qolishi mumkin. Bunday holatda yer maydonlaridan xo'jalik faoliyati jarayonida foydalanish natijasida ular tarkibida va taqsimlanishida ma'lum o'zgarishlar sodir bo'ladi. Masalan, so'nggi o'n yillikda davlat va jamoat maqsadlari uchun o'n minglab gektar yer qishloq xo'jalik maydonlaridan ajratilgan. Yer maydonlarida turli xil agrotexnik va meliorativ tadbirlarning muvaffaqiyatli olib borilishi natijasida yer turlarining sifat holati o'zgaradi. Xatto tomorqa yer uchastkalari ham katta aniqlikda hisob ishlarni o'tkazilishi talab qilinadi. Yer kadastri xujjatlariga tushirilgan boshlang'ich ma'lumotlar vaqt o'tgan sayin eskiradi, shuning uchun ularni tizimli tarzda yangilab turish zarur bo'ladi. Bu ishlar joriy yer hisobi sifatida amalga oshiriladi.

Joriy hisobning vazifasiga quyidagilar kiradi: birinchidan, yerlarning miqdori, sifati va taqsimlanishida yuz beradigan o'zgarishlar to'g'risidagi ma'lumotlarni aniqlash va yer hisobi xujjatlarida qayd qilish; ikkinchidan, birlamchi hisobda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlash hamda yer hisobi xujjatlariga aniqliklar kiritishdir.

Xujjatlarda faqatgina qonuniy o'zgarishlar qayd qilinadi. Shuning uchun hisobda faqatgina haqiqiy yuz bergan o'zgarishlarni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, shu bilan birga ushbu o'zgarishlarning qonuniyligini ham aniqlash zarur. Joriy hisob ishlari mazmunining farqi shundan iboratki, uni o'tkazishda

asosiy hisob materiallaridan foydalaniladi va faqatgina yerning holati hamda foydalanishdagi o'zgarishlarga qayd qilinadi. Bunda joyni qaytadan tasvirga olish ishlari bajarilmaydi va plan-xarita materiallari tayyorlanmaydi. Shunday qilib, joriy hisob asosiy hisobdan ish hajmi va mazmuni bo'yicha farq qiladi. O'z xarakteri bo'yicha yuz beradigan o'zgarishlar quyidagi turlarda bo'lishi mumkin: yer turlarining, jumladan qishloq xo'jalik yer turlarining transformatsiyasi (bir turdan ikkinchisiga o'tishi) natijasida yer turlarining maydonlarida; tuproqlarning sifat xolatlarida; yer uchastkasini ajratib olish va berish natijasida yerdan foydalanuvchilarning alohida toifalarining yer maydonlarida; asosiy yer toifalari maydonlarida; ma'muriy birliklar xududining maydonlarida.

Asosiy va joriy yer hisoblari o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Birinchisi ikkinchisini o'tkazishga zamin yaratadi, uning ta'sir doirasini aniqlaydi; ikkinchisi esa birinchisining ma'lumotlarini talab darajasida ushlab turadi. Asosiy va joriy yer hisobida miqdor ko'rsatkichlar bilan bir qatorda sifat ko'rsatkichlari ham yoritiladi.

Yer hisobini to'g'ri yo'lga qo'yishda joyni tasvirga olish katta ahamiyat kasb etadi. Faqatgina tasvirga olish va shu asosda olingan xaritalardan foydalanish mamlakat yagona yer fondini mumkin qadar to'g'ri hisob qilishga imkon beradi. Tasvirga olish materiallari yerdan foydalanuvchilar maydonlari, yer turlarining tarkibi to'g'risidagi aniq va ishonchli ma'lumotlarni olish imkonini beradi. Bu olingan ma'lumotlar yerlarning sifatini hisob qilish uchun ham zarurdir.

Tasvirga olish asosan yer ustida, aerofototasvirga hamda fazodagi tasvirga olishga bo'linadi. Hozirga paytda aerofototasvirga olish yerlarni davlat hisobidan tasvirga olishning asosiy turi bo'lib qolmokda. U mamlakat yagona yer fondini, jumladan har bir yerdan foydalanuvchilar yer maydonlarining holati va foydalanish darajasi, o'lchamlari, reliefi to'g'risidagi tez va nisbatan kam xarajatli zaruriy ma'lumotlar olishga imkon beradi. Uning ma'lumotlari hamda yerdan foydalanishni hisobga olish uchun zarur bo'lgan joyning elementlari yer ustida tasvirga olishga nisbatan ko'proq va aniqroq yoritiladi. Masalan, aerofototasvir materiallarida yer turlarining faqatgina konturlarigina emas, balki ekin maydonlarining chegaralari, suv va shamol eroziyalarining rivojlanish darajalari va boshqalar ham qayd qilinadi. Aerofototasvir yordamida tayyorlangan xaritalar uncha katta bo'lmagan yer uchastkalariga ega bo'lgan tomorqa yerlarini hisob qilishda juda qimmatlidir. Ushbu materiallar asosida yer hisobini bugungi davr talabi darajasida ushlab turish mumkin.

Keyingi yillarda yer hisobiga fazodan tasvirga olish materiallari ham kirib kelmoqdaki, bu yaqin istiqbolda muhim xo'jalik ahamiyatiga ega bo'lgan tadbirlardan biriga aylanishi shak-shubhasizdir. Negaki, fazodan yer maydonlarining ustki qisminigina tasvirga olibgina qolmasdan ostki qatlamlari to'g'risida ham ishonchli ma'lumotlar olish mumkin. Bulardan tashqari yer hisobida yaqin kelajakda elektron xaritalardan foydalanish xam ko'zda tutiladi.

Hisob ma'lumotlarini olishning juda muhim usullaridan biri-bu kuzatuvdir. Davlat yer hisobida o'tkaziladigan kuzatuv ishlarining vazifasiga asosan yer

turlarining haqiqiy holatini va foydalanishini aniqlash, shuningdek, ularni qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida mumkin qadar tezkor foydalanish imkoniyatlarini aniqlash kiradi. Yer kadastrini maqsadlari uchun o'tkaziladigan kuzatuvlar asosan ikki turga bo'linadi: maxsus va agroxo'jalik. Maxsus kuzatuvlarga tuprok, geobotanik va meliorativ kuzatuvlar kiradi. Agroxo'jalik kuzatuvda asosan har bir kontur va yer turining joydagi tashqi belgilari va holati bo'yicha uning sifati hamda yerdan istiqboldagi oqilona foydalanish yo'llari aniqlanadi.

Yer maydonlarining tezkor hisobi, jumladan sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish yer hisobining tarkibiy qismi sifatida qabul qilingan.

Yerlarni yo'qlama qilish bir vaqtning ichida o'tkaziladigan tadbir bo'lib, unda har qaysi xo'jalik bo'yicha quyidagilar amalga oshiriladi:

-qishloq xo'jalik yer turlarining maydoni to'g'risida aniq ma'lumotlar olish va ularni plan-xarita asosida ko'rsatish;

-tuproq kuzatuv xujjatlari asosida qishloq xo'jalik yer turlarining sifatiga tavsif berish;

-yer ustini tekislash, kollektor-zovur va sug'orish tarmoqlarini qurish hamda rekonstruksiya qilish uchun zarur bo'lgan maydonlarni aniqlash.

Yerlarni yo'qlama qilish ishlari natijalarini umumlashtirish va tasdiqlash maqsadida viloyat hokimiyati topshirigiga binoan tuman va viloyat hokimiyatlari qoshida maxsus xay'atlar tashkil qilinadi. Viloyat bo'yicha tuziladigan hay'at tarkibiga quyidagilar kiradi:

- qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasining boshlig'i (hay'at raisi);

- suv tarmoqlarini ekspluatatsiya qilish boshqarmasining boshlig'i;

- hokimiyat qoshidagi yer resurslarini hududiy boshqarmasini boshlig'i;

- fermer va dehqon xo'jaliklari uyushmasi raisi;

- statistika boshqarmasining boshlig'i;

-"O'zdavero'yiha" institutining viloyat bo'linmasining direktori yoki bo'lim boshliqlari.

Tumanda tuziladigan hay'at tarkibiga quyidagilar kiritiladi:

- tuman qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasining boshlig'i (hay'at raisi)

- tuman sug'orish tarmoqlaridan foydalanish bo'limining boshlig'i;

- tuman hokimiyatidagi yer tuzish xizmatining boshlig'i;

-"O'zdavero'yiha" institutining viloyat bo'linmasining yetuk mutaxassisi.

Yerlarni yo'qlama qilish "O'zdavero'yiha" institutining yer tuzuvchi mutaxassisi tomonidan xo'jalik yer-tuzuvchi injeneri, gidrotexnigi, xo'jalik rahbarlari va boshqa mutaxassislar bilan birgalikda bajariladi.

Yerlarni yo'qlama qilish asosan 1:10000 masshtabdagi plan-xaritalar asosida amalga oshiriladi. Ayrim maydonlar uchun plan-xaritalar bo'lmasa, ular yangidan tayyorlangan holda amalga oshiriladi.

Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish ishlari quyidagi bosqichlarda bajariladi:

-tayo'rgarlik va tashkiliy ishlar;

-dala ishlari;

-maydonlarni aniqlash va qaydnomalarni tuzish;

-rasmiylashtirish va xujjatlarni ko'paytirish;
-yo'qlama qilish ishlarini ko'rib chiqish.

Tayyorgarlik va tashkiliy ishlar davrida har bir xo'jalik bo'yicha yerdan foydalanish plani, yer balansi va boshqa yer tuzish xujjatlari tanlab olinadi. Dala ishlari davomida sug'oriladigan maydonlarni to'g'riligi aniqlanadi va barcha o'zgarishlar planga tushiriladi. Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish qaydnomasi shu yerlarning har bir xo'jalik bo'yicha tuzilishiga asosan yer turlari konturlariga ko'ra maydonni hisoblash orqali olinadi. Agar oldin xisoblab chiqilgan maydon o'zgarmagan bo'lsa, uning qaydnomasidan foydalanib yo'qlama qilish shakllari to'lg'aziladi. Agar xo'jalik maydonining bir qismi yoki ayrim bo'lagida tegishli o'zgarishlar bo'lgan bo'lsa, bu o'zgarishlar yo'qlama qilish shakllarini to'lg'azishda ko'rsatib o'tiladi.

Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish natijalari har bir xo'jalik bo'yicha 3 nusxada dalolatnoma tuzish orqali rasmiylashtiriladi. Dalolatnoma hay'at raisi, a'zolari, xo'jalik rahbari va bosh agronomi tomonidan imzolanadi. Yo'qlama qilish yakuni tuman buyicha tuman hokimiyati va viloyat hokimiyati tomonidan ko'rib chiqilib maxsus qaror bilan tasdiqlanadi.

1-shakl

_____ (vazirlik, qo'mita, idora)

_____ viloyati

_____ tumanidagi

_____ xo'jalik nomi va uning ixtisosligi

Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish dalolatnomasi

1. Tuman hokimining qaroriga binoan 200_y_____ sonli_____

2. Quyidagi tarkibda hay'at tuziladi:

tuman qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasining boshlig'i
_____ (rais)

tuman sug'orish tarmoqlaridan foydalanish bo'limining boshlig'i

_____ tuman yer tuzish xizmatining boshlig'i _____

loyiha bosh injeneri (yoki yetuk mutaxassis) _____

xo'jalik rahbari _____

xo'jalik bosh agronomi _____

200__yildan _____gacha bo'lgan davrda sug'oriladigan yerlar yo'qlama qilindi.

3. Yo'qlama qilishda quyidagi xujjatlardan foydalanildi:

plan-xarita asoslaridan (litoottisk, masshtabi-1:10000) nashr qilingan yili

_____ tuproq kuzatuv ishleri _____

yerlarning sifatini hisoblash _____

4. Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish natijalari quyidagi ilovalarda aks ettirilgan

1) Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish bo'yicha yer turlarining yakuniy natijasi;

2) Yer balansi ma'lumotlarini va sug'oriladigan yerlarni yo'qlama qilish bo'yicha qiyosiy qaydnomasi;

3) Qishloq xo'jalik yer turlarining sifati bo'yicha tavsifnomasi;

4) Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holati tavsifnomasi;

5) Xo'jalikning _____ masshtabdagi yerdan foydalanish plani

Rais _____

(imzo)

(Familiyasi, ismi sharifi)

Xay'at a'zolari _____

(imzo)

(Familiyasi, ismi sharifi)

_____
_____
_____

_____ viloyati
_____ tumanidagi
_____

200 __ yil _____ dan
Sug'oriladigan yerlarni yo'qlama
qilish dalolatnomasiga

2-shakl

**Yer balansi ma'lumotlarini va sug'oriladigan
yerlar yo'qlamasi natijalarining qiyosiy**

QA Y D N O M A S I

Yer turlari nomi	01.01_____ yil yer balan-si bo'yicha	_____yil yo'qlama qilish yakuni bo'yicha	Farqi +,-	Farq qilish sabablari
1. Haydalma yer, jami sh.j.doimiy sug'oriladigan yerlar 2. Ko'p yillik daraxtzorlar 3. Bo'z yerlar, jami sh. j. doimiy sug'oriladigan yerlar 4. Pichanzorlar 5. Yaylovlar 6. Qishloq xo'jalik yer turining jami sh.j.doimiy sug'oriladigan yerlar 7. Tomorq yerlar 8. Ixota o'rmon tizimlari va o'rmonlar Sug'oriladigan yerlar, jami				

Tuzuvchi _____

Tekshirdi _____

Birlamchi ma'lumotlar olish va sug'oriladigan yerlardan foydalanishni nazorat qilish maqsadida davriy ravishda, extiyojga qarab ekin maydonlari yoki tomorqa yerlarini umumiy nazoratli o'lchov ishlari o'tkaziladi. Nazoratli o'lchov asosan geodezik asboblar yordamida bir muddatda hamma yer uchastkalarida yoki tanlangan ya'ni alohida olingan maydonda amalga oshiriladi. Umumiy o'lchovda-barcha maydonlar qamrab olinadi, ayrim holatlarda esa xududning aynan tanlangan qismigina o'lchov ishlariga tortiladi.

Xo'jalikda, korxonada, muassasa va tashkilotlarda yil davomida olib borilgan yer xisobi ishlarining natijalari bo'yicha yil yakunida tuman yer tuzish xizmati tomonidan tumanda yer hisoboti (yer balansi) tuziladi. Yer hisobotiga yil davomida bajarilgan xo'jaliklararo xo'jaliklarda aloqador yer tuzish, o'tkazilgan nazorat o'lchovlar va boshqa yer tuzish ishlariga aloqador bo'lgan ma'lumotlar asos qilib olinadi. Bu ma'lumotlar maxsus shakllarga, chizma xujjatlarga hamda tushintirish xatlarida qayd qilinadi va yoziladi. Yer hisoboti 22 va 22 a hamda ularga ilova qilinadigan shakllarda olib boriladi.

Tuman (shahar) yer hisoboti respublika bo'yicha tuziladigan milliy yer hisobotining asosi hisoblanadi.

Mustaqil o'rganish uchun savollar.

1. Yer hisobining qisqacha mazmuni to'g'risida so'zlab bering?
  2. Yer hisoboti (balansi) nima va xalq xo'jaligida uning ahamiyati qanday?
  3. Yer hisobi bilan yer hisoboti (balansi) o'rtasida qanday bog'liqlik mavjud?
  4. Yer hisobi qanday turlarga bo'linadi?
  5. Asosiy yer hisobining vazifalariga nimalar kiradi?
-
6. Joriy yer hisobining mazmuni qanday?
  7. Yer hisobining natijalari qaysi xujjatlarda aks ettiriladi?
  8. Yerlarni yo'qlama qilish ishining mazmuni nimalardan iborat?
Yerlarni nazoratli o'lchovi qanday maqsadlarda amalga oshiriladi?
Yerlarni yo'qlama qilish qanday tartibda amalga oshiriladi?

3. Yerlarni baholash, iqtisodiyot tarmoqlarida uning ahamiyati

Yerlarni baholash davlat yer kadastrining tarkibiy qismi bo'lgani holda, iqtisodiyot tarmoqlarida foydalaniladigan tabiiy resurslarni umumiy tarzda baholashning bir qismi hisoblanadi. Bunda ayniqsa qishloq hujaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi yerlarni baholash alohida ahamiyat kasb etadi. U joyning mintaqaviy farqini hisobga olish va taqqoslash bo'yicha muhim muammolardan biri sifatida gavdalanadi. Iqtisodiyotning aksariyat masalalarini, shuningdek qishloq xo'jalik korxonalarini ichki masalalarini, davlatning yerdan foydalanganlik uchun to'lovlar siyosatini yer tuzish va yerdan foydalanish muammolarini va yerning sifat holatini va uni qiyosiy baholamasdan turib muvaffaqiyatli hal qilish mumkin emas.

Baholash muammosini muvaffaqiyatli hal qilish, eng avvalo, uni ob'ekti va sub'ektini to'g'ri belgilashga bog'liqdir. Tuproqshunoslik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar hamda yerlarni baholashga oid maxsus adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi yerlarini baholashda uning asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lgan yer uchastkalari ob'ekt bo'lib xizmat qilishini e'tibor etishimiz kerak.

Yerning qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi asosiy xususiyati – uning unumdorligidir. Yer maydonining, aniqrog'i tuproqning o'simliklarni unga zarur bo'lgan ozuqa moddalari va zarur namlik bilan ta'minlay olish qobiliyatiga tuproq unumdorligi deyiladi.

Inson tuproq unumdorligini oshirish uchun yerga turlicha ta'sir o'tkazadi: yerni haydaydi, yumshatadi, sug'oradi, tuproqqa turli o'g'itlar soladi va hokazo. Natijada u tuproqdagi ozuqa moddalar miqdorini oshiradi hamda ularni o'simliklar tomonidan oson o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga tuproq unumdorligini oshirish imkoniyatini beradigan boshqa qator tadbirlar ham

mavjud. Ammo, foydalanadigan yer sifatining barcha ijobiy o'zgarishlari qo'shimcha mablag' va mehnat sarfi bilan bog'liq.

Iqtisodiyot fani asosan quyidagi tuproq unumdorliklarini ajratadi: tabiiy, sun'iy, potensial, haqiqiy hamda iqtisodiy.

Tabiiy unumdorlik tabiatning o'zi orqali hosil bo'ladi. U uzoq davom etadigan tuproq paydo bo'lish va rivojlanish jarayonida iqlim, o'simliklar, joyning reliefi, ona jinslarining ta'siri ostida paydo bo'ladi hamda xossasini o'zgarib turadi. U tuproqlarning fizik, kimyoviy va biologik xossalari bilan tavsiflanadi. Ammo tabiiy unumdorlikka asoslanib yerning haqiqiy sifatiga baho berib bo'lmaydi.

Tuproqda juda ko'p miqdorda ozuqa moddalari bo'lishi mumkin, ammo ular turli sabablarga ko'ra (namlik, yorug'lik va boshq.) o'simliklar o'zlashtira olmaydigan yoki kam o'zlashtiradigan shaklda bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, bitta yer uchastkalaridagi ozuqa moddalari o'simliklar oson o'zlashtiradigan, ikkinchi uchastkada esa, aksincha, qiyin o'zlashtiradigan holatda bo'lishi mumkin.

Sun'iy unumdorlik tabiiy unumdorlikka ega bo'lgan yer uchastkalarida tuproq xususiyatiga inson mehnati orqali ta'sir eti shva ularning birlashishi natijasida hosil bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, tabiiy unumdorlikka ega bo'lgan yer uchastkalarini insonning ongli faoliyati uchun mehnat predmeti bo'lib xizmat qiladi. Haqiqatdan ham tabiiy va sun'iy unumdorliklar o'rtasidagi chegara ko'p jihatdan shartli, abstrakt hisoblanadi. Chunki tabiiy va sun'iy unumdorliklar tabiatda sof holda alohida namoyon bo'lmaydi. Turlicha tabiiy unumdorliklarga ega bo'lgan maydonlardagi maxsus qishloq xo'jalik ekinlarining rivojlanish davrida faqatgina tabiat in'om etgan oziq moddalarni o'zlashtiribgina qolmasdan, balki ular o'simliklarning o'sishi va hosildorlik uchun sarflanadigan qo'shimcha xarajatlarni tuproqning yuqori darajada chirindi bilan boyishi evaziga qoplaydi. Ushbu omillarning oqilona qo'llanilishi natijasida tuproq unumdorligi pasayib ketmaydi, aksincha, bunda uning ijobiy xususiyati namoyon bo'ladi, ya'ni unumdorligi oshadi. Shunday qilib, yerdan foydalanish to'g'ri tashkil etilganda u ishdan chiqmaydi, aksincha, ekinlarga ishlov berish jarayonida unumdorlik yaratiladi.

Potensial va haqiqiy unumdorlik deb, tabiiy-iqlimiy va boshqa omillarni hisobga olgan holda tuproqning qishloq xo'jalik ekinlarini ozuqa moddalariga bo'lgan talabini qondirish qobiliyatiga aytiladi. Insonning asosiy vazifasi ushbu jarayonni boshqarish, tuproqni ishdan chiqishiga yo'l qo'ymaslik, undagi ozuqa moddalarni o'simliklar o'zlashtirishiga imkon yaratishdan iborat.

Yer maydonlarini chegaralanganligi, tuproqlarning xilma-xilligi, qishloq xo'jalik mahsulotlariga bo'lgan talabning doimo o'sib borishi, sifat jihatidan afzal va afzal bo'lmagan yerlardan ham foydalanishni talab qiladi. Bu o'z navbatida yerga sarflanayotgan kapital mablag'lar hajmini oshirish va shuning asosida

ma'lum bir potensial unumdorlikka ega bo'lish evaziga erishiladi. Natijada tuproqning iqtisodiy unumdorligi vujudga keladi.

Iqtisodiy unumdorlik tuproq unumdorligining haqiqiy ifodasi sifatida gavdalanadi. Hamda u dehqonchilik madaniyatining unumdorlik darajasi sifatida tavsiflanadi. Tuproqning iqtisodiy unumdorligi sarflangan kapital mablag'lar miqdoriga, ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanish darajasiga, mahsulotlarni qayta ishlash, sotish va boshqa omillarga bog'liqdir. Iqtisodiy unumdorlik odatda absolyut va nisbiy unumdorliklarga bo'linadi. Absolyut unumdorlik - bu ma'lum bir sharoitda yetishtirilgan mahsulotlar miqdori bilan ifodalanadi va ma'lum birlikdagi yer maydonining hosildorlik ko'rsatkichi yordamida tavsiflanadi. Nisbiy unumdorlik esa turlicha yer maydonlarining qayd qilingan unumdorligi bilan ifodalanadi hamda ma'lum miqdorda sarflangan xarajatlar evaziga olinadigan mahsulot miqdori bilan tavsiflanadi. Ushbu, yuqorida keltirilgan unumdorliklar darajalarini belgilash, yerlarning qiymatini aniqlash maqsadida tuproq bonitirovkasi hamda yerlarni iqtisodiy jihatdan baholash kabi maxsus yer baholash ishlarini o'tkazish zarurati tug'iladi.

E'tirof etish joizki, iqtisodiyoy muammolar ichida O'zbekiston Respublikasi uchun mavjud foydalanilayotgan yerlar samaradorligini oshirish, yerlarni muhofaza qilish, tuproqlar unumdorliklarini tiklash va oshirib borish kabilar muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Ushbu masalalarni har tomonlama to'g'ri hal qilish iqtisodiyot tarmoqlarida yerdan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan qator muammolarni oqilona yechishda yer baholash ma'lumotlaridan foydalanish so'zsiz ijobiy samara beradi. Jumladan, yer baholash materiallari quyidagi qator masalalarni ijobiy hal qilishda foydalaniladi: qishloq xo'jaligi tarmoqlarini to'g'ri joylashtirish; qishloq xo'jalik ekinlari hosildorliklarini rejalashtirish; qishloq xo'jalik korxonalarini ishlab chiqarish faoliyatlarini tahlil qilish asosida yerdan va boshqa ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish darajalarini aniqlash; yer solig'i stavkalarini belgilash; ijara haqi miqdorlarini aniqlash; qishloq xo'jalik yerlarini noqishloq xo'jalik maqsadlari uchun ajratishda qishloq xo'jaligi ko'radigan zararni o'rnini qoplash miqdorlarini hisoblash; qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish baholarini belgilash; xo'jaliklararo va xo'jalikda yer tuzish loyihalarini asoslash va boshqalar.

4. Tuproq bonitirovkasi va uni o'tkazish uslubiyati

Respublikamizning yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanish, shuningdek, qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini ilmiy asoslangan holda rejalashtirish yer maydonlarini har tomonlama o'rganish va ularning sifatini baholashni taqozo qiladi.

Tuproq unumdorligini belgilovchi xususiyatlariga karab yerni sifat jihatdan aniq baholash usullaridan biri-uning tabiiy unumdorligini baholash (bonitirovka qilish), ya'ni yerga eng muhim agronomik xususiyatlariga ko'ra ball bilan

solishtirma baho qo'yish hisoblanadi. Bu davlat yer kadastrı tadbirlari ichida muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston qishloq xo'jalik korxonaları hududidagi sug'oriladigan yerlarni unumdorligi bo'yicha bonitirovka qilish birinchi marta XX asrning 70-yillarida "O'zdaveroiyha" institutining Yer kadastrı bo'limi mutaxassisları tomonidan amalga oshirilgan.

Tuproq bonitirovkasi deb, dehqonchilik samaradorligi va agrotexnikasining tenglashtirilgan darajasidagi tuproq unumdorligi bo'yicha uning sifatining taqqoslangan bahosiga aytiladi. U tuproqlarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ob'ektiv belgilari hamda xususiyatlari asosida aniqlanadi.

Bonitirovka qilishning asosiy maqsadi tuproqlarning tabiiy unumdorligi bo'yicha nisbiy hamda barqaror xususiyatlari bo'yicha bir tuproq xilining ikkinchisidan necha marta yaxshi yoki yomonligini ko'rsatishdan iborat. Bonitirovkaning ob'ekti bo'yicha aniqlangan, qat'iy taksonomik birliklarda ifodalangan tuproq xillari xizmat qiladi.

Tuproq bonitirovkasining mezoni qilib, ishlab chiqarish natijalariga ta'sir etuvchi tuproqlarning tabiiy diagnostik va madaniylashish jarayoni olinadi.

Tuproq bonitirovkasining mintaqaviy xarakterga ega bo'lishi ma'lum bir tabiiy mintaqalarga va ularda yetishtiriladigan qishloq xo'jalik ekinlariga bog'lanishi zarur. Buning uchun ilmiy asoslangan tabiiy qishloq xo'jalik mintaqalashtirishni o'tkazish, ma'muriy chegaralarda qat'iy qo'llanish maqsadida yirik mintaqalar uchun o'zlarining tuproq bonitirovkasini o'tkazish uslubiyatini ishlab chiqish zarur.

Tuproq sifatini belgilaydigan unumdorlikning asosiy omili bo'lgan ozuqa elementlarining miqdori, ularni madaniy ekinlar uchun samaradorlik qiymati, suv hamda issiqlik rejimi, sug'oriladigan mintaqalarda tuproq bonitirovkasi ballarini aniqlashga asos qilib olingan. Tuproq sifatini baholashda tuproq paydo bo'lish jarayonidagi biogen elementlar-uglerod, azot, fosfor va kaliyning o'simliklarning ildizi oziqlanadigan mintaqada to'planishiga ham katta ahamiyat beriladi. Bu omillarning miqdor qiymati bir metr qalinlikdagi tuproqda yalpi chirindi, azot, fosfor va kaliyning harakatlanuvchi birikmalarining zahirasini ko'rsatadi.

O'zbekistonning sug'oriladigan mintaqalarida tuproqlarning chirindi va ozuqa elementlarining miqdori shu tuproqlarni genetik mansubligi va mexanik tarkibi, tuproq paydo bo'lish jinslari, tuproq qatlami, mayda donador qatlaminin qalinligi, tuzilishi va boshqa diagnostik belgilari bilan uzaro uzviy bog'liqdir. Sug'oriladigan tuproqlarda ozuqa moddalarining miqdori asosan sug'orish davri va madaniylashganlik darajasiga qarab aniqlanadi.

Respublikamizning dehqonchilik tumanlaridagi tuproqlarning sifati u yoki bu qishloq xo'jalik ekinlarini o'stirish imkoniyatini aniqlovchi agroiklim bilan uzviy bog'liq qilib belgilangan. Shunday qilib, O'zbekistonning sug'oriladigan tuproqlari bonitirovkasini aniqlash uslubiyati tuproqlarning ekologik sharoitlarini ham hisobga olgan holda tuziladi.

Unumdorlik bo'yicha baholash ishlari muayyan yerdagi qishloq xo'jaligi ekinlariga bo'lgan talablarni hisobga olingan holda o'tkaziladi. O'zbekistonning

sugʻoriladigan yerlari sharoitida gʻoʻzaning talablari hisobga olingani eʻtiborda tutiladi. Gʻoʻzaning talablari hisobga olingan holda aniqlangan unumdorlik koʻrsatkichlari paxtachilik majmuiga kiruvchi boshqa hamma ekinlar (sholi, kanop va koʻp yillik mevali daraxtlardan tashqari) ekiladigan sugʻoriladigan yerlarni baholash uchun xam toʻgʻri keladi.

Yerlarni baholashda tuproqning asosiy xususiyatlari va tabiiy sharoitlari: genetik alomatlari, sugʻorila boshlangan davr muddati, mexanik tarkibi, tuproq hosil qiladigan jinslar genezisi, tuproq qatlamining sizot suvlarini oʻtkazuvchanligi, shoʻrlanish darajasi, eroziyaga uchraganligi, toshloqlik va gipslashganlik darajasi va hokazolar hisobga olinadi.

Baholash 100 balli yopik shkala boʻyicha oʻtkaziladi. Eng yaxshi xususiyatlarga ega boʻlgan va eng yuqori unum beradigan tuproqlarga 100 ball belgilab qoʻyiladi.

Sugʻoriladigan tuproqlarning bonitirovka shkalasidagi sifat bahosi ularning genetik mansubligi, sugʻorish davri va madaniylashganlik darajalariga nisbatan bonitet ballarida aks ettirilgan. Shkalada bundan tashqari tuproqning gumus zahirasi va oʻsimlik ozuqa elementlari bilan taʼminlanganligi, singdirish sigʻimi, fizik xususiyatlari va biologik aktivligi integral tarzda hisobga olingan.

Oʻzlashtirish davriga qarab sugʻoriladigan tuproqlarning xususiyatlari ham tubdan oʻzgaradi. Masalan, eng qadimdan sugʻorilib kelinayotgan tuproqlar bazis tuproqlar boʻlib, barcha xususiyatlari boʻyicha unumdor hisoblanadi.

Oʻzbekistonda sugʻoriladigan tuproqlarning bonitirovka shkalasi madaniylashish boʻyicha past, oʻrtacha va yuqori turlarga boʻlingan. Chirindi zahirasi va fosforning harakatlanuvchi birikmalarining ozligi, biologik jarayonning sustligi, tuproqning past darajada madaniylashganligidan dalolat beradi. Yuqori darajada madaniylashgan tuproqlar asosan yuqori agrotexnik, tizimli tarzda yuqori darajada mineral va organik oʻgʻitlardan foydalanish hamda shunga mos holda azot va fosforning harakatlanuvchi birikmalari bilan yuqori darajada taʼminlanganligi, shu tariqa chirindiga boyitilishi sharoitida shakllangan. Quyidagi jadvalda sugʻoriladigan maydonlarning bonitirovka shkalasi keltirilgan.

5 - jadval

Oʻzbekistonning sugʻoriladigan yerlarini unumdorlik boʻyicha baholash shkalasi.

Tuproqlar	Tuproqlar bonitetining ballari		
	Yuqori madaniylashgan	Oʻrtacha madaniylashgan	Kam madaniylashgan.
1	2	3	4

Qadimdan sugʻorilib kelinayotgan tuproqlar.

Boʻz	100	90	70
Oʻtloqi – boʻz	100	80	60
Boʻz tuproqlar mintaqasidagi oʻtloq	100	80	60
Taqir	90	70	60
Oʻtloqi – taqir	100	80	60

Dasht mintaqasidagi o‘tloq	100	80	60
Yangidan sug‘orilayotgan yerlardagi tuproqlar			
Och tusli bo‘z	100	80	60
Tipik bo‘z	100	80	60
O‘tloqi bo‘z	90	70	50
Bo‘z – o‘tloqi	90	70	50
Bo‘z tuproqlar mintaqasidagi o‘tloq	90	70	50
Bo‘z tuproqlar mintaqasidagi botqoq	-	70	50
O‘tloq	60	50	40
Sur tusli qo‘ng‘ir	-	65	50
Sur tusli qo‘ng‘ir-o‘tloq	80	60	50
Taqir	90	70	50
Taqir – o‘tloqi	80	60	50
O‘tloqi – taqir		70	50
Dasht mintaqasidagi taqir		60	40
Dasht mintaqasidagi botqoq – o‘tloq			
Yangi o‘zlashtirilgan yerlardagi tuproqlar			
Och tusli –bo‘z	-	-	50
Tipik bo‘z	-	-	50
O‘tloqi bo‘z	-	-	50
Bo‘z o‘tloqi	-	-	50
Bo‘z tuproqlar mintaqasidagi o‘tloq		-	50
Bo‘z tuproqlar mintaqasidagi botqoq	-	-	50
– o‘tloqi	-	-	40
Sur tusli qo‘ng‘ir	-	-	30
Sur tusli qo‘ng‘ir o‘tloqi	-	-	40
Taqir	-	-	50
O‘tloqi – taqir	-	-	50
Taqir o‘tloqi	-	-	50
Dasht mintaqasidagi o‘tloq	-	-	50
Dasht mintaqasidagi botqoq – o‘tloqi	-	-	40
Dasht qumlar	-	-	50
Qumli o‘tloq	-	-	50

Ushbu jadval qulay sharoitda yetilgan, ya’ni sho‘rlanmagan va eroziyaga uchramagan, mexanik tarkibi va yer osti qatlamining sizot suvlarining o‘tkazuvchanligi yaxshi bo‘lgan tuproqlarning sifati to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lish imkonini beradi. Lekin, amaliy sharoitda uchraydigan tuproqlarning xususiyatlari turlichadir. Unimdorlikning pasaytiruvchi turli-tuman xususiyatlarga ega bo‘lgan tuproqlarni baholashda 2-8 jadvallardagi tegishli pasaytirish koeffitsientlari qo‘llaniladi.

Yer unumdorligini aniqlovchi omillar orasida iqlim alohida o‘rin tutadi. Issiq sevar o‘simlik hisoblangan g‘o‘za uchun eng ahamiyatli agroiqlim ko‘rsatgichlaridan biri – uning harorat resurslari bilan ta’minlanganlik yoki

foydali harorat yig'indisining 10^0 S dan yuqori bo'lishidir. Darhaqiqat, tuproq boniteti joyning kenglik mintaqalari va balandlik pog'onalari bo'yicha g'ozaning termik resurslari bilan ta'minlanganligiga qarab tabaqalanadi. Iqlim koeffitsienti yoki bioiqlim koeffitsientini xisoblash quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi:

$$B_{ky} = \frac{\sum \Theta_{t\cdot\phi}}{\sum \Theta_{t\cdot\delta}} \times 100$$

bu yerda $\sum \Theta_{t\cdot\phi}$ - 10^0 S dan yuqori bo'lgan haqiqiy samarali harorat yig'indisi;

$\sum \Theta_{t\cdot\delta}$ - bazaviy samarali harorat yig'indisi.

Joyning iqlim bo'yicha bonitet ballarini tabaqalashtirish 6- jadvalda keltirilgan.

6-jadval

Qishloq xo'jaligi mintaqalarida kenglik va balandlik mintaqalari bo'yicha omiliga ko'ra koeffitsientlar

T.r №	Tabiiy qishloq xo'jalik mintaqalari	Cho'l zonasi			
		3	4	5	6
1	Quyil - Amudaryo, Qo'ng'iroq - Chimboy, Beruniy-Turkko'l, Xorazm	2018 2275	Tez pishar O'rta pishar O'rta pishar	82 93 91	0,80 0,95 0,90
2	Janubiy Qizilqum, Navoiy-Malikcho'l, Buxoro, Qorako'l, Muborak	2350 2454 2685 3064	O'rta pishar Ingichka tolali tez pishar Ingichka tolali Kech pishar	96 100 110 125	0,95 1,00 1,10 1,25
3	Janubiy Surxon- daryo, Sherobod -Surxon				
4	Markaziy Farg'ona, Bo'z - Yozyovon, Qo'qon	2375 2463	Ingichka tolali o'rta pishar Ingichka tolali kech pishar	112 105	1,10 1,05
Tipik bo'z tuproqlar					

5	Chirchiq –Ohongaron Yangiyo‘l,	2193	tez va o‘rta pishar	89	0,90
	Ko‘korol-Pskent,	2193	tez va o‘rta pishar	89	0,90
	Chirchiq –Ohongaron	2055	tez pishar	84	0,87
6	Arovon,	2053	Tez pishar ingichka tolali	84	0,85
	Andijon-Shaxrixon	2261		109	1,10
Och tusli bo‘z tuproqlar					
7	Jizzax-Mirzacho‘l,	2325	o‘rta pishar	95	0,95
	Sirdaryo,	2345	o‘rta pishar	95	0,95
	Guliston,	2418	o‘rta pishar	98	1,00
	Janubiy Mirzacho‘l, Markaziy Mirzacho‘l	2164	tez pishar	88	0,90
8	Zarafshon-Samarqand,	2272	tez pishar	93	0,95
	Oktosh, Jomboy, Ishtixon	2252	tez pishar	92	0,90
9	Izboskan-	2400	tez pishar	98	1,00
	Uchqurg‘on,	2735	ingichka tolali tez pishar	112	1,10
	Sux, Farg‘ona-Quva	2422	o‘rta pishar	99	1,00
10	Qarshi-G‘uzor, Chiroqchi-Shaxrisabz	2801	Ingichka tolalari o‘rta pishar	114	1,15 1,15
11	Surxondaryo, Yuqori Surxon, O‘rta Surxon	3037	Ingichka tolalari kech pishar	124	1,25

Sug‘oriladigan dehqonchilikning turli mintaqalarida iqlimni baholash - uchun pishib yetilish muddatlariga ko‘ra g‘o‘za navlarining qaysi guruhga mos kelishini, shuningdek don yoki silos uchun mo‘ljallanadigan oraliq yoki takroriy ekinlarning mumkin bo‘lgan biologik mahsuldorligini aniqlash imkoniyatini beradi.

Tuproq unumdorligini belgilaydigan majmuaning hususiyatlari orasida uning mexanik tarkibi ham muhim o‘rin egallaydi. Yengil va o‘rta qumoqli tuproqlar unumdor tuproqlar qatoriga kiradi. Ular ishlov berishga qulay, yaxshi suv-fizik xususiyatlarga ega. Mayda va yirik tosh aralashmalari sug‘oriladigan tuproqlarning sifatini yomonlashtiradi. Shu bilan birga texnik mexanizmlar bilan ishlashni qiyinlashtiradi va tuproqning suv singdirish xususiyatlarini yomonlashtiradi. Shuning uchun ham tuproq boyishini aniqlash jarayonida xilma-xil tuproqlarning mexanik tarkibi bo‘yicha pasaytirish koeffitsientlari qo‘llaniladi (7-jadval).

Tuproqning mexanik tarkibi va toshloqligi bo'yicha pasaytiruvchi koeffitsientlar

Mexanik tarkibi	Bo'z tuproqlar mintaqasi									Cho'l mintaqasi								
	lyoss	Prolyu vial	allyuvi al	prolyuvial			Elyu- viy	Asosiy tog' jinslari			Al- lyu- viy	prolyuvial			elyu viy	Asosiy tog' jinslari		
				1	2	3		1	2	3		1	2	3		1	2	3
Soz	0,8	0,90	0,85	0,80	0,75	0,70	0,80	0,75	0,70	0,85	0,95	0,80	0,70	0,80	0,75	0,70		
Og'ir qumoq	0,9	0,90	0,85	0,85	0,80	0,75	0,85	0,80	0,75	0,90	0,85	0,85	0,80	0,90	0,85	0,75		
O'rta qumoq		1,0	0,95	0,95	0,90	0,85	0,95	0,90	0,80	0,95	0,95	0,95	0,80	0,95	0,85	0,75		
Yengil qumoq	0,95	0,95	1,0	0,80	0,85	0,75	0,90	0,85	0,75	1,0	1,0	0,95	0,85	0,90	0,85	0,75		
Qumoqli	0,85	0,85	0,85	0,85	0,80	0,75	0,85	0,80	0,65	0,95	0,90	0,80	0,70	0,85	0,80	0,70		
Qumli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,90	-	-	-	0,70	0,60	0,50		

Izoh: 1- toshsiz – 1,0

2-siyrak toshli – 0,95

3-o'rta toshloqliq – 0,90

4-yukori ko'p toshloqlik – 0,85

Sugʻoriladigan dehqonchilik sharoitida tuproqlarni baholashda uning shoʻrlanish darajasini va meliorativ holatini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Yerning sizot suvlarini oʻtkazuvchanligi va uning qanday darajada shoʻrlanganiga qarab, boyitishni tabaqalashtirish koeffitsenti 4- jadvalda keltirilgan. Ushbu jadvalda turlicha baholanishi kerak boʻlgan tuproqlar quydagi guruhlariga ajratiladi:

1. Shoʻrlanmagan va ikkilamchi qayta shoʻrlanishga uchramagan yerlar. Bu guruhga sizot suvlari chuchuk boʻlgan yoki chuqur joylashgan yerlar kiradi;

2. Shoʻri batamom yoʻq boʻlib ketmaydigan yerlar. Bunga sizot suvlari chuqur joylashgan, shoʻr boʻlgan yerlar kiradi;

3. Tez eruvchan tuzlar bilan shoʻrlangan yerlar. Bu guruhga kiruvchi yerlar shoʻr yerlarning asosiy qismini tashkil etadi. Agar shu sizot suvlari yuza joylashgan boʻlsa va sekin harakat qiluvchi boʻlsa, bunday yerlar shoʻrlanishda davom etaveradi;

4. Karbonat-magniy tuzlari bilan shoʻrlangan, zich gips va korbonatli qatlami boʻlgan yerlar. Bu guruhga kiruvchi tuproqlar chuchuk gidrokarbonatli sizot suvlar yuza joylashgan tartibda rivojlanib boradi.

8-jadval

Shoʻrlanish darajasi hamda suv oʻtkazuvchanlik darajasiga nisbatan tuproq bonitetining tabaqalanishi

T.r	Tuproqlarning shoʻrlanish darajasi	Boʻz, taqir sur tusli qoʻngʻir tuproqlar, yer osti suvlari (5 m)	Boʻz oʻtloqi va oʻtloqi taqir tuproqlar, yer osti suvlari (3-5 m)	Boʻz mintaqasidagi va choʻl zonasidagi oʻtloqi boʻz, oʻtloqi tuproqlar, yer osti suvlari (1,5-3 m)	Boʻz mintaqasidagi va choʻl zonasidagi botqoq oʻtloqi va botqoq tuproqlar, yer osti suvlari (0,5-1,5 m)
1	2	3	4	5	6
1	Shoʻrlanmagan va qayta shoʻrlanmagan (boʻz tuproqlar mintaqasi) a) suv oʻtkazmaydigan va kam suv oʻtkazuvchan, soz va ogʻir qumoq qatlami qumli tuproqlar b) suv oʻtkazuvchan tuproqlar	0,95 1,00	0,90 1,00	0,90 1,00	0,90 1,00
2	Kam shoʻrlangan a) yer osti suvlarining harakati taʼminlangan suv oʻtkazuvchan tuproqlar b) yer osti suvlarining	0,95	0,90	-	-

	harakati ta'minlangan suv o'tkazuvchanligi past bo'lgan hamda suv o'tkazmaydigan tuproqlar	0,90	0,85	-	-
3	Tez eriydigan tuzlar bilan sho'rlangan				
	Yuvilgan	-	1,00	0,95	-
	Kam yuvilgan	-	0,95	0,90	0,85
	O'rtacha sho'rlangan	-	0,90	0,85	0,80
	Kuchli sho'rlangan	-	0,85	0,80	0,70

Sizot suvlarining oqib chiqib ketish imkoni katta bo'lgan yerlar uchun tuzatma koeffitsientlari 9-jadvalda keltirilgan.

9- jadval

Kuchli suv o'tkazuvchan tuproq osti jinslari, bo'yicha tuproq bonitetini taqqoslash

Suv o'tkazuvchanlik darajasi	Bonitet koeffitsienti
<i>Qumoq hamda qumli</i>	0,90
50 sm chuqurlikdagi mayda toshli qumoq	0,80
30 sm chuqurlikdagi mayda toshli qumoq	0,70

Tuproq unumdorligini pasaytiruvchi omillar qatoriga suv hamda shamol ta'siridan yemirilishi (eroziya) ham kiradi. U noteks relefli, yangi sug'orilayotgan maydonlarda, yuqori qiyaliklarda yorqin namoyon bo'ladi. Bu mintaqalarda tuproq jinslari asosan lyoss prolyuval va allyuvial yotqiziqlardan iborat bo'ladi.

Yuviladigan tuproqlarning sifati nisbatan lyosslarda kamroq pasayadi, chunki maydonlarning tuproqni chuqur qatlamlarida ham potensial unumdorligi yuqori bo'ladi. Yuviladigan tuproqlarning prolyuvial va alliyuvial-prolyuvial yotqiziklarda maydonlarning sifatini ko'proq darajada pasayishi kuzatiladi (10-jadval).

10-jadval

Eroziyaga uchraganlik darajasiga nisbatan tuproq bonitetini taqqoslash

Yuvilish darajasi	Tuproq hosil qiluvchi tog' jinslari	
	Soz (lyoss)	Prolyuvial –allyuvial
Yuvilmaydigan	1,00	1,00
Kam yuviladigan	0,95	0,90
O'rtacha yuviladigan	0,80	0,75
Tez yuviladigan	0,70	0,60

Ma'lumki, keyingi yillarda sug'orish maqsadlari uchun xilma-xil darajali gipslangan katta maydonlar o'zlashtirilgan va qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalanish uchun qabul qilingan. Gips esa yerning meliorativ holatini yomonlashtiradi hamda tuproq unumdorligini pasaytiradi. Bonitet ballarini aniqlashda

boshqa omillar qatori alohida tuproq xillarida gips gorizontining joylashishi va gips miqdoriga nisbatan ham pasaytiruvchi koeffitsientlar qoʻllaniladi (11-jadval).

11-jadval

Tuproqning gipslilik darajasiga qarab bonitetni pasaytiruvchi koeffitsientlar

Gipslilik darajasi	Gips miqdori	Gips qatlamining boshlanish chuqurligi, sm			
		Yuza qismidagi haydalma qatlam, 0-30	30-50	50-100	100-200
gipssiz	10 gacha	1,0	1,0	1,0	1,0
kam gipsli	11-20	0,8	0,95	1,0	1,0
oʻrtacha gipsli	21-40	0,7	0,8	0,9	1,0
qalin gipsli	40<	0,5	0,7	0,8	0,9

Aniq bir tuproqning bonitet balini asosiy hususiyati tuproq xiliga berilgan ballga xilma xil tuzatma koeffitsientlarni koʻpaytirish yoʻli bilan aniqlanadi, yaʼni:

$$B_{\kappa} = B_1 \cdot K_1 \cdot K_2 \cdot K_3 \cdot \dots \cdot K_n$$

bu yerda B_1 - asosiy shkala boʻyicha tuproqning bonitet balli;

$K_1 \cdot K_2 \cdot K_3 \cdot \dots \cdot K_n$ - tuzatma koeffitsientlar.

Alohida olingan tuproq xilining bonitet balini hisoblangandan keyin shu maʼlumotlarga asosan xoʻjalik boʻyicha umumiy sugʻoriladigan yerlarning bonitet ballarini hisoblash mumkin. Buning uchun qishloq xoʻjalik turlari boʻyicha tuproq xillari maydonlarini hisoblash maʼlumotlari zarurdir.

Xoʻjalikning sugʻoriladigan ekin maydonlari bonitet bali tuproq qatlamini tashkil etuvchi turli tuproq xillarining bonitet ballarini oʻrtacha keltirilgan qiymati tariqasida aniqlanadi, yaʼni:

$$B_{x.k.} = \frac{B_1 P_1 + B_2 P_2 + \dots + B_n P_n}{P_1 + P_2 + \dots + P_n} = \sum_{i=1}^n \frac{B_i P_i}{P_i}$$

bu yerda $B_1, B_2, \dots, B_n$ -tuproq xillarining bonitet balli;

$P_1, P_2, \dots, P_n$ - shu tuproqlarning egallagan maydonlari, ga.

Quyida, paxtachilik xoʻjaligida ishlab-chikarish brigadasi oila pudrati yerlarining oʻrtacha bonitet ballarini aniqlashga misol keltirilgan. Masalan, maydoni 90,0 gektarga teng boʻlgan brigada hududining 50,0 gektari 72 ball, 30,0 gektari 62 ball, 10,0 gektari 46 ballda baholangan. Bunda brigada oila pudrati boʻyicha oʻrtacha bonitet 66 ballga teng boʻladi, yaʼni:

$$B_{x.k.} = \frac{B_1 P_1 + B_2 P_2 + B_3 P_3}{P_1 + P_2 + P_3} = \frac{(50,0 \cdot 72) + (30,0 \cdot 62) + (10,0 \cdot 46)}{50,0 + 30,0 + 10,0} = 65,8 \approx 66$$

ball.

Mustaqil o‘rganish uchun savollar.

Yerlarni baholash nima, uning qisqacha mazmuni.

Yerlarni baholashning asosiy manbaasi nima?

Qanday iqtisodiyot masalalarini hal qilishda yer baholash ma'lumotlaridan foydalaniladi?

Tuproq bonitirovkasi nima?

Tuproqning qanday unumdorliklarini bilasiz?

Tuproq bonitirovkasini o‘tkazish uchun tuzilgan bonitirovka shkalasiga tuproqning qanday xususiyatlari asos qilib olinadi?

Tuproq bonitirovkasini o‘tkazishda uning diagnostik belgilari bo‘yicha qanday tuzatma koeffitsientlar kiritiladi?

Tuproq bonitirovkasini o‘tkazish uslubiyatini so‘zlab bering.

5. Yerlarni iqtisodiy baholash va uni o‘tkazish uslubiyati

Yerlarni iqtisodiy baholash - yerning qishloq xo‘jaligida asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatidagi solishtirma qiymatini aniqlash demakdir. Bu ko‘rsatkichlar ham nisbiy kattalikda, ya‘ni ballarda, ham absolyut ko‘rsatkichlarda, ya‘ni yerga hisoblab chiqilgan shartli narxlarda bo‘lishi kerak.

Shunga alohida ahamiyat berish zarurki, yerni iqtisodiy baholash va tuproqlarni bonitirovka qilish o‘rtasida uzviy bog‘liqlik va bir-biriga nisbatan keskin farq mavjud. Tuproqlarni bonitirovka qilishda ishlab chiqarish sharoitlari emas, asosan o‘simlik o‘sishi uchun zarur bo‘lgan tabiiy xossalari hisobga olinib, guruhlariga bo‘linadi. Iqtisodiy baholashda esa yerning tabiiy sifati va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari uning tabiiy - iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda hisobga olinadi. Ularning o‘zaro bog‘liqligi shundan iboratki, tuproqlarni bonitirovka qilish natijalari yerlarni iqtisodiy baholashda asos sifatida olinadi.

Qayd qilish zarurki, respublikamiz iqtisodiyot tarmoqlarida, jumladan qishloq xo‘jaligida bozor munosabatlarini rivojlanib borayotganligi mavjud yer maydonlarini iqtisodiy jihatdan me‘yoriy baholash zaruriyatini tug‘dirdi. Qishloq xo‘jalik yerlarini me‘yoriy baholash natijalari asosan shirkat xo‘jaliklarini fermer xo‘jaliklariga aylantirish, yer solig‘i stavkalarini aniqlash, belgilangan me‘yorda ajratilganidan tashqari qishloq joylarida uy-joy qurish va dehqon xujaligiga yer berish, bank tomonidan kredit berish, yer uchastkalarini kim oshdi savdosi (auksionlar) orqali sotish uchun boshlang‘ich bahosini belgilash hamda qonunda ko‘zda tutilgan boshqa hollar uchun qo‘llaniladi.

Barcha qishloq xo‘jalik yer maydonlari yerlarni iqtisodiy (me‘yoriy) baholash ob‘ekti bo‘lib xizmat qiladi. Bunda yerlarni baholash bo‘yicha belgilangan hududiy hisob birliklari quyidagilardir:

-ichki xo'jalik miq'yosida: tuproq sifati bo'yicha (boniteti) bir xil bo'lgan haydalma yerlar va boshqa qishloq xo'jalik yerlarining alohida uchastkalari. Bunday holda yerlarning bahosi ichki xo'jalik masalalarini hal qilish, dexkon va fermer xo'jaliklarini tashkil etish, qurilishlar, sug'oriladigan yerlarni tekislash maqsadlari uchun aniqlanadi;

-umumiy jihatdan (umumiy yer maydoni bo'yicha) yerlarning bahosi yer uchun soliq stavkasi miqdorlarini hisoblash, yer uchastkalariga bo'lgan huquqlarni garovga qo'yib bankdan kredit olish, pay miqdorlarini aniqlash uchun hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi yerdan foydalanuvchilar yerlarni iqtisodiy baholash sub'ektlari hisoblanadilar.

Yerlarni iqtisodiy jihatdan baholash jarayonida sug'oriladigan yerlarni baholash muhim amaliy ahamiyatga ega. Ekinlarni yetishtirish uchun muhim hisoblangan yerning tabiiy xususiyatlari bo'yicha qiyosiy bahosi (tuproq banitirovkasi) va qiymat ko'rsatkichi sifatidagi me'yoriy sof daromad sug'oriladigan yerlarning bahosini aniqlash uchun asos qilib olinadi.

Tuproqning tabiiy unumdorligini, mahsuldorligini hamda qishloq xo'jaligiga yaroqliligini hisobga olgan holda bonitet ballari bo'yicha respublikadagi sug'oriladigan yerlarning 10 ta sinfi belgilangan. Agronomiya nuqtai nazaridan bonitet bahosining ballari qishloq xo'jalik ekinlarini kadastr bo'yicha hisoblangan hosildorliklari orqali belgilanadi. Bu esa o'z navbatida 100 ballik baholash shkalasidan 1 gektardan olinadigan hosilni sentnerdagi o'lchami, ya'ni s/ga hisobida 1 ballga to'g'ri keladigan har bir asosiy qishloq xo'jalik ekini uchun hisoblanadi. Respublika qishloq xo'jaligi vazirligi tomonidan 2001 yilda tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi sug'oriladigan tuproqlarni bonitirovka qilish" uslubiyatiga muvofiq qabul qilingan bonitet ballari bo'yicha asosiy qishloq xo'jalik ekinlarini kadastr hosildorliklari quyidagi jadvalda keltirilgan

11 - jadval

Bonitet ballari bo'yicha asosiy qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligi

(s/ga)

Bonitet bali	Paxta	Donli ekinlar	Beda	Makkajo'xo-ri don uchun	Bir yil-lik o't	Hashaki lavlagi
10	4,0	6,0	20,0	7,5	30,0	90,0
20	8,0	12,0	40,0	15,0	60,0	180,0
30	12,0	18,0	60,0	22,5	90,0	270,0
40	16,0	24,0	80,0	30,0	120,0	360,0
50	20,0	30,0	100,0	37,5	150,0	450,0
60	24,0	36,0	120,0	45,0	180,0	540,0

70	28,0	42,0	140,0	52,5	210,0	630,0
80	32,0	48,0	160,0	60,0	240,0	720,0
90	36,0	54,0	180,0	67,5	270,0	810,0
100	40,0	60,0	200,0	75,0	300,0	900,0
Bir ballning qiymati	0,4	0,6	2,0	0,75	3,0	9,0

Turli sifatga ega bo'lgan sug'oriladigan qishloq xo'jalik yerlarining 1 ga hisobiga me'yoriy sof daromadi quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$CD_M = \frac{YM_M \cdot P_M}{100},$$

Bu yerda: CD_M – 1 ga qishloq xo'jalik yerlaridan olinadigan me'yoriy sof

Daromad, so'm;

YM_M – 1 ga qishloq xo'jalik yerlaridan olinadigan me'yoriy yalpi mahsulot, so'm;

P_M – turlicha sifatga ega bo'lgan yerlarda vujudga keladigan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining me'yoriy hisoblangan foydasi, %.

Me'yoriy sof daromad ekin maydonlarining tarkibiga va qishloq xo'jaligining ixtisoslashtirilganligiga qarab quyidagi ikki yechimdan bittasi bo'yicha hisoblanishi mumkin:

-asosiy ekin bo'yicha;

- yer baholash ob'ektida yetishtiriladigan asosiy ekinlar nisbati bo'yicha.

Asosiy ekin bo'yicha me'yoriy yalpi mahsulot hisobi ushbu ekinni yetishtirishda yuqori ixtisoslashganlik darajasiga ega bo'lishi kerak. Ixtisoslashganlik darajasi yetakchi ekinlar tovar mahsulotlarining solishtirma salmog'i 60 foizdan kam bo'lmagan holda aniqlanadi.

Asosiy ekin bo'yicha 1 ga yerdan olinadigan me'yoriy yalpi mahsulot ushbu ekinning kadastr hosildorligini (s/ga) uni sotish bahosi (sotib olish, shartnomaviy, bozor) ga ko'paytmasiga tengdir.

Asosiy ekinlar qo'shilmasi bo'yicha me'yoriy yalpi mahsulotni aniqlash quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

-yer baholash ob'ekti bo'yicha ekin maydonlari tarkibining o'rtacha qiymati va ushbu ekinlarni sotish baholari bilan;

-haydalma yerning umumiy maydonida har bir qishloq xo'jalik ekinining qiymatini hisoblash asosida.

Hisoblar quyidagi formula yordamida bajariladi:

$$\mathcal{M}_m = \frac{X \cdot P_1 + 3 \cdot P_2 + K \cdot P_3}{(X + 3 + K)},$$

Bu yerda, X - 1 ga hisobiga paxta xom-ashyosining qiymati, so'm;

3 - 1 ga hisobiga donli ekinlarning qiymati, so'm;

K - 1 ga yem-xashak ekinlarining qiymati, so'm;

P_1, P_2, P_3 , -ekinlarning foiz hisobidagi solishtirma miqdori,%.

Paxta-don majmuasida me'yoriy yalpi mahsulot hisobini soddalashtirish uchun kadastr ob'ektidagi ekinlarning umumiy tarkibidagi nisbatiga qarab paxta bo'yicha yalpi mahsulot qiymatining maxsus hisoblangan tuzatma koeffitsientlaridan foydalanish mumkin (12-jadval).

12 - jadval

Paxta bo'yicha yalpi mahsulot qiymatining tuzatma koeffitsientlari

Paxta ekinini haydalma yerlar umumiy maydonidagi nisbati	Umumiy haydalma yerdan olingan paxta xom-ashyosi qiymatidan yalpi mahsulot qiymatining tuzatma koeffitsientlari
K 30 %	0,526
K 40 %	0,594
K 50 %	0,661
K 60 %	0,729
K 70 %	0,797

Turlicha sifatga ega bo'lgan yerlar uchun qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining hisoblangan foyda me'yori asosan yalpi mahsulot qiymatiga nisbatan foizlarda xisoblash yo'li bilan aniqlanadi. Uning qiymatlari quyidagi jadvalda keltirilgan (13-jadval).

13 - jadval

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining hisoblangan foyda me'yori (%)

Bonitet bali	Foyda me'yori	Bonitet bali	Foyda me'yori
10	-	60	18,0
20	6,0	70	21,0
30	9,0	80	24,0
40	12,0	90	27,0
50	15,0	100	30,0

Bir gektar sug'oriladigan yerning me'yoriy bahosi quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$U_M = \frac{CD_M \cdot K_1}{\Pi} \cdot 100,$$

Bu yerda, U_M – 1 ga sugʻoriladigan yerning meʼyoriy bahosi;

CD_M – 1 ga sugʻorma yerdan olinadigan sof daromad;

Π - kapital mablagʻlarga qoʻyiladigan bank ssudasining foizi, 5 %;

K_1 – xoʻjalik yuritish darajasini hamda qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishining intensivlik darajasini hisobga olish koeffitsienti.

Kapital mablagʻlarda ssuda foizi moliyalovchi bank tomonidan moliyalashning oʻrtacha stavkasi boʻyicha qabul qilingan. Xoʻjalik yuritish darajasini, qishloq joylarida istiqomat qiluvchi aholini va qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishining intensivlik darajasiga nisbatan bogʻliqlik koeffitsientlari respublika boʻyicha oʻrtacha darajaga nisbatan quyidagicha qabul qilingan:

Qorakalpogʻiston Respublikasi-0.70; Buxoro-1.0; Jizzax-0.8; Qashkadaryo-0.8; Navoiy-0.8; Namangan-1.1; Samarqand-1.2; Surxandaryo-1.3; Sirdaryo-0.8; Toshkent-1.2; Fargʻona-1.1 va Xorazm -1.0, Oʻzbekiston Respublikasi boʻyicha oʻrtacha-1.0.

Sugʻoriladigan yerlarning meʼyoriy qiymatini aniqlashda ularni qishloq aholi punktlariga va mahsulotlarni sotish bozorlariga nisbatan joylashganligi ham hisobga olinadi. Yer maydonlarini aholi yashash punktlariga va xoʻjaliklararo obʻektlarga nisbatan uzoqlik radiusi, yaʼni transport harakatiga qulayligiga bogʻliqligi boʻyicha ham yerlarni meʼyoriy baholashda maxsus tuzatma koeffitsientlari kiritiladi (14-jadval).

14 - jadval

Yer uchastkasining aholi punkti va mahsulotlarni sotish joylaridan uzoqligi boʻyicha tuzatma koeffitsientlar (sugʻoriladigan mintaq uchun)

Masofasi, km		Masofasi boʻyicha tuzatma koeffitsientlar
Aholi punktidan	Mahsulotlarni sotish punktidan	
2,0 gacha	4,0 gacha	1,50
2-4		1,47
4-6		1,44
6,0 dan ortiq		1,41
oʻrtacha		1,46
2,0 gacha	4-8	1,38

2-4		1,35
4-6		1,32
6,0 dan ortiq o'rtacha		1,29 1,33
2,0 gacha	8-12	1,26
2-4		1,23
4-6		1,21
6,0 dan ortiq o'rtacha		1,19 1,22
2,0 gacha	12-16	1,17
2-4		1,15
4-6		1,13
6,0 dan ortiq o'rtacha		1,11 1,14
2,0 gacha	16-20	1,09
2-4		1,07
4-6		1,05
6,0 dan ortiq o'rtacha		1,03 1,06
2,0 gacha	20 dan ortiq	1,01
2-4		1,00
4-6		1,00
6,0 dan ortiq o'rtacha		1,00 1,00

Yer uchastkalarini aholi punktlaridan uzoqligi bo'yicha ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda hamda hisob-kitoblarni osonlashtirish maqsadida xo'jaliklarni mahsulotlarni sotish bozoriga hamda moddiy-texnik ta'minot markazlariga nisbatan joylashuvini hisobga oladigan o'rtacha qiymatlar qo'llaniladi. Xo'jaliklar viloyat markazlaridan 10-20 km radiusda joylashgan taqdirda qo'llanilgan koeffitsientlar 10-15 foizga oshirilishi mumkin.

Umumiy tarzda sug'oriladigan yerlarni me'yoriy baholash natijalari quyidagi, 15- jadvalda aks ettiriladi.

15 – jadval

Yerlarning me'yoriy qiymatini hisoblash

Tartib raqami	Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Qiymati
1	Tuproq bonitetining o'rtacha bali	bal	
2	Bir gektar haydalma yerdan olingan yalpi mahsulotning me'yoriy bahosi	ming so'm	
3	Foyda me'yori	%	

4	Me'yoriy sof daromad (2x3):100	ming so'm	
5	Bank ssudasining foizi	%	
6	Xo'jalik yuritish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining intensivlik darajalari bo'yicha koeffitsient		
7	Bir gektar yerning bazaviy me'yoriy bahosi (4x6x100:5)	ming so'm	
8	Joylashgan o'rni bo'yicha koeffitsient		
9	Mahalliy sharoit bo'yicha koeffitsient		
10	Bir gektar yerning me'yoriy bahosi (7x8x9)	ming so'm	
11	Umumiy maydon	ga	
12	Yer uchastkasining yoki konturning yalpi me'yoriy bahosi	ming so'm	

Mustaqil o'rganish uchun savollar.

1. Yerni iqtisodiy jihatdan (me'yoriy) baholashning mazmuni nimalardan iborat?
2. Yerni iqtisodiy jihatdan baholashning asosiga qanday ko'rsatkichlar qo'yilgan?
3. Yer baholash ishlarining natijalari xalq xo'jaligining qaysi masalalarini hal qilishda qo'llaniladi?
4. Bir gektar yerning me'yoriy bahosi qanday aniqlanadi?
5. Yer uchastkasining (yoki konturning) yalpi me'yoriy bahosi qanday aniqlanadi?

3-Bob. O'simlik va hayvonot dunyosi davlat kadastrlari ob'ektlarini yuritish tartibi

1. O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini yuritishning umumiy qoidalari
2. O'simlik dunyosi ob'ektlari davlat kadastrining mazmuni
3. O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini yuritish tartibi
4. Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritishning umumiy qoidalari
5. Hayvonot dunyosining davlat kadastrini mazmuni
6. Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritish tartibi

1. O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini yuritishning umumiy qoidalari.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini "O‘simlik dunyosi muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O‘zbekiston Respublikasi Davlat kadastrlari yagona tizimini tashkil etish va uni yuritish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida" 1996 yil 17 iyuldagi 255-son qaroriga, boshqa qonun hujjatlariga va mazkur Nizomga muvofiq yuritiladi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini yovvoyi o‘simliklar turlari tarkibi, soni, geografik tarqalishi, miqdoriy va sifat tavsifi, ulardan foydalanish, ularni iqtisodiy baholash, ular o‘sadigan muhitning tavsifi to‘g‘risidagi uzluksiz yangilanib turadigan axborot tizimi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini foydalaniladigan, mintaqadagi ekologik muhitga ta‘sir ko‘rsatadigan yoki kamyob va turi yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan yovvoyi holda o‘sovchi tomirli o‘simliklar va qo‘ziqorinlarning hamma turlarini hisobga oladi.

Davlat kadastrini yurituvchi organlar, o‘simlik dunyosidan foydalanuvchi yuridik shaxslar: qishloq xo‘jaligida band bo‘lgan yerlarda qishloq xo‘jaligi korxonalari, muassasalar va tashkilotlar; davlat o‘rmon fondi yerlarida o‘rmon xo‘jaligi korxonalari; zahiralardagi yerlarda korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, joylardagi davlat hokimiyatining vakolatli organlari:

o‘simliklarning kamyob va yo‘qolib borayotgan, dorivor oziqbop va manzarali turlari bo‘yicha respublikaning butun hududida O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini sub‘ektlari hisoblanadilar.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarni kadastr axboroti bilan ta‘minlashga mo‘ljallanilgan.

Quyidagilar o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini asosiy prinsiplari hisoblanadi:

respublikaning butun hududida o‘simlik dunyosining barcha ob‘ektlarini davlat kadastrini bilan qamrab olish;

axborotni to‘plash, qayta ishlash texnologiyasi va taqdim etish usulining yagonaligi;

davlat kadastrini yuritishni markazlashtirilgan tartibda boshqarish;

Davlat kadastrlari yagona tizimi talablarini ta‘minlash;

Kadastr axborotini to‘ldirish va yangilashning ishonchiligi va uzluksizligi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarini davlat tomonidan hisobga olish va ulardan foydalanish o‘simlik dunyosi davlat kadastrining asosiy vazifasi hisoblanadi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini: ob‘ektlarni ro‘yxatga olishni, ular sonini hisobga olishni va ulardan foydalanish sifatini, ob‘ektlarini iqtisodiy baholashni, kadastr axborotini tizimlashtirishni, saqlashni, yangilashni va uni

manfaatdor foydalanuvchilarga tegishli shakllarda va hajmlarda belgilangan tartibda tezkor berishni o'z ichiga oladi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari kadastr axborotidan bepul foydalanadilar, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan miqdorda haq to'lab foydalanidilar.

O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini yuritish budjeti mablag'lari hisobiga amalga oshiriladi. O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat hisobi va davlat kadastrini yurituvchi barcha tashkilotlar mablag' bilan ta'minlanishi kerak.

2. O'simlik dunyosi ob'ektlari davlat kadastrining mazmuni.

O'zbekiston Respublikasi o'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrida quyidagi guruhlariga birlashtirilgan yovvoyi o'simliklarning har bir turi bo'yicha ma'lumotlar mavjud bo'ladi:

yovvoyi holda o'sadigan dorivor va manzarali, shuningdek, oziq-ovqat sifatida foydalaniladigan o'simliklar;

texnik maqsadlarda foydalaniladigan yovvoyi o'simliklar;

tabiiy yaylovlar va pichanzorlardagi o'simliklar;

yovvoyi o'simliklarning kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlari.

Kadastr ob'ektlarining har bir guruhida quyidagi ma'lumotlar mavjud bo'ladi:

ob'ektlar guruhlarining maqomi;

o'simliklar dunyosi (yaylovlarning turlari);

keng tarqalishi (hududiy taqsimlanishi);

mahsuldorligi;

iqtisodiy baholanishi;

foydalanilishi.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tomonidan ishlab chiqilgan "O'zbekiston oliy o'simliklarining ta'rifnomasi", shuningdek dalani tekshirish ma'lumotlari o'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini tuzish uchun axborot manbai hisoblanadi.

O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini axboroti uzluksiz yangilashini ta'minlovchi axborotning asosiy va joriy turlarni o'z ichiga oladi.

O'simlik dunyosi ob'ektlari davlat kadastrining asosiy (birlamchi) turini yuritishda ob'ektlar birlamchi ro'yxatdan o'tkaziladi (xatlanadi). Joriy turda asosiy tur o'tkazilgandan keyin yuz bergan barcha keyingi o'zgartirishlar qayd etiladi va kadastrga kiritiladi.

Ro'yxatdan o'tkazish, hisobga olish va baholash axboroti o'simliklar dunyosi to'g'risidagi jami kadastr axborotini tashkil etadi. Ushbu axborot alifbo-raqamli (matnlar, jadvallar) va chiziqli (xaritalar, sxemalar) shakllarida, an'anaviy va avtomatlashtirilgan variantlarda taqdim etiladi.

3. O'simlik dunyosi ob'ektlarining davlat kadastrini yuritish tartibi

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi tomonidan quyidagi ma‘muriy-hududiy darajalarda:

birlamchi darajada o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini sub‘ektlarining vakolatli shaxslari tomonidan;

mintaqaviy darajada Qoraqalpog‘iston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasining kadastr xizmati va tabiatni muhofaza qilish viloyat qo‘mitalarining vakolatli shaxslari tomonidan;

respublika darajasida O‘zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasining kadastr xizmati tomonidan yuritiladi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini sub‘ektlari darajasida vakolatli shaxslar: yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklarni ro‘yxatga oladi, ularning soni, sifati va bahosi to‘g‘risidagi axborotni yig‘adi, kadastr kitobini yuritadi, o‘simliklarning turlar bo‘yicha tarqalishining kadastr rejasini tuzadi va mintaqaviy darajada zarur kadastr axborotini beradi.

Mintaqaviy darajada vakolatli shaxslar kadastrini yuritishda sub‘ektlarga uslubiy yordam ko‘rsatadi, tushayotgan axborotni tahlil qiladi, taqdim etilgan ma‘lumotlarning ishonchligini baholaydi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar bo‘yicha yovvoyi o‘simliklarning ro‘yxatini va yovvoyi o‘simliklarning turlar bo‘yicha joylashishi hududiy sxemalarini tuzadi, xisobotlar tuzadi hamda ularni har yili 1 martgacha belgilangan shaklda Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasiga taqdim etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasining kadastr xizmati respublika darajasida:

o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini yuritilishini muvofiqlashtiradi;

me‘yoriy-uslubiy hujjatlarni ishlab chiqadi;

kadastr yuritilishi ustidan nazorat qiladi;

viloyat kadastr hisobotlarini tizimlashtiradi;

kadastr xizmatlarini moddiy-texnik ta‘minlaydi;

o‘simlik dunyosi ob‘ektlari davlat kadastrining atomatlashtirilgan axborot tizimini ishlab chiqadi;

manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarning kadastr materiallaridan foydalanishi tartibi va shartlarini belgilaydi;

zarur kadastr axborotini Davlat kadastrlarining yagona tizimiga beradi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarini davlat yo‘li bilan hisobga olish:

yovvoyi holda o‘sovchi dorivor va manzarali, oziq-ovqat maqsadida foydalaniladigan o‘simliklar bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi hamda Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi huzuridagi O‘rmon xo‘jaligi bosh boshqarmasi tomonidan;

texnik maqsadlarda foydalaniladigan yovvoyi o‘simliklar bo‘yicha "Yergeodezkadastr" davlat qo‘mitasi tomonidan;

yovvoyi o‘simliklarning kamyob va yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan turlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tomonidan yuritiladi.

O‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat hisobini yurituvchi vazirliklar va idoralar o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini bo‘yicha zarur axborotni Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi tomonidan belgilangan shaklda, hajmda va muddatlarda Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasiga taqdim etadilar.

Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi 2001 yildan boshlab har yili o‘simlik dunyosi ob‘ektlarining davlat kadastrini bo‘yicha zarur axborotni hisobot yilidan keyingi yilning 1 aprelgacha Davlat kadastrlarining yagona tizimiga taqdim etadi. Kadastr ma‘lumotlarini Davlat kadastrlarining yagona tizimiga taqdim etish shakli. Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi tomonidan tasdiqlanadi va "Yergeodezkadastr" davlat qo‘mitasi bilan kelishiladi.

O‘simlik dunyosining ishlab chiqiladigan kadastr axboroti ishonchiligi uchun Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasining kadastr xizmati, o‘simliklarning davlat tomonidan hisobga olinishi yurituvchi vazirliklar va idoralarning vakolatli shaxslari qonun hujjatlariga muvofiq javob beradilar.

4. O‘zbekiston Respublikasi hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritishning umumiy qoidalari

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yovvoyi hayvonlar sonini hisobga olish, ulardan foydalanish va ularni iqtisodiy baholash, hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanishni tashkil etish maqsadida, "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O‘zbekiston Respublikasi Davlat kadastrlari yagona tizimini tashkil etish va uni yuritish tartibi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida" 1996 yil 17 iyuldagi 255-son qaroriga, boshqa qonun hujjatlariga, mazkur Nizomga muvofiq yuritiladi.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yovvoyi hayvonlar soni, ularning geografik tarqalishi, miqdoriy va sifat tavsiflari, ulardan foydalanish hamda ularni iqtisodiy baholash to‘g‘risidagi uzluksiz yangilanadigan axborot tizimi.

Tabiiy erkin holda yashovchi yovvoyi hayvonlar: sut emizuvchilar, parrandalar, sudralib yurivchi hayvonlar, ham suvda, ham quruqlikda yashovchi hayvonlar, baliqlar, umrtqasizlar hayvonot dunyosining davlat kadastrini ob‘ektlari hisoblanadi.

Davlat kadastrini yurituvchi organlar, ov qilish va baliq ovlash xo‘jaligini yurituvchi, xayvonlarni tabiiy muhitdan ajratib olib hamda ajratib olmasdan ilmiy, madaniy-ma‘rifiy, o‘quv va tayyorlash maqsadlarida hayvonot dunyosidan foydalanuvchi yuridik shaxslar hayvonot dunyosi davlat kadastrining sub‘ektlari hisoblanadi.

Quyidagilar hayvonot dunyosi davlat kadastrini yuritishning asosiy prinsiplari hisoblanadi:

respublikaning butun hududida hayvonlarning barcha turlari yoki kichik turlarining ishmkoni boricha eng ko'p sonini qamrab olish;

axborotni to'plash, qayta ishlash texnologiyasi va taqdim etish metodikasining yagonaligini;

Davlat kadastrlari yagona tizimi talablarini ta'minlash;

kadastr axborotini to'ldirish va yangilashning ishonchliligi va uzluksizligi;

davlat kadastrini yuritishni markazlashtirilgan tartibda boshqarish.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini: ob'ektlarni ro'yxatdan o'tkazishni, ular sonini hisobga olishni va ulardan foydalanish sifatini, ob'ektlarni iqtisodiy baholashni, kadastr axborotini tizimlashtirishni, saqlashni, yangilashni va uni manfaatdor foydalanuvchilarga tegishli shakllarda va hajmlarda belgilangan tartibda tezkor berishni o'z ichiga oladi.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari kadastr axborotidan bepul foydalanadilar, manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan miqdorlarda haq to'lab foydalanadilar.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritish davlat budjeti mablag'lari hisobiga amalga oshiriladi. Hayvonot dunyosini davlat tomonidan hisobga olishni va davlat kadastrini yurituvchi barcha tashkilotlar mablag' bilan ta'minlanishi kerak.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini mazmuni.

O'zbekiston Respublikasining hayvonot dunyosini davlat kadastrida yovvoyi hayvonlarning har bir turi (kichik turi) bo'yicha ma'lumotlar mavjud bo'ladi. Yovvoyi hayvonlar turlarining quyidagi guruhlariga birlashtirilgan:

a) Qizil kitobga kiritilgan hayvonlarning kamyob va yo'qolib ketayotgan turlari;

b) muhofaza qilinadigan tabiiy hududlardagi hayvonlar turlari) ovlanadigan hayvonlar turlari;

g) baliqlar;

d) qishloq xo'jaligi zararkunandalari bo'lgan hayvonlar;

ye) o'rmon xo'jaligi zararkunandalari bo'lgan hayvonlar;

j) odam va hayvonlarning alohida xavfli yuqumli kasalliklarini tarqatuvchi hayvonlar;

z) hayvonlarning boshqa turlari.

Turlar (kichik turlar)ning har bir guruhida quyidagi ma'lumotlar mavjud bo'ladi:

tur (kichik tur)ning maqomi;

tarqalishi (hududlar bo'yicha taqsimlanishi);

soni;

biologiyasi va tur (kichik tur)ning ommaviylashuvi;

foydalanilishi;

iqtisodiy baholanishi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan Nizomga muvofiq yuritiladigan "O'zbekiston Respublikasi

hayvonlarining genetik fondi kitobi" hayvonot dunyosining davlat kadastrini tuzish uchun axborot manbai hisoblanadi.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini kadastr axboroti uzluksiz yangilashini ta'minlovchi asosiy (birlamchi) va joriy turlarni o'z ichiga oladi. Hayvonot dunyosining davlat kadastrini asosiy (birlamchi) turini yuritishda ob'ektlar birlamchi ro'yxatdan o'tkaziladi (xatlanadi).

Joriy turda asosiy tur o'tkazilgandan keyin yuz bergan barcha keyingi o'zgartirishlar qayd etiladi va kadastrga kiritiladi.

Ro'yxatdan o'tkazish, hisobga olish va baholash axboroti hayvonot dunyosi to'g'risidagi jami kadastr axborotini tashkil etadi. Ushbu axborot alifbo-raqamli (matnlar, jadvallar) va chiziqli (xaritalar, sxemalar) shakllarida, an'anaviy va avtomatlashtirilgan variantlarda taqdim etiladi.

6. Hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritish tartibi

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi yuritadi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritish bo'yicha maslahat organi hisoblanadi.

Hayvonot dunyosining davlat kadastrini Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi tomonidan quyidagi ma'muriy-hududiy darajalarda:

birlamchi darajada hayvonot dunyosining davlat kadastrini sub'ektlari vakolatli shaxslari tomonidan;

mintaqaviy darajada Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasining kadastr xizmati, tabiatni muhofaza qilish viloyat qo'mitalarining vakolatli shaxslari tomonidan;

respublika darajasida O'zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasining kadastr xizmati tomonidan yuritiladi.

Yovvoyi hayvonlarni ro'yxatdan o'tkazish, ular to'g'risidagi miqdoriy va sifat axborotini to'plash, kadastr daftarini yuritish, kadastr xaritalarini tuzish va mintaqaviy darajaga zarur axborotni berish sub'ektlar darajasida davlat kadastrining funksiyalari hisoblanadi.

Mintaqaviy darajada vakolatli shaxslar kadastrni yuritishda sub'ektlarga uslubiy yordam ko'rsatadi, tushadigan axborotni tahlil qiladi, taqdim etilgan ma'lumotlarning ishonchliligini baholaydi, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar bo'yicha yovvoyi hayvonlar ro'yxatini, yovvoyi hayvonlarning turlar bo'yicha joylashishi hududiy sxemalarini tuzadi, hisobotlar tuzadi hamda ularni har yili 1 martgacha belgilangan shaklda Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasiga taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi kadastr xizmati respublika darajasida:

- hayvonot dunyosining davlat kadastrini yuritilishini muvofiqlashtiradi;
- me'yoriy-uslubiy hujjatlarni ishlab chiqadi;
- kadastr yuritilishi ustidan nazorat qiladi;

viloyat kadastr xizmatlari hisobotlarini tizimlashtiradi;
hayvonot dunyosining davlat kadastr bo'yicha yillik hisobotni tuzadi;
kadastr xizmatlarini moddiy-texnik ta'minlaydi;
hayvonot dunyosini davlat kadastrining avtomatlashtirilgan axborot tizimini chiqadi;
manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarning kadastr materiallaridan foydalanishi tartibi va shartlarini belgilaydi;
zarur kadastr axborotini Davlat kadastrlari yagona tizimiga beradi.

Hayvonlarni davlat yo'li bilan hisobga olish hamda ulardan foydalanish hajmini hisobga olish bo'yicha hujjatlar:

turlari Qizil kitobga kiritilgan hayvonlar bo'yicha ilmiy tashkilotlar, o'quv yurtlari va boshqa idoralar, davlat qo'riqxonalari kompleks (landshaft) zakazniklar, tabiiy bog'lar, zakazniklar va pitomniklar, davlat biosfera rezervatlari ishtirokida Fanlar akademiyasi tomonidan; belgilangan tartibda ov qilish va sanoat ob'ektlariga kiritilgan hayvonlar bo'yicha Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi O'rmon xo'jaligi bosh boshqarmasi, "O'zbekbaliqovlash" uyushmasi, ov qilish xo'jaligini yurituvchi boshqa tashkilotlar tomonidan;

hisobga olinishi va hayvonot dunyosi davlat kadastriga kiritilishi kerak bo'lgan hayvonlarning barcha turlari (kichik turlari) bo'yicha, davlat qo'riqxonalari, kompleks (landshaft) zakazniklar, tabiiy bog'lar, zakazniklar va pitomniklar, davlat biosfera rezervatlari hududida tegishli ravishda, idoraviy bo'ysunishidan qat'i nazar, kompleks (landshaft) zakazniklar, tabiiy bog'lar, zakazniklar va pitomniklar, davlat biosfera rezervatlari tomonidan; baliqlarning sanoat turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tomonidan;

alohida xavfli yuqumli kasalliklarni tarqatuvchi hayvonlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining karantinli va alohida xavfli yuqumli kasalliklarning oldini olish respublika markazi tomonidan;

qishloq xo'jaligi zararkunandalari bo'lgan hayvonlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tomonidan;

o'rmon xo'jaligi zararkunandalari bo'lgan hayvonlar bo'yicha Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi O'rmon xo'jaligi bosh boshqarmasi tomonidan;

yuqorida ko'rsatilmagan hayvonlarning qolgan turlari (guruhleri) bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tomonidan yuritiladi.

Hayvonlarning davlat ro'yxatini va ulardan foydalanish hajmi hisobini yurituvchi vazirliklar va idoralar hayvonot dunyosining davlat kadastr bo'yicha zarur axborotni Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi tomonidan belgilangan shaklda, hajmda va muddatlarda Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasiga bepul taqdim etadilar.

Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi 2001 yildan boshlab har yili hayvonot dunyosining davlat kadastr bo'yicha zarur axborotni hisobot yilidan keyingi yilning 1 apreliyacha Davlat kadastrlari yagona tizimiga taqdim etish shakli Davlat tabiatni

muhofaza qilish qo‘mitasi tomonidan tasdiqlanadi va "Yergeodezkadastr" davlat qo‘mitasi bilan kelishiladi

Hayvonot dunyosining ishlab chiqiladigan kadastr axboroti ishonchliligi uchun Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasining kadastr xizmati, hayvonlarning davlat tomonidan hisobga olinishi yurituvchi vazirliklar va idoralarning vakolatli shaxslari qonun hujjatlariga muvofiq javob beradilar.

4-BOB. DAVLAT O‘RMON KADASTRINI YurITISH

---

1. Davlat urmon kadastrini tugrisida umumiy tushuncha, uning mohiyati va mazmuni

2. Davlat urmon kadastrining asosiy vazifalari

3. Davlat urmon kadastrini yuritishning uslubiy masalalari

1. Davlat urmon kadastrini tugrisida umumiy tushuncha, uning mohiyati va mazmuni

O‘rmon to‘g‘risidagi qonun xujjatlarining vazifalari o‘rmonlarni muhofaza qilish, qo‘riqlash, ulardan oqilona foydalanish, takroriy ko‘paytirishni ta‘minlash hamda o‘rmonlar mahsuldorligini oshirish maqsadida o‘rmonga oid munosabatlarni tartibga solishdan, shuningdek yuridik va jismoniy shaxslarning xuquqlarini muhofaza qilishdan iborat.

Davlat o‘rmon kadastrining mazmuni. Davlat o‘rmon kadastrini kuyidagi ma‘lumotlardan iborat:

- Urmon xududidagi yerlarning xukukiy nizomi ;
- Urmon xujaliklarini kayd qilish;
- Urmonlarni ugodyalarni ximoyalash kategoriyasi buyicha urmon fondi maydonlarining tarkibi;
- Urmonlarning son va sifat jixatidan xolati;
- Urmonlarninig iktisodiy baxolanishi;
- Urmonlarni kayta tiklash uchun muljallangan yer maydoni;
- Davlat manfaati maksadlari uchun muljallangan urmon maydonlari (massivlari) maydoni;
- Urmon maydonlarini taksimlash;
- Urmon usimliklarining turi, xolati;
- Bonitet klassi va tuliklik guruxi buyicha urmon maydonlarini taksimlash;
- Urmon xujaligi fondida joylashgan aloxida ximoya kiluvchi tabiiy xudud;
- Urmon resurslarini ijtimoiy ekologik baxolash;
- Davlat urmon kadastrini ga urmon resurslarining baxo tavsifi, ularni kompleks baxolash uchun kerak bulgan barcha zarur tavsiflari.

Yukoridagi bandlar Davlat urmon kadastrini ning mazmuninini belgilaydi.

Oʻrmonlar asosan ekologik (suvni muhofaza qilish, qoʻriqlash, sanitariya-gigiena, sogʻlomlashtirish, rekreatsion), estetik va boshqa vazifalarni bajarishda, cheklangan darajadagi foydalanish ahamiyatiga ega. Oʻrmonlar davlat mulki – umummilliy boʻlib, ulardan oqilona foydalanish lozim hamda ular davlat tomonidan qoʻriqlanadi. Hamma oʻrmonlar davlat oʻrmon fondini tashkil etadi.

Oʻrmon bilan qoplangan yerlar, shuningdek oʻrmon bilan qoplanmagan, ammo oʻrmon xoʻjaligi ehtiyojlari uchun berilgan yerlar oʻrmon fondi yerlari hisoblanadi. Oʻrmon fondi yerlarining chegaralari qonun xujjatlarida belgilangan tartibda aniqlanadi. Oʻrmon fondi yerlari qonun xujjatlarida belgilangan tartibda egalik qilish, foydalanish uchun, shu jumladan ijaraga berilishi mumkin. Davlat oʻrmon fondi uchastkalari davlat oʻrmon fondining bir qismi boʻlib, ularning muayyan chegarasi, maydoni, joylashgan manzili, huquqiy rejimi qayd etilgan hamda chizma-kartografik materiallarda koʻrsatilgan boʻladi.

Oʻrmonlarni muhofaza qilish, qoʻriqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy koʻpaytirish sohasidagi davlat boshqaruvi Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, mahalliy davlat hokimiyati organlari, Oʻzbekiston Respublikasi Davlat oʻrmon qoʻmitasi va Oʻzbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qoʻmitasi tomonidan amalga oshiriladi. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat oʻrmon qoʻmitasi va uning joylardagi organlari davlat oʻrmon xoʻjaligi organlari hisoblanadi. Oʻrmonga oid munosabatlarni tartibga solish sohasida quyidagilar Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlariga kiradi:

- oʻrmonlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish boʻyicha yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

- davlat oʻrmon fondini tasarruf etish;

- oʻrmonlarning qoʻriqlanish toifalarini aniqlash tartibini belgilash;

- oʻrmondan foydalanganlik uchun haq undirish tartibi va miqdorlarini belgilash;

- oʻrmonlarni muhofaza qilish, qoʻriqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy koʻpaytirish ustidan davlat nazoratini tashkil etish va amalga oshirish;

- oʻrmonlarning davlat hisobini va davlat oʻrmon kadastrini yuritish tartibini belgilash;

- oʻz vakolat doirasiga kiruvchi boshqa masalalarni hal qilish.

Oʻrmonga oid munosabatlarni tartibga solish sohasida mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolatlariga quyidagilar kiradi:

Davlat oʻrmon xoʻjaliklari bilan kelishgan holda yuridik va jismoniy shaxslarga davlat oʻrmon fondi uchastkalarini berish, davlat qoʻriqxonalarning oʻrmonlari hamda davlat milliy tabiiy bogʻlarining qoʻriqxona mintaqalari bundan mustasno;

- oʻrmonlarning davlat hisobi va davlat oʻrmon kadastrini yuritilishini taʼminlash;

- oʻrmonlarni muhofaza qilish, qoʻriqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy koʻpaytirish ustidan davlat nazoratini amalga oshirish;

- oʻrmonlar xolatiga zarar yetkazgan hollarda korxonalar, muassasalar va tashkilotlar faoliyatini cheklash, toʻxtatib qoʻyish va tugatish toʻgʻrisida qarorlar qabul qilish;

o‘rmonlarda mol boqish hamda yog‘ochga taalluqli bo‘lmagan resurslardan foydalanishning boshqa turlari normalarini davlat o‘rmon xo‘jaligi organlari bilan birgalikda belgilash va tartibga solish;

o‘rmonlarni muhofaza qilish, qo‘riqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy ko‘paytirish borasida aholining ma‘rifatli bo‘lishini tashkil etish;

o‘z vakolat doirasiga kiruvchi boshqa masalalarni hal qilish.

O‘rmonlarni muhofaza qilish, qo‘riqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy ko‘paytirish ustidan davlat nazorati O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, mahalliy davlat hokimiyati organlari, O‘zbekiston Respublikasi Davlat o‘rmon qo‘mitasi va O‘zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi tomonidan qonun xujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

O‘rmonlarni muhofaza qilish, qo‘riqlash, ulardan foydalanish va ularni takroriy ko‘paytirish ustidan idoraviy nazorati O‘zbekiston Respublikasi Davlat o‘rmon qo‘mitasi qo‘mitasi tomonidan amalga oshiriladi.

O‘rmon xo‘jaligini tashkil etishning asosiy qoidalari .O‘rmon xo‘jaligini tashkil etish quyidagilarni ta‘minlashi shart:

o‘rmonlarning himoya etish, sog‘lomlashtirish va boshqa foydali tabiiy xususiyatlarini saqlash va kuchaytirish;

o‘rmondan oqilona foydalanish;

o‘rmonlarni takroriy ko‘paytirish, ularning mahsuldorligini oshirish, nav tarkibi va sifatini yaxshilash;

o‘rmonlarni yong‘indan qo‘riqlash, zararkunandalar va kasalliklardan himoya qilish;

o‘rmonlarning qo‘riqlanish toifalarini aniqlash;

o‘rmonning yetilish yoshini, daraxt kesish usullariva o‘rmondan foydalanish normalarini belgilash;

o‘rmon fondi yerlaridan oqilona foydalanish;

qonun xujjatlariga muvofiq boshqa tashkiliy-texnik tadbirlar.

2. Davlat urmon kadastrining asosiy vazifalari

Davlat urmon kadastri ning asosiy vazifasi kuyidagilardan iborat:

- Respublika urmon fondining tabiiy va iktisodiy imkoniyatlarini baxolash va xisoblashda yagona umum davlat kompleks ta‘minlash;
- Urmon xujaligini kayd etish, urmon resurslarini, nasldorlik tarkibini, urmonlarni saklash va ishlab chikarishni xisoblash va baxolash;
- Urmonlarni ekologik, iktisodiy va ijtimoiy axamiyatini baxolash;
- Urmonlardan ratsional foydalanish xamda ximoyalash, ishlab chikarish , shuningdek urmon xujaligini rivojlantirishni oldindan aytib berish ma‘lumotini ta‘minlash.

Davlat xukumat organlarining yuridik va jismoniy shaxslarning urmon fondi maydoni urmonlarning strukturasi, xosildorligi va ularning baxosi sanitar-ekologik xolatini ta'minlash maksadida Davlat urmon kadastrini kiritilgan.

Davlat urmon kadastrini kiritilishining sabablari Uzbekiston Respublikasining barcha urmonlarini kamrab olishga karatilgan bulib quyidagi maksadlarda yuritiladi:

Markazlashgan boshkaruv texnologiyasi va ishlab chikarish texnologiyasini birlashtirish va urmon resurslari xakida ma'lumotni takdim kilish.

Uzbekiston Respublikasining Davlat kadastrini urmon kadastr ma'lumotlari talablarini xisoblash urmon kadastr ma'lumotlarining xakikiyigi xozirgi zamon darajasida kullab kuvvatlash.

Uzbekiston Respublikasi urmon fondi yerlariga karashli yerlarda usayotgan urmon bilan koplangan va koplanmagan davlat urmon xujaligi uchun muljallangan urmon kadastrining ob'ekti xisoblanadi. Urmon xujaligi davlat organlari, korxonalar, muassasa, tashkilotlar: urmon xujaligi korxonalari, davlat kurixonalari, buyurtmachi, milliy tabiiy parklar, irrigatsion urmon xujaliklari, kishlok xujaligi korxonalari, ilmiy tekshirish institutlari va boshqa urmonga ega bulgan yer uchastkalaridan foydalanuvchilar va egalari davlat yer kadastrining sub'ektlari xisoblanadi.

Urmon xujaligi sub'ektlari yer uchastkalarini kayd kilish yer turlari buyicha yer tarkibi va umumiy maydonini aniklash, shuningdek urmon fondi yerlarini baxolash davlat urmon kadastrining kushimcha aloxida talablariga kura xududiy yerdan foydalanishni nazorat kilish organlari tomonidan amalga oshiriladi.

O'rmon tuzish o'rmonlarni muhofaza qilish, qo'riqlashga, o'rmon xo'jaligi va o'rmondan foydalanish oqilona yuritilishini ta'minlashga qaratilgan tadbirlar tizimi bo'lib, quyidagilarni qamrab oladi:

davlat o'rmon fondi uchastkalarining chegaralarini belgilash va davlat o'rmon fondining o'rmondan doimiy foydalanuvchilar foydalanishidagi hududining ichki xo'jaligini tashkil etish;

topografiya-geodeziya ishlarini bajarish va o'rmonlarni maxsus xaritaga kiritish;

davlat o'rmon fondini hisobga olish;

o'rmonlarning yetilish yoshini belgilash, o'rmon xo'jaligini yuritish bilan bog'liq o'rmon daraxtlarini kesish rejasini, daraxtlarni kesish hajmini hamda o'rmondan foydalanishning boshqa turlari miqdorlarini aniqlash;

o'rmonlarni muhofaza qilish, qo'riqlash, qayta tiklash va barpo etish borasidagi ishlar hajmini, shuningdek boshqa o'rmon xo'jaligi ishlari hajmini aniqlash;

o'rmon tuzish loyihalarini ishlab chiqish va ularning amalga oshirilishi ustidan nazorat qilish.

O'rmon tuzish loyihalari davlat ekspertizasidan o'tkaziladi hamda davlat o'rmon xo'jaligi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan tasdiqlanadi. O'rmon tuzish loyihalari o'rmon, qo'riqxona va ovchilik xo'jaliklari

yuritish, oʻrmondan foydalanishni amalga oshirish, joriy va istiqbolga moʻljallangan rejalashtirish ishlarini olib borish uchun asosiy normativ-texnik xujjatdir.

Oʻrmon tuzish hamma oʻrmonlarda yagona tizim boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi Davlat oʻrmon qoʻmitasi tomonidan belgilangan tartibda oʻtkaziladi.

Oʻrmonlarning davlat hisobi oʻrmon tuzish loyihalari asosida davlat oʻrmon xoʻjaligi organlari tomonidan, oʻrmon tuzish oʻtkazilmagan joylarda esa davlat oʻrmon fondini hisobga olish va tekshirish materiallari asosida olib boriladi.

Oʻrmonlarning davlat hisobi davlat budjeti mablagʻlari hisobidan yagona tizim boʻyicha, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda olib boriladi.

Davlat oʻrmon kadastri oʻrmonlarning tabiiy, xoʻjalik va huquqiy rejimi, ularning toifalari, davlat oʻrmon fondi uchastkalarining sifat tavsiflari hamda ularning oʻrmondan foydalanuvchilar oʻrtasidagi taqsimoti toʻgʻrisidagi maʼlumotlar va hujjatlar tizimidan iborat.

Davlat oʻrmon kadastri manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarni oʻrmonga oid munosabatlarini tartibga solish, oʻrmonlarni muhofaza qilish, qoʻriqlash, ulardan oqilona foydalanish va ularni takroriy koʻpaytirish maqsadida oʻrmon toʻgʻrisidagi maʼlumotlar bilan taʼminlash uchun moʻljallangan. Davlat oʻrmon kadastri davlat oʻrmon xoʻjaligi organlari tomonidan davlat budjeti mablagʻlari hisobidan yagona tizim boʻyicha, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilangan tartibda olib boriladi. Davlat oʻrmon fondi uchastkalari yuridik va jismoniy shaxslarga foydalanishga berilishi mumkin.

Oʻrmondan foydalanish uchun haq toʻlanadi, ushbu Qonunning 30-moddasida nazarda tutilgan hollarda bundan mustasno. Toʻlovlar miqdori va ularni undirish tartibi Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Oʻrmondan foydalanish doimiy va vaqtinchalik boʻlishi mumkin. Oʻrmon fondi yerlari doimiy egalik qilishga berib qoʻyilgan oʻrmon xoʻjaligi korxonalari, muassasalari va tashkilotlari oʻrmondan doimiy foydalanuvchilardir.

Oʻrmondan vaqtinchalik foydalanish qisqa muddatli – uch yilgacha va uzoq muddatli – oʻn yilgacha boʻlishi mumkin. Oʻrmondan foydalanish huquqi yuridik va jismoniy shaxslarga, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida belgilangan boʻlmasa, davlat oʻrmon xoʻjaligi organlari tomonidan yoki ular vakolat bergan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar tomonidan beriladi.

Oʻrmondan foydalanishga maxsus ruxsatnoma – daraxt kesish yoki oʻrmon chiptasi asosida yoʻl qoʻyiladi, ushbu Qonunning 30-moddasida nazarda tutilgan hollarda bundan mustasno. Oʻrmondan foydalanuvchilar davlat oʻrmon fondi uchastkalaridan oʻrmondan foydalanishning maxsus ruxsatnomalarda nazarda tutilgan turlaridagina foydalanishga haqlidir.

Oʻrmondan foydalanish turlari quyidagilardan iborat:
daraxtzorlar va butazorlarni kesish;

oʻrmondan qoʻshimcha foydalanish (pichan oʻrish, mol boqish, asalari uyalari va qutilarini joylashtirish, yovvoyi oʻsimliklar dorivor xom ashyosini tayyorlash (yigʻish) va oziq-ovqat maqsadlari uchun yovvoyi oʻsimliklarni tayyorlash (yigʻish);

davlat oʻrmon fondi uchastkalaridan ovchilik xoʻjaligi ehtiyojlari uchun foydalanish;

davlat oʻrmon fondi uchastkalaridan ilmiy-tadqiqot maqsadlarida foydalanish;

davlat oʻrmon fondi uchastkalaridan madaniy-maʼrifiy, tarbiyaviy, sogʻlomlashtirish, reaksiya va estetik maqsadlarda foydalanish.

Oʻrmonlarni tiklash quyidagi talablarga rioya qilgan holda amalga oshiriladi:

daraxt kesilgan joylarda va oʻrmon bilan qoplanmagan boshqa yerlarda xoʻjalik jihatidan qimmatli navli daraxtlarni majburiy ravishda qayta ekishni taʼminlash;

oʻrmonlarning nav tarkibini yaxshilash, ularning mahsuldorligini va muhofaza xususiyatlarini oshirish;

oʻrmonlarning genetik fondi va biologik hilma-xilligini saqlab qolish.

Oʻrmonlarni tiklash tartibi va muddatlari Oʻzbekiston Respublikasi Davlat oʻrmon qoʻmitasi tomonidan belgilanadi.

Oʻrmonlarni muhofaza qilish, qoʻriqlash, ulardan oqilona foydalanish va ularni takroriy koʻpaytirishni moliyalashtirish davlat budjeti mablagʻlari va boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

Oʻrmon toʻgʻrisidagi qonun hujjatlarini buzganlikda aybdor boʻlgan shaxslar belgilangan tartibda javobgar boʻladilar.

3. Davlat urmon kadastrini yuritishning uslubiy masalalari

Mustakil Uzbekiston Respublikasida tabiiy resurslarni baxolash va ulardan samarali foydalanishni boshqarish masalalari hozirgi kunning dolzarb muammolaridan xisoblanadi. Bu urinda “Yagona davlat kadastrini tizimi” ning ahamiyati katta.

Maʼlumki, Uzbekiston Respublikasi vazirlar Maxkamasining 1996 yil 17 iyuldagi 255- sonli qarori buyicha “Yagona davlat kadastrini tizimi” nizomi kabul kilingan bulib, uning asosida 2000 yil 15 dekabrda “Davlat kadastrini tugrisida”gi konun kabul kilindi. Ushbu konunning maksadi Davlat kadastrini yuritish, kadastrga doir axborotni tuplash va undan foydalanish soxasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Davlat kadastrining yagona tizimida Uzbekiston Respublikasi va uning ayrim xududlarining tabiiy-iktisodiy saloxiyatini yagona umum-davlat mikiyosida xisob-kitob yuritish va baxolashni taʼminlashga muljallangan kup maksadli axborot manbai xisoblanadi.

Davlat kadastrining yagona tizimi tarkibiga kuyidagilar kiradi; Davlat yer kadastrini; Foydali kazilma konlari, belgilari va texnogen xosilalar davlat kadastrini; Davlat suv kadastrini; Davlat urmon kadastrini; Usimlik dunyosi obʻektlari davlat kadastrini; Xayvonot dunyosi davlat kadastrini; Aloxida muxofaza etiladigan tabiiy

xududlar davlat kadastrini; Binolar va inshootlar davlat kadastrini; Davlat shaxarsozlik kadastrini; Gidritexnika inshootlari davlat kadastrini; Tarixiy va madaniy yodgorliklar davlat kadastrini; Avtomobil yullari davlat kadastrini; Temir yullar davlat kadastrini; Transport kuvurlari davlat kadastrini; Aloka ob'ektlari davlat kadastrini; Energetika ob'ektlari davlat kadastrini; Ishlab chikarish va istemol chikindilarini kumib tashlash va utillashtirish joylari davlat kadastrini; Tabiiy xavfi yukori bulgan tegralar davlat kadastrini; Kartografiya va geodeziya davlat kadastrini; Xududlar davlat kadastrini.

Davlat urmon kadastrini Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy kismi xisoblanadi xamda u Davlat kadastrini yuritiladigan tabiiy, xujalik ob'ekti yoki boshka ob'ekt muayyan turining geografik joylashuvi, xukukiy makomi, mikdor sifat tavsiflari va baxosi tugrisidagi yangilanib turiladigan ma'lumotlar va xujjatlar tizimidan iborat. Davlat urmon kadastrini yuritish buyicha 1998 yil 6 sentabrda aloxida nizom kabul kilingan.

Ushbu nizom va Uzbekiston Respublikasining urmon konuni, Uzbekiston Respublikasining yer kodeksi, Tabiatni muxofaza kilish tugrisidagi konunlari asosida zarur meyoriy xujjatlar ishlab chikilgan.

Davlat Urmon Kadastrini - bu urmonlarning xukukiy nizomi xakidagi tuxtov , shu jixatdan xolati funksional xalk xujaligidagi axamiyati va iktisodiy baxo tizimidir.

Davlat urmon kadastrini yuritish kuyidagi ma'lumotlarga asoslanadi:

- Urmon xududidagi yerlarning xukukiy nizomi ;
- Urmon xujaliklarini kayd kilish;
- Urmonlarni yer turlarini ximoyalash kategoriyasi buyicha urmon fondi maydonlarining tarkibi;
- Urmonlarning son va sifat xolati;
- Urmonlarninig iktisodiy baxolanishi;
- Urmonlarni kayta tiklash uchun muljallangan yer maydoni;
- Davlat manfaati maksadlari uchun muljallangan urmon maydonlari (massivlari) maydoni;
- Urmon maydonlarini taksimlash;
- Urmon usimliklarining turi, xolati;
- Bonitet klassi va tuliklik guruxi buyicha urmon maydonlarini taksimlash;
- Urmon xujaligi fondida joylashgan aloxida ximoya kiluvchi tabiiy xudud;
- Urmon resurslarini ijtimoiy ekologik baxolash;
- Davlat urmon kadastriga urmon resurslarining baxo tavsifi, ularni kompleks baxolash uchun kerak bulgan barcha zarur tavsiflari.

Yukoridagi bandlar Davlat urmon kadastrining mazmunini belgilaydi. Uning asosiy vazifalariga esa kuyidagilar kiradi: Respublika urmon fondining tabiiy va iktisodiy imkoniyatlarini baxolash va xisoblashda yagona umum davlat kompleks ta'minlash; Urmon xujaligini kayd etish, urmon resurslarini, nasldorlik tarkibini, urmonlarni saklash va ishlab chikarishni xisoblash va baxolash; Urmonlarni ekologik, iktisodiy va ijtimoiy axamiyatini baxolash; Urmonlardan

ratsional foydalanish xamda ximoyalash, ishlab chikarish, shuningdek urmon xujaligini rivojlantirishni oldindan aytib berish ma'lumotini ta'minlash.

Davlat xukumat organlarining yuridik va jismoniy shaxslarning urmon fondi maydoni, urmonlarning strukturasi, xosildorligi va ularning baxosi sanitar-ekologik xolatini ta'minlash maksadida Davlat urmon kadastrini kiritilgan.

Davlat urmon kadastrini kiritilishining sabablari Uzbekiston Respublikasining barcha urmonlarini kamrab olishga karatilgan bulib, markazlashgan boshkaruv texnologiyasi va ishlab chikarish texnologiyasini birlashtirish va urmon resurslari xakida ma'lumotni takdim kilishga karatilgan. Uzbekiston Respublikasining Davlat kadastrini urmon kadastr ma'lumotlari talablarini xisoblash urmon kadastr ma'lumotlarining xakikiyiligi xozirgi zamon darajasida kullab kuvvatlash xamda urmon fondi yerlariga karashli yerlarda usayotgan urmon bilan koplangan va koplanmagan davlat urmon xujaligi uchun muljallangan urmon kadastrining ob'ekti xisoblanadi.

Urmon xujaligi davlat organlari, korxonalar, muassasa va tashkilotlariga kuyidagilar kiradi: urmon xujaligi korxonalari, davlat kurixonalari, buyurtmachi, milliy tabiiy parklar, irrigatsion urmon xujaliklari, kishlok xujaligi korxonalari, ilmiy tekshirish institutlari va boshka urmonga ega bulgan yer uchastkalaridan foydalanuvchilar va egalari davlat yer kadastrining sub'ektlari xisoblanadi.

Urmon xujaligi sub'ektlari yer uchastkalarini kayd kilish yer turlari buyicha yer tarkibi va umumiy maydonini aniklash, shuningdek urmon fondi yerlarini baxolash davlat urmon kadastrining kushimcha aloxida talablariga kura xududiy yerdan foydalanishni nazorat kilish organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat urmon kadastrini asosiy xujjatlariga kuyidagilar kiradi: Urmon kadastr kitobi;

Urmon xujaligini rivojlantirish loyixasi;

Xar bir urmon uchastkasining soni va sifat jixatidan xolati xakidagi ma'lumotga ega bulgan ruyxatlash xujjati;

Urmon usimliklari kitobi;

Urmon pitoleniklari kitobi;

Kesish, parvarishlash, sanitar va urmonni tiklash kitobi;

Yer uchastkasiga doimiy egalik kilish xukukini beruvchi dalolatnoma (akt) yoki boshka xujjat;

Kulaylik buyicha urmon fondi yerlarini nakdga olish va ularni baxolash xakida jurnal;

Urta kengliklarda urmonlarning yoshiga karab tarkibi, urtacha boniteti, 1ga yer maydoni daraxtlarining urtacha usishi xakidagi ma'lumotlarga ega bulgan xujjatlar;

Zaxira va yoshiga karab guruxi, turi buyicha urmonlarning taksimlanishi xakida xujjat;

Urmon kadastr plan-kartografik materiallari, xarita-plan sxemalari; Yer kadastr tarxi (plani).

Korakolpogiston respublikasi va viloyatlar miqyosida davlat urmon kadastrining asosiy xujjatlariga quyidagilar kiradi:

Korakolpogiston Respublikasi va viloyatlarining davlat urmon kadastr kitobi;

Xar bir urmon xujaligi korxonalarining son va sifat jihatidan ma'lumotga ega bulgan xar yilgi inventarizatsiya xujjat;

Urmon xujaligi korxonalari, bulimlari, urmon usimliklari turi va sifati buyicha taksimlash kitobi;

Shaxar (tuman) yer kadastrlari kitobidan yozilgan kulaylik va ularning baxosi buyicha urmon fondining nakd maydonlari xakida;

Urmon xujaligi korxonalari, bulimlarida urmonni tiklash sanitar kesish;

Urmon bilan koplangan maydonlarning turi, guruxi, yoshi va zaxirasini kayd kilish jurnali;

Urmon kadastr xaritasi;

Yer kadastr xaritasi.

Uzbekiston Respublikasi Davlat urmon xujaligi kumitasining urmon kadastr xizmati vazifalari quyidagilardan iborat: Korakolpogiston o'rmon xo'jaligi boshqarmasi va viloyatlar urmon xujaligi boshkarmalari urmon kadastrini muvofiklashtirishni amalga oshirish, urmon xujaligi ilmiy tekshirish institutlari bilan birga urmon usimliklarini iktisodiy xolatini baxolash, xisob-kitob kilish buyicha me'yoriy uslubiy xujjatlarni ishlab chikarishni ta'minlash. Foydalanuvchilarga urmon kadastr axborotlarini sistemalashtirish, analiz kilish, saklash, yangilash va ta'minlashni amalga oshirish. Urmon kadastr xaritasini tuzish. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasiga xar yili 1 martga Davlat urmon kadastr buyicha xisobot takdim kilish belgilangan.

Barcha korxonalar, yetakchi urmon xujaliklarini Davlat urmon kadastr xujjatlariga kiritish maksadida xujalik faoliyati natijasida urmonlarda sodir bulayotgan son, sifat va narx uzgarishlari xakidagi ma'lumotlar tezkorlik bilan takdim etiladi.

Urmon kadastr axborotlarining mazmuni, shakli, shuningdek uning Uzbekiston Respublikasi yagona davlat kodi tizimiga "Uzgeodezkadastr" bilan kelishilgan xolda Davlat o'rmon xo'jaligi boshqarmasi tomonidan urnatiladi.

Urmon xujaligi korxonalari xar yili urmon fondi yer turlari buyicha xududiy yer tuzish tashkilotlari tomonidan urmon kadastr xujjatlariga kura uzgarishlarni kiritish uchun ma'lumotlar takdim kilinadi. Urmon xujaliklari ma'lumotlarini kiritish topshirilgan urmon xujalik korxonalari, davlat kurixonalari, milliy tabiiy boglar va boshka korxonalar xabarlarini, Korakolpogiston o'rmon xo'jaligi boshqarmasi va viloyatlar urmon xujaligi boshkarmalariga kiritilgan ma'lumotlar va uz vaktida kiritilgan yangilanishlarni xakikiyilgiga javob beradilar.

Davlat urmon kadastr ma'lumotlari yaxlit kadastrlar tizimiga kiritiladi va Davlat organlari xamda yuridik shaxslar tomonidan foydalaniladi.

Yukorida keltirilgan Davlat urmon kadastrining maksadi, vazifalari, xujjatlari va uning yuritish tartiblarini urganish Yer tuzish va kadastr yunalishi buyicha mutaxassislarni malakasini oshirishda katta axamiyat kasb etadi.

Davlat urmon kadastrini xujjatlashtirish. Korakolpogiston respublikasi va viloyatlar darajasidagi tabiiy resurslar kadastrining asosiy xujjatlari:

- Korakolpogiston Respublikasi va viloyatlarining tabiiy resurslar kadastrini davlat kitobi;
- Shaxar (tuman) yer kadastrlari kitobidan yozilgan kulaylik va ularning baxosi buyicha urmon fondining nakd maydonlari xakida;
- Urmon xujaligi korxonalari, bulimlarida urmonni tiklash sanitar kesish;
- Urmon bilan koplangan maydonlarning turi, guruxi, yoshi va zaxirasini kayd kilish jurnali;
- Urmon kadastr xaritasi;
- Yer kadastr xaritasi.

Uzbekiston Respublikasi Davlat urmon kadastrini xujjatlari quyidagilardan iborat:

- Uzbekiston Respublikasi viloyatlar bulimlarida, Vazirliklar davlat kumitalari muassasalariga karashli urmonlarni taksimlash buyicha urmon kadastr kitobi;
- Usimliklarning turi va xolati buyicha kitob;
- Urmon xujaligi turlari va ularning narxi buyicha nakd maydonlar xakida kitob;
- Yerlarning xolati xakida milliy xisobot bulimidan;
- Yerlarning urtacha tulov narxi, urmonlarning foydalanish maksadiga karab tarkibi, bonitetining urtacha bali, 1 gada usimliklar zaxirasining urtacha usishi xakida xujjat;
- Urmon bilan koplangan maydonning turiga karab zaxira guruxlariga taksimlash ma'lumotlari buyicha kaydnoma;
- Urmon kadastrini kaydnomasi;
- Yer kadastrini xaritasi;

Uzbekiston Respublikasi Davlat urmon xujaligi kumitasining urmon kadastr xizmati.

Davlat urmon kadastrini xizmati vazifalari:

- Korakolpogiston o'rmon xo'jaligi boshqarmasi va viloyatlar urmon xujaligi boshkarmalari urmon kadastrini muvofiklashtirishni amalga oshirish, urmon xujaligi ilmiy tekshirish institutlari bilan birga urmon usimliklarini iktisodiy xolatini baxolash, xisob-kitob kilish buyicha me'yoriy uslubiy xujjatlarni ishlab chikarishni ta'minlash.
- Foydalanuvchilarga urmon kadastrini axborotlarini sistemalashtirish, analiz kilish, saklash, yangilash va ta'minlashni amalga oshirish.
- Urmon kadastrini xaritasini tuzish.
- Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasiga xar yili 1 martga Davlat urmon kadastrini buyicha xisobot takdim kilish.

Barcha korxonalar, yetakchi urmon xujaliklarini Davlat urmon kadastrı xujjatlariga kiritish maksadida xujalik faoliyati natijasida urmonlarda sodir bulayotgan son, sifat va narx uzgarishlari xakidagi ma'lumotlar tezkorlik bilan takdim etiladi.

Urmon kadastrı axboroti belgilangan tartibda manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarga takdim etiladi. Urmon kadastrı axborotlarining mazmuni, shakli, shuningdek uning Uzbekiston Respublikasi yagona davlat kodi tizimiga "Uzgeodezkadastr" bilan kelishilgan xolda Davlat o'rmon xo'jaligi boshqarmasi tomonidan urnatiladi.

Urmon xujaligi korxonalari xar yili urmon fondi yer turlari buyicha xududiy yer tuzish tashkilotlari tomonidan urmon kadastrı xujjatlariga kura uzgarishlarni kiritish uchun ma'lumotlar takdim kiladi. Urmon xujaliklari ma'lumotlarini kiritish topshirilgan urmon xujalik korxonalari, davlat kurixonalari, milliy tabiiy boglar va boshka korxonalaraxbarlari, Korakolpogiston o'rmon xo'jaligi boshqarmasi va viloyatlar urmon xujaligi boshkarmalariga kiritilgan ma'lumotlar va uz vaktida kiritilgan yangilanishlarni xakikiyligiga javobgardirlar.

Davlat urmon kadastrı faoliyatining tugri yuritilishini Uzbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi Vazirligi tomonidan nazorat kiladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 1992.
- O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi, Toshkent 1998.
- «Davlat kadastrlari to'g'risida»gi qonun, Toshkent, O'zbekiston, 2000y.
- Uzbekiston Respubdikasi «O'rmon to'g'risida»gi qonuni, Toshkent, O'zbekiston, 2000y.
- Xonazarov A.A., O'rmonchilar uchun qo'llanma, Toshkent, Mexnat, 1992 y.
- Uzbekiston Respublikasi "Davlat urmon kadastrı tugrisida" nizom. 1998 yil 6 sentabr
- Uzbekiston Respublikasi "Yagona davlat kadastrı tizimi tugrisida" nizom. 1996 yil 17 iyul

5-BOB. YeR OSTI BOYLIKLARI DAVLAT KADASTRINI YuRITISH

- **Foydali kazilmalarning paydo bulishi**
- **Uzbekiston Respublikasining foydali kozilmalari kadastrini yuritish tartibi**
- **Yer osti boyliklari davlat kadastrini yuritish istikbollari**

- Foydali kazilmalarning paydo bulishi

Foydali kazilmalar Uzbekiston Respublikasining “Foydali kazilma boyliklar tugrisida” gi konun bilan birgalikda ishlab chikilgan, davlat kadastrining tashkil etilishini tugri olib borishni belgilab beradi Uzbekiston Respublikasining foydali kazilmalari va texnogen bilimlari buldi.

Uzbekiston Respublikaning davlat kadastrining tutilgan joyi foydali kazilmalari va texnogen bilimlarining paydo bulishi mineral ugitlarining resurslarini baxolaganni takidlaydi, nedrlarning geologik bilishini programma ishlab chikarish ishining rivojlanishi ishni, foydali kazilmalarning p. bulishi va texnologik bilimlarning obektlari, ishlarning organizatsiyasini nedrlar saklanishi buyicha, va yer uchaskalarining baxolanishi Uzbekiston Respublikasida davlat kadastrining yagona sistemasida.

Davlat kadastrining tutilgan joyining obekti, Uzbekiston Respublikasining foydali kazilmalarining va texnogen bilimlarining p.b-shi.

Davlat kadastrinig tutilgan joyining obekti, Uzbekiston Respublikasining foydali kazilmalarining va texnogen bilimlarining p.b-shining.

Foydali kazilmalarning tutilgan joyining ortigi bilan,Uzbekiston Respublikasining foydali kozilmalar ortikchaligi urganilganligi davlat kadastri balansida foydali kozilmalarni tutilgan joyi uchastkasi, shu axvolda buladi agar ularning davlat balansida foydali kozilmalarning ortikchaligi urgatilishini Uzbekiston Respublikasida aloxida kursatilgan.

Foydali kozilmalarning ortikchalarning tutilgan joyi, Uzbekiston Respublikasining foydali kozilmalarning ortikchaligi davlat balansida urganilmaganligi lekin tekshirish tugallinmagan, tutilgan joyi, Uzbekiston Respublikasining foydali kozilmalarni ortikchaligini davlat balansini kandaydir sabab bilan uchirilganligi.

Tutilgan joyi, ortikchaligining kaytaishlanishi iktisodiy yoki texnik sabablarga kura vaktinchalik tuxtatilgan, togli uyushmalar esa konunlashtirilgan.

Kattik foydali kozimalarni paydo bulishi kamida bitta ruda tananing kurilganiga, kimmatli xam ashiyolarning sanoat talablarining koniktirilganligi mineral ugitlarning analogik turlarning tutilgan joyning kaytaishlashi.

Kam ruda otvaly, dumsaklangichlar va boshka texnologiya bilimlarning ob’ektlarning kimmatli komponentlarning mundarisasi amaliy kizikishida kursatilishi atrofda olamning vayronalanishi va xalkning xavsizligini yaratish.

Uzbekiston Respublikasining foydali kozi­malarning paydo bulishi va texnologik bilimlari, asosiy shartnomalarning tarkibi, davlat kadastrining tutilgan joyi tarkibi:

Davlat kadastrining tutilgan joyi, Uzbekiston Respublikasining foydali kozi­malarning paydo bulishi va texnologik bilimlari xar bir tutilgan joyning asosiy shartnomalari uz tarkibiga oladi, foydali kozi­malarning va texnogen bilimlarning ob'ekti paydo bulishi va shuning dek (foydali kozi­malar) foydalanganlik uchun berilgan nedirlar.

Davlat kadastri foydali kozi­malarning tutilgan joyi xakidagi tarkibi: Administrativ ob'ektning axvoli va geografik shartnomalari sifatli asoslar tarkibi va ular bilan birgalikta foydali kozi­malar va foydali va zararli komponentlar tarkibi, iktisodiy geologik, togli texnik, texnologik, gidrogeologik, ekologik va boshka shartnomalarning kayta ishlangan tutilgan joyi.

Davlat kadastri foydalikozi­malar paydo bulishi uz tarkibida: Administrativ axvolning paydo bulishi va geografik shartnoma xakida, geologik urganishning urni berilgan malum ortikchalikning umumiy soni, va resurslarning ob-xavosining baxolanishi, bulgan texnologik tuzilmarning kuzda tutilganligini, mineral ug­itlarining kullanishni, va shuningdek uzok muddatli urganishning ob'ektini oladi.

Davlat kadastri texnogen bilimlari uz tarkibida: Texnogen bilimlarning istochnikax shartlari, ularning formalashtirishining periode texnogen bilimlarning sifatli umumiy soning kursatilishi bilan va ularning togli texnik mumkinchiliklarining saklanishi.

Davlat kadastri shuningdek uz ichiga detalli informatsiyaning surallishni konkret xisobotlarda geologik tekshirishlar va eksplutatsion ishlarning javobini, foydali kozi­malarning texnologik sinalishni, iktisodiy-texnik karashlar dokladlarda va iktisodiy – texnik asoslarda minerallar ug­itlarning tasdiklanishi protokollarda va foydali kozi­malarning ortikchaligini va shuningdek boshka nedrlar tugrisidagi informatsiyasi.

Tutilgan joyi va pasportlar tuzishda birinchi informatsion istochnikami, texnogenik bilimlar va foydali kozi­malar paydo bulishida asosiy bulib:

geologik tasvirlarning javobi aprobirlash xisobatlar, kidirishlar, tekshirishlar, geologik – injenerlar, gidrogeologik, mavzulashgan, metodik – usullar, kidiruvchi urganishlar va boshka neder urganishlar geologik ishlari:

texnologik sinalishning mineral ug­itlarnig javvobi tugrisidagi xisobati;

uyushmalarning yillik xisobatlarin texnogenik bilimlarning potensial xavfli ob'ektlari; foydali kozi­malarning ortikchiligining balansi mineral ug­itlarning konditsiyalar tasdiklanish protokoli va foydali kozi­malarning ortikchaligini va shuningdek ortikchalikning material uchirilishi. Geologik material seysmoaktiv shartnomalarni tuldiradi, xavfli geologik protseslarning paydo bulishi (opolzgi, obvaly, prosadki, suffozii, karsty).

Tugilgan joyni xakidagi pasport, foydali kogo­zlarning paydo bulishi va texnogenik tarkibi bulinishi:

rudali foyda kozilmalarning tugilgan joyi
rudasiz foydali kozilmalarning tugilgan joyi
rossыpным mestorojdeniyam
radioaktiv ugitining tugilgan joyi
uglya i goryuchix slansev tugilgan joyi
neft va gazning tugilgan joyi
rudali foydali kozilmalarning paydo bulishi
rudasiz foydali kozilmalarning paydo bulishi
radioaktiv ugitining paydo bulishi
texnogen bilimlarning ob'ektlari buyicha.

Pasportning metodik tarkibi, Uzbekiston Respublikasining geologik va mineral resurslari buyicha davlat komitetining asosiy formasi tasdiklaydi.

Davlat kadastrining tugilgan joyi buyicha olib borishi, Uzbekiston Respublikasida foydali kozilmalr va texnogenik bilimlashtirishi.

Davlat kadastrining tugilgan joyi, Uzbekiston Respublikasid foydali kozilmalarning va texnogenik bilimlishtirishi Uzbekisto Respublikasi geologik v mineral v berilgan birlamchi sistemaatizatsiya, tanishtirilgan uyuchimalar foydali kogozlardan joylashtirish va nedrlar geologik urganish ishlari davlat geologik fondi buyicha olib boriladi.

Tugilgan joyini tanishtirishda, foydali kozilmalarni punktlar bilan birgalikda, pasport nedrlargan foydalanuvchi tarkibiga oladi xar bir tugilgan joyi yoki foydali kozilmalarning paydo bulishini.

Tugilgan joyini kayta tekshirishda va texnogenik bilimlantirishdan ob'ektlar pasporti uz tarkibiga xar bir texnik chegaralarning texnik uzgarishida nedirlargan foydalanuvchilarni ochadi. Bulak uchastkalarda togli aylanchalik buyicha geologik ish olib borilgan geologik kurilmalarning tugilgan joyi buyicha ruxsat etilgan pasportlar nedrlargan foydalikni uz tarkibiga oladi. Berilgan ob'ekt buyicha foydali kozilmalarning ortikchaligi yillik balansning kelajagini kuzlaydi. Tugilgan joyini pasportlari foydali kozilmalar va texnogenik bilimlashtirishning paydo bulishi uz joyi buyicha tasdiklaydi nedrlarning ekologik bilimlashtirishni buyicha ishlarning natijasida xisbot buyicha ta'xidlangan. Shaxslar birlashtiruvchi tekshiruvchi va tasdikluvchi pasport, berilgan ishonchilikga olib keluvchi javobgarlikga olib keladi.

Pasport yukatishda yoki agar u ta'kidlangan bajarilmaganlikdan tashkil topgan balsa, xisobot buyicha davlat geologik fond yoki ortikcha foydali kozilmalar balansi xisobotini bajarilsa yoki ortikcha foydali kozilmalarbalansi va shuningdek spravka berishda karshilik kursatadi geologik nedrlar buyicha ishlarni uchirilishida. Davlat geologik fondining aasosiy masalasi davlat kadastriningtugilgan joyi kuzaatish Uzbekiston Respublikasida foydali kozimaalarning paydo bulishi va texnogenik bilimlashtirish.

Davlat geologik fondining asosiy masalasi davlat kadastrining tugilgan joyi buyicha ishlarni paydo bulishidan va texnogeni bilimlashtirishdan asosiy bulib: kabul kilishi, registratsiya va pasport saklash: katalog ob'ektini uchyoti buyicha kuzatish:

registratsiya kartasining ob'ekti uchyoti buyicha kuzatish; yigilish, uchyot sistematzatsii va davlat kadastrining tugilgan joyi buyicha materiallarni saklash;

Kabul kilishning ketmaketligi, registratsiya va pasport saklash, katalog kuzatish va Uzbekiston Respublikasining geologik va mineral resurslari buyicha davlat komiteti ta'kitlanadigan registratsion kartalar ob'ektining uchyoti tugri tasdiklaydi.

Davlat geologik fondi asosiy masalalarini ta'minlaydi:

Nedrlarning foydalanuvchi pasportlar ob'ektining uchyotini metodik kullaydi;

Davlat geologik fondi pasportlar ob'ektining uchyotini uz vaktinchalik nazorat kilishda katnashadi;

Davlat organi boshkarmalari va davlat organini boshkarish materiallar kuyib berish va kullanish ulr bilan korkuvchi yuredik vjismontiy shxslr;

Yaratish va spetsializirovani dasturi taa'minlash sistemalarining berilganlarini avtomatlashtirish.

Uzbekiston Respublikasining foydali kozilmalari kadastrini yuritish tartibi.

Uzbekiston turli foydali kozilmalarga boydir. Kup yillik geologik tekshiruv ishlar olib borilishi natijasida xozir respublika xududida kupdan-kup mineral xam ashiyo turlari borligi aniklangan va ulrning kupchiligidan xalk xujligida foydalanmokda.

Uzbekistonda foydali kozilmalrini kidirib topishga mashxur uzbek geologlridan Uzbekiston fanlar aakademiyasining akademiklari X.M.Abdullaev, I.X.Xamraboev, X.N. Boymuxamedovva boshkalar katta xissa kushganlar.

Uzbekiston xududid ochilgan foydali kozilmalardan biri yokilgi-energetika boyliklaridir. Bular neft, gaz va kumir konlari kiradi.

Neft va gaz konlari Fargona tog oraligi botigidagi Shimoliy Sux, Janubiy Olamushuk, Polvantosh, Chimyon, Shursuvda birinchi marta 1880 yild ochilgn bulib, u 1904 yildan beri kozib olinmokda. Mazkur faydali kizilmalar Yer tarixining mezozoy va kynozot eralarining ayrim davlatlarida yotkizilgan chukindi tog jinislari orosida poyda bulgan.

1992 yilda Mingbulk, 1993 yilda esa Kukdumalak neft knlari childi. Neft Sherbod - Surxndaryo tog oroligi botigidagi mezozoi davri oxaktoshlar orosida Xovdog, Uchkozli va boshka bir kancha joylarda ochilib, kozib olinmokda. Neft va gazning katta zaxirasi Xisf tuzmasining janubiy-garbiy tarmoklaridagi Odamtosh, Pachkalar Omonota namli yerlarda mezozoy davri karbonat tog jinislariida ochilgan.

Respublikasining Kashkadaryo va Buxoro viloyatlarining tekislik kisimda xam bir kotor neft va gaz konlari ochilgon. Bulardan asosiylari Muborak, Okjar, Siriktosh, Jarkok, Korovulbozor bulib, ular xam mezozoy davri karbonat tog jinislari orosida xosil bulgan.

Gazning juda katta zaxirasi Buxoro viloyatidagi Gazli 1960 yillarda ochilgan edi va u nixoyat darajada kup kozib olinishy natijasida uning zaxirasi xozir tugab bormokta. Bundan toshkari gaz Ustyurt platosidagi Shoxpoxta va Kuanshi nomli joylarda xosil bulgan

Uzbekiston xududida kulirning sanoat axamiyatiga ega bulagan bir necha katta xolari mavjud. Bulardan Oxangaron kungir kumir xoni Toshkent viloyatida joylashgan bulim, ochik usulda kazib olinadi . Surxondaryo vil-ning togli kismida yukari sfatli Shargun toshkumir kon joylashgan. Bu joyda Boysun kumir koni ochilgan.

Uzbekiston xududida bir necha rudali (temir, titan, margenes, xrom), rangli (mis, kurgogiin), nodir (volfram, molibdon, kalay vismut, simob, surma), qimmatboxo (oltin, kumush) metallar konlar xam bor. Bulardan eng asosiylari Toshkent viloyatidagi Kalmokkir, Sirikcheku xamda Dalni nomli mis konlaridir. Bu konlardan kozib olingan xam ashyo xisobiga Olmokla tog-metallurgiya kombinati ishlab turibdi. Kizilkumdagi Muruntog, Kakptas va boshka yerlarda sochma oltinning katta zaxirasi ochilgan bulib, uzok yillardan buyon keng dairoda kazib olinmokda.

Kimyoviy xam ashyolardan osh va kaliy tuzlari oltingugurt mezozoy chukindi tog jinslari orasida Uzbekistonning janubiy–garbiy tormoklaridagi Okbosh, Laylikan, Xojiakanda mavjuddir.

3. Yer osti boyliklari davlat kadastrini yuritish istikbollari.

Uzbekiston xududi kurilish meteriallarga (kum va shagal tosh ,soz tuprok,kvark kumlari, oxaktoshlar,marmar) xamda gidromineal xam ashyolarga,yani yer osti suvlariga juda boydir .Uzbekiston xudidiga 30 dan ziyod mramor konlari ochilgan .Ulninigi kupchiligi yukari sfatli va ranigli maraflar gruxiga kiradi .

Yer osti suvlaridan shaxar va kishloklarni suv bilan taminlashda ekinlarni sugorishda,chorva mllarini kisman suv bilan tammin etishda fydalanmokda.Uzbekiston mavjud yer osti suvlarining kata chukurliklardan olinayotgan lar organizim uchun foidali materiallarga boy va xarorati ancha va xororati yukori bulganligi sababli ular asosida bir kancha sanatoriylar (chimyon,chortok) tashkil kilingan.Bu sanatoriylarda xar xil bemorlr dvolanmokda .

Oxangaron vodiysida- yokilgi foydali kazilmalari kumir bor. Angren kumiri kungir kumir bulsada , ochik usulda kazib olinishi , istemol joylariga yakinligi sababli uning axamiyati katta . Oxangaron vodiysida chinni xom ashyosi-kaolin,shuningdek buyok xam ashyolari xam mavjud . Bu joydagi kaolin zaxirasi va sipati jikatidan oldingi urinlarga turadi. Kaolindan chinni ishlab chikarishdan tashkari neft maxsulotlarni tozalash xam foydalaniladi.

Chirchik –Oxangaron vodiysi kurilish materallariga xam boy. Oxangaron vodysida ,Bekobod va Parkent va Oktosh otrflarida turli rangdagi mramor bor .Ulkadagi kupchilik foydali kazilmalaar yer betiga yakin joylashganligidan ulardan foydalanish ancha kulay.

Toshkent shaxri yakinida shifobaxsh mineral suv topilgaan bulib ,uning ososida “Toshkent mineral suv “shifoxonasi bunyod etilgan.Bu suvdan

Istemol kilinib,davolanish maksadlarida tobora keng foydalanilmokda.

Fargona vadisi –faydali kizilmalarga boy .Bu yerda neft ,tabiy gaz kumir , oltin gugurt ,tog mumi ,tog kvarsi ,surma ,slanes ,oltin,kurgoshin,oxaktosh .Va boshka xil konlar mavjud.Neft Shur suv ,Chimiyan,Andijon ,Polvon tosh ,Xujobod ,Sux va Ming bulokda kazib chikariladi .

Tabiy gaz vodiyning sharki va janubiy kisimlarida ,oltin gugurt va tog mumi garbda –Shur suvdan chikada.Binokorlik materiallaridan oxak tosh

,gips (Kuyasoy yakinida) va gillar bor .Fargona vodiysidagi shifobaxsh mineral suvlardan keng foydalanmokda .

Mirzachol -foydaliy kazpilmalarga uncha boy emas .Asosiy foydali kazilma boyliklari kuriligi materiallarga va tuzlardan iborat .Mirza chul yer osti suvlariga janubiy chekkasidagi tog yonbogirlar esa zilol buloklariga boy.

Zarafshon –tabiy- geografik ulkasida kazilma boyliklar kup va xilma-xil . Nurota tizmasidagi nodir va noyob metallar,volfram konlari ,Gubdin togidagi Marjonbulok oltin koni ,Oktog va Omonkutondagi marmar konlari mavjud .Gazgon marmari (Oktogda) dunyoga mashxur bulib, turli ragnda gozal toblanadi .Gazgon marmori maskva ,Sankt-Peterburg ,Toshkent metrolarning bekatlari ,xoshamatli binolar ,jumlada Xalklar dusligi saroyi,Toshkent Dvlat uneversitetining binolari bezatishda ishlatilgan.

Zarafshon tabishy – giografik ulkasining muxim tabiy boyliklardan biri yer osti suvlaridir .Ulkaning juda kup joylaridan chunki yer osti suvlar topilgan bulib,ular shaxar va kishloklarni chunki suv bilan taminlamokda .

Kashkadaryo- Kashkadaryo tabiy –geografik ulkasida gaz,neft marmar ,marganes rudosi ,gips ,dala gipati kabi kazimi boiliklar xamda xar xil kurilish materipalar koni joylashkan .Bu ulkada Uzbekistondagi eng katta Shorton gaz koni mavjud.

Surxandaryo –tabiy geografik ulkasida kazilma boyliklarda neft va gaz kumir, polimetall ,alyumin rudasi ,gips ,tuz xar –xil kurilish materiallari konlari b mavjud ,Neft va gaz asosan Lalmikor ,Kukaydi,Xovdogdan kazib olinmakda. Shargunda esa yaxshi sifatli toshkumir koni joylashgan. Sariosiyoda polimetall rudasi (Sangoptak),alyumini rudasi ,gips oxak konlari joylashkan .Uzbek-ondagi eng kota Xojaiykon tuz koni ulkaning janobi-garibida joyilashkan . Blardan tashkari ,vinokorlik metallar xam bor.

Surxandaryo janubida tarkibda xam xil erigan moddalar soklovchi bir necha mineonxona mineral suvlar topilgan .Bu suvlar Jayronxona minfal suvi xisoblanadi.

Qizilkum – yer bagrida foydali kozilmalar kup. Bu yer ayniksa neft gaz va binokorlik materiallariga boy.Tabiy gaz konlari ulkaning jaubiy – xarbiy kisimdadir. Kizilkum tabiy gaz zaxiralari jixatiga respublikamizda oldingi urinlarda birida turadi. Bu yerda Gazli, Toshkuduk, Xujakozgon, Yangikazgon, Doyaxotin gaz konlar bor. Gazlidan kazib olinadigan gaz kuvurlar orkali bir kancha joylarga iborilmokda.

Buxoro viloyatining Kizil-dagi va uncha tutash ayrim axoli manzilgoxlari xam gazlashtirilmokda.

Kizilkumda bir necha olti koni bulib, bular orasida eng kottasi Muruntov oltin konidir. U zaxirasi, sifati va kazib olinishining arzonga tushishi jixatidan dunyoda oldingi urinlarda birida turadi.

Bular tashkari Kizilkumda mis, astbest, korund, grafit, feruza, granit, aaxaktosh, axak konlar bor. Binokorlikda ishlatiladigan sohilma kumlar xam kattagina maydoncha tarkalgan. Kuyi Amudaryo- tabiy – geografik ulkasida kuidgi foydli kozilmalr uchraydi:

Orol dengiz yakinida tabiy yonuvchi gaz va neft muxim aaxamiyatga ega. Daryo deltasidagi glauber (mirabilit) tuzi sanat aaxamiyotiga ega. Binokorlik materiallari ayniksa kup: Sultan Uvays togining etaklaridagi graanit, mriar, axaktosh, mergel va gips kabi kurilish materiallaridan foydalanish mumkin.

Ustyurt – yer bagrida katta- katta tabiy gaz va neft konlari topildi. Borsakelmas shuri juda katta tuz zaxirasiga ega. Xuvullab yotgan Ustyurt kengliklari sunggi iyillarda ancha gavjum bulib koldi. Xamdustlikdagi katta Buxoro- Ural va Markaziy Osiyo – Markaz gaz kuvurlari Ustyurt orkali utgan. Bundan tashkari Ustyurt ulkasidan janubiy-sharkdan shimoliy-garbga tomon Kungirov Makat temir iuli kesib utgan. Shu munosabat bilan “ulkada Yoshlik” “Korakolpogiston” degan gavjum temir iul bekatlari vujudga keldi.

Foydalaniladigan adabiyotlar

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 1992.

O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi, Toshkent 1998.

«Davlat kadastrlari to‘g‘risida»gi qonun, Toshkent, O‘zbekiston, 2000y.

Xonazarov A.A., O‘rmonchilar uchun qo‘llanma, Toshkent, Mexnat, 1992 y.

Uzbekiston Respublikasi “Yagona davlat kadastr tizimi tugrisida” nizom.

1996 yil 17 iyul

6-BOB. ALOKA OB'EKTLARI VA TRANSPORT KUVIRLARI DAVLAT KADASTRLARINI YURITISH MEXANIZMI

- 1. Aloka ob'ektlarining davlat kadastrining mohiyati va vazifalari**
- 2. Aloka ob'ektlarni davlat kadastrni ish yuritish tartibi.**
- 3. Transport kuvirlarining davlat kadastrini mazmuni va yuritish mexanizmi.**

1. Aloka ob'ektlarining davlat kadastrining mohiyati va vazifalari

Uzbekiston Respublikasi aloka ob'ektlarining davlat kadastri (AODK) Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1996 yil 17 iyul №-255 zagi "Uzbekiston Respublikasining davlat kadastrlari birlin sistemasini tashkil etish va yuratish tartiblarining nizomni tasdiklash tugrisidagi" karori asosida tashkil etilgan va ish yuritilmokda.

AODK iktisodiy, texnikaviy, ijtimoiy va ekologik tafsisdagi davlat masalalarini yechish, ularni rivojlanishi va ingilashi, xamda Uzbekiston Respublikasi davlat kadastrlari birlik sistemasiga ma'lumotlar berish maksadida tashkil topgan

AODK-bu betoxtov yangilanayotgan kadastr registratsiyasi xajmiy va sifatli tafsislari va aloka ob'ektlari baxolash xakida ma'lumotlar sistemasi.

AODK ob'ektlariga kuyidagilar kiradi:

- shaxarlararo, xalkaro telefon-telegraf stansiyalari;
- uzviy aloka tarmoklari;
- shaxar telefon aloka tarmoklari;
- viloyat axamiyatiga kirgan telefon-telegraf stansiyalari, xamda stansionar jixozlari va magistral aloka yullari;
- telefon-telegraf stansiyalari, rayon telekommunikatsiya tarmoklari, xamda tansionar jixozlar va kishlok yul maslamalari;
- radiorele aloka yullarining tansiyalari va maoslamalari;
- sputnik alokalarning stansiyalari;
- kabilib berayotgan radiostansiyalar;
- radiotelevizion stansiyalari va retransiyatorlar;
- provodi uzatishning stansiyalari;

AODK sub'ektlari:

- aksionerlik jamiyatlar (AJ);
- kushma korxonalar (KK);
- radioaloka, raiouzatish va televideniya birlashmasi; (RRTB)
- davlat elektroaloka korxonalari (DEK);
- elektromagnit mosligining markazi (EMMM);

-Uzbekiston pochta va telekommunikatsiya agentligiga bevosita karshli, korxonalar va tashkilotlari (UzPTA);

AODKning ma'azmiyatiga davlat xokimiyatini organlari, Uzbekiston pochta va telekommunikatsiya agentligini, kizikadiganyuridik va jismoniy shaxslarini aloka ob'ektlari xakida maxlumotlar berish kiradi.

AODKning mazmuni-bu aloka ob'ektlarning xukukiy va xujalik statusi, xamda xududlar, binolar, texnologik moslashalar va kurilmalari, statistik xisobotining ma'lumotlari, texnik tafsislari va ob'ektlarni baxolash xakida ma'lumotlaridir..

AODKni asosiy yuridik prinsiplari:

-Uzbekiston Respublikasi xududidagi xamma aloka ob'ektlarini uziga olish;

-AODKni yuritish birlik metodikasi;

-Davlat kadastrning birlik sistemasining shartlarini xisoboti;

-markaziylashtirilgan raxbarlik;

-ma'lumotlarning xaikkatligi;

-ma'lumotlarning betoxtov kupayshi va yangilanishi;

-AODKni avtomatik ma'lumotlar sistemasining ish yuritishi;

-kadastr ma'lumotlarni maxfiyligi.

Uzbekiston Respublikasining aloka ob'ektlari.

Davlat kadastrini ish yuritishi buycha ishlari konun tomonidan kayd kilinmagan joylardan.

Kadastr ma'lumotlari xaikkatligi tugrisida javobgarlikni AODKni raxbariyati uz zimmasiga oladi.

Uzbekiston Respublikasining aloka ob'ektlari davlat kadastrni mazmuni:

AODKni mazmuni-bu xamma aloka ob'ektlarini registratsiyasi, ularni kurish va ishga kiritish, ularni soni va sifati, baxolanishi.

AODKni ichiga asosiy va joriy turlari kiradi. Ular kadastr ma'lumotlarini betoxtov yangilanishini ta'minlab berishadi.

Kadastrning asosiy turiga asosiy registratsiya, aloka ob'ektlarni xisoboti va baxolanishi ishlari kiradi.

Kadastrning joriy turi asosiy registratsiya utkazishgandan sung aloka ob'ektdarini xolatida xamma uzgarishlari kuzatadi, xamda kuyidagilar natijasida:

-yuk kilinishi, boshkacha aytganda tulik ishdan chikishi;

-nomining maksadini ishlatilishi, ish tartibini uzgarishi;

-ajratilgan yer uchastkalari va ularning chegaralarini maydorni uzgarishi;

-sifat va xajmi xolatini uzgarishi

-baxolash uzgarishlari.

AODKni registratsion ma'lumotlariga kuyidagilar kiradi:

-ob'ektning nomi;

-ob'ektning korxonalar karashligi;

-mulkning turi;

-ob'ektning turi;

-ob'ektning joylanishi;

- ishga tushgan kuni;
- ajratilgan va ishlatayotgan yer uchastkasini maydoni;
- yer uchastkasiga xukuklari registratsiyasi xaikda ma'lumotlar;
- bino va moslamalarga xukuklari registratsiyasi xakida ma'lumotlar;

Son va sifat tafsislarining xisobi xar bir ob'ekt buyicha oboriladi va kuyidagilarni uz ichiga oladi:

- aloka ob'ektlarni nishadan iboratligi;
- maslasha va komunatsiyalarni turlari;
- konstruksiya.

Kadastr baxolash kursatmalarining sistemasi xar bir ob'ekt buyicha tabiiy va baxoli kursatmalarni uziga oladi:

- kuvvati;
- sistemali baxosi;
- balans baxosi;
- ishchilarni soni;
- ekologik kursatmalari;
- berilgan aloka turli xizmatlar bilan ta'minlash;
- ovoz, radiotsion va elektromagnitlari ta'miri;
- atrof muxid, yer va suvlarni iflosligi;
- ob'ektik texnik xolati;
- asosiy jixozlar va ularning texnik va ma'naviy eskirishi.

Aloka ob'ektlari baxolanigi xar bir ob'ekt buyicha va butun Uzbekiston pochta va telekommunikatsiyalar agentligi buyicha xakoniyl xisobot ma'lumotlari asosida utkaziladi.

Registratsion, xisosbot va baxolash ma'lumotlar AODKni kadastr ma'lumotlarining birligiga kiradi va aloka ob'ektlarning avtomatik geoma'lumot sistemasiga kiritiladi.

AODKni asosiy xujjatlari:

-sub'ektning kadastr kitobi, uning mundarijasiga aloka ob'ektlarni registratsiyasi, xisoboti va baxolanishi xakida ma'lumotlar kiradi, xamda ularni atrof muxitga ta'miri;

-kadastr loyixasi-bu yer uchastkasini uning chegaralari va unda joylashgan bino va aloka moslamalarni kursatib beruvchi grafik xujjatdir.

Kadastr ma'lumotlari kuyidagi shaklda tavsuya kilinadi: -alifbeli-sonli: tekstlar, tabmizalar;

- grafikli: loyixalar, xaritalax,, sxemalar;
- elektron-sonli; elektron xatiralar, geoma'lumot sistemalari.

2. Uzbekiston Respublikasining aloka ob'ektlarni davlat kadastrni ish yuritish tartibi.

Uzbekiston pochta va telekommunikatsiyalar kadastr xizmati AODKni koordinatsiyalash va uning ish yuritishni xokimiyat-xududli miqyosida kelishilgan tashkiliy-texnik sxemalari asosida bajaradi:

-Uz PTA kadastr xizmati-beovsita Uz PTA karshli korxonalar va tashkilotlar buyicha;

-kadastr xizmati va "Uzbekiston pochta" Davlat-aksionerlik kompaniyasining davlat kadastrining sub'ektlarining muxtor shaxslari-2 rasm.

-Kadastr xizmati va "Maxaliy telekom" Aksioner kompaniyasining davlat kadastrining sub'ektlarini muxtor shaxslari -3 rasm.

-Kadastr xizmati va "Xalkaro telekom" Aksionerlik kompaniyasining davlat kadastrining sub'ektlarining muxtor shaxslari -4 rasm.

-UzPTAni kadastr xizmati va aksionerlik kompaniyalari

-AODKga karashli ob'ektlar buyicha -5 rasm.

Kadastrni ish yuritishida shuni aytib utish kerakki, shaxarlararo aloka uchun yul moslamalari fakat kurilish mobaynida yerdan cheklantiradi.

Yul moslashtirilarni eksplutatsiya kaytida yerni ishlatish "Telekommunikatsiyalarni yul va moslamalarni ximoya kilish koidalari" bilan belgilanadi.

Bu koidalar Uzbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasining 1998 yil 15 may № 210 li buyrugi bilan tasdiklangan.

Uzbekiston pochta va telekommunikatsiyalar agentligini kadastr xizmati:

-kadastrlarni xizmatini nazorat kiladi;

-AODKni ishini boshkaradigan normativ aktlarni yangidan ishlanishi;

-kelayotrgan ma'lumotlarni sifatini nazorat kiladi, kadastr ma'lumotlarni AOAGSga uz vaktida va xakikiy bulib kelishida javob beradi;

-kadastr ma'lumotlarni sifati va turfaligiga talabini ukib chikadi, kadastrlarni ish yuritishini texnologik rivojlanishini ta'minlab beradi;

-AOAGS ni ish yuritishni ta'minlab beradi;

-kichik kadastr xizmatlarini borligi son va sifat xolatini, baxo va aloka ob'ektlarni ishlatilishi xakida xisobotlarni ukib chikadi, analiz kiladi va jamidi;

-AODK buyicha yil xisobotlarni tuzadi;

-Uzbekiston buyicha yil xisobotlarni tuzadi;

-Uzbekiston Respublikasi xududida aloka ob'ektlarni xaratalarini tuzishini ta'minlab beradi;

-yangi va ishlayotgan korxonalar va tashkilotlar xakida xisobot va baxolash ma'lumotni yigish va registratsiya kilishni ishlarini oboradi, xamda ularni son va sifat kolatlarida uzgarishlar xakida.

-kizikayotgan yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan kadastr ma'lumotlarni ishlatishni tartib va shartlarni belgilab beradi;

-1.01.2000 boshlab, DKBSga zarur bulgan kadastr ma'lumotlarni takdim etadi;

-xar yili 1 aprelgacha Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi pochta va telekommunikatsiya ob'ektlarni ishlatish va xolati xakida xisobot topshiradi;

Aksionerlik kompaniyalarni kadastr xizmatlari:

-AOAGSni ishini ta'minlab beradi;

-AOADKga karashli sub'ektlarni muxtor shaxslarni ishini nazorat kiladi;

-AODKga karshi sub'ektlarni muxtor shaxslarni xisobotlarini sistemalashtirib xulosa chikaradi;

-Korakalpog Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shaxar mikyosida kadastr ma'lumotlarni tartibga soladi;

-xar yili 1 martgacha kichik aloka ob'ektlarni ishlatish, baxolash va xolati xakida xisobotlarni tuzadi, xamda UzPTAning Respublika kadastr xizmatiga takdim kilish uchun AODKni ob'ektlari bulmagan korxonona va tashkilotlar xakida.

-Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi uchun pochta va telekommunikatsiyalar ob'ektlarni xolatini, baxosi va ishlatishi xakida yil xisobotida katnashadilar;

Davlat kadastrning sub'ektlarini muxtor shaxslar birinchi boskichda;

-yangi aloka ob'ektlarni registratsiyasini, ular xakida xisobot va baxolash ma'lumotlarni yigish ishini oboradi;

-kadastr kitobi oboradi;

-aloka ob'ektlarni kadastr loyixalarni (xaritalar, sxemalar) tuzadi;

-aloka ob'ektlarni son va sifat xolatida bulayotgan uzgaishlar xakida, ularni narx baxolarini, atrof muxitga ta'mirini va kadastr kitoblariga, loyixalariga (xaritalar, sxemalar) kiritish xakida ma'lumotlarni yigish ishlarni boradi;

-xar yili 15 fevralgacha aksionerlik kompaniyalarini kadastr xizmatilariga aloka ob'ektlarni xolati va baxosi xakida xisobot takdim etadi;

Uzbekiston pochta va telekommunikatsiyalar agentligi xar yili 2000 yildan boshlab AODKni zarur bulgan ma'lumotlarni davlat kadastrlarni Birlik sistemasiga keyingi yil 15 martgacha takdim etish kerak;

Davlat kadastrlar Birlik sistemasiga borilayotgan kadastr ma'lumotlarini formasi Uzbekiston pochta va telekommunikatsiyalar agentligi toionidan tasdiklanadi va Uzgeodezkadastr bilan maslaxatlashiladi.

3. Transport kuvirlarining davlat kadastrini mazmuni va yuritish mexanizmi.

“Uzbekneftgaz” MK TKDK xamma turdagi magistral va lakal kuvirlarining va ularning xizmat kilish ob'ektlarning ruyxatiga olnishi ularning sonli va sifati kursatkichlarini xisobga olish iktisodiy baxolash va aniklash taxlil kilish kayta ishlash tizimlash saklash yangilash va tezkorlik bilan kadastrni axborotini manfatdor foydalanuvchilarga belgilangan konuniy tartibda berilishi mazmuni deb belgilangan.

TKDK transport kuvirlarini ruyxatga olinishi (kayd kilinishi jarayonida shakllanadi va kadastrning boshka tarkibiy kislmlari amalga soni va ixtisodiy baxolash transport kuvirlarining ishlab chikish ish turdagi kadastrni axborotini xisobga olish va baxolash) dastlabki asosiy kismi deb xisoblanadi. TKDK asosiy turi

bajarilayotganda transport kuvirlarini ruyxatga olinishi barva turlarining kurilish bitgan va amalga oshirilayotgan va sanoat yuki ostida bulganlari utkaziladi.

Transport kuvirlari ob'ektlarini ruyxatga olish (kayd kilish) paytida belgilanadi.

Ob'ektning turi (nomi)

Ob'ektning maksadi tanlanishi.

Ob'ektning kuvvati.

Foydalanishga topshirilgan sanasi.

Ob'ektning foydalanish tartibi koyidasi.

Ob'ektning idoraviy tegishliligi.

Yerdan foydalanish davlat dalolatnomasi birligi uning kayd kilish sanasi egalangan yer xududining maydoni.

Yer uchastkasining chegarasining kotirlgan sxemasi kotlanishi bilan va uzunliklari kursatilgan ma'lumotlari va uzun masofani ob'ektlarining urunishi nuktalari koordinatalari borligi.

Yer uchastkalarining chegarasining amalda kotirilganligi borligi.

Xarajatli ravishda rasmiylashtirilgan va urnatilgan tartibda ruyxatdan utish axboroti (tuman viloyat respublika transport kuvirlari kayd kilish kitobiga kiritiladi va avtomatlashtirilgan kayd kilish tizimiga kiritiladi.

Kuvirli transporti ob'ektlarining sonli va sifatli kursatkichlaridan xisobga olnishi xar bir xujalik yurituvchi sub'ekt buyicha amalga oshiriladi.

Ob'ektlarda asosiy xisobot utkazilgandan keyin joriy xisobga olish davomida kuvirli transport ob'ektlarining sonli va sifatli uzgarishlari kayd kilinadi va kiritiladi.

Ma'lumotlar asosiy va joriy turlarini xisobga olingan sonli va sifatli kursatkichlar kadastrini axborotining xisobga olish turini tashkil etadi. Tegishli ravishda tasdiklangandan keyin turgan viloyat respublika kuvirlari transport ob'ektlari kadastrini kitobiga kiritiladi.

Ma'muriy-xududiy darajasi bulinishi kutarilgan sari kadastrini axborot tegishli tarizda tizimlashadi.

Kuvirli transport ob'ektlarining iktisodiy baxolash respublikasining yuklash kuvvatini umumiy ravishda va xar bir ob'ekt buyicha aloxida amalga oshiriladi. Kadastrining asosiy turini ishlab chikarishda baxolash axborotini tashkil kiladi. Kadastrining shart turi kuvirli transport ob'ektlarining jarayonida uzgartiriladi.

Ishlab chikarilayotgan va uzliksiz yangilanayotgan ruyxatlash xisobga olish ob'ektlarining kadastrini axboroti ta'minlash tashkil kilib alfavit rakamini (ruyxat) va grafik reja kalta sxema birida ananaviy va avtomatlashtirilgan variantlarida takdim etiladi.

Magistral gaz kuvirlari tugrisidagi kuriklash konun koydalariga muvofik ishlab chikariladi va kuvirlarni ratsional ishlashini tashkillashtirishi maksadida va ularning ob'ektlariga xizmat kursatish kuvirlarning saklanishini ta'minlash va transport kuvirlari sub'ektlarining xujalik faoliyatini mulkchilik (egalik) xukukiy-transport

kiladigan predmetlarni foydalanish doirasida munosabatlarni tartibga solinishi va tashki muxitni muxofaza kilinishlarida yuritiladi.

“Uzbekneftgaz” MK TKDK-ishlab turgan va kurilayotgan kuvirli transportda ob’ektlarda uzliksiz anik yangilanayotgan va tejamli axboroti ularning ruyxatdan utkazilishi texnik ixtsodiy va ekologik xolati tugrisidagi tuzim.

Neftgaz va kondensatini transportlash uchun muljallangan ishlab turgan va kurilayotgan kuvirlar va ularga xizmat kursatadigan ob’ektlar kuvirlarning liniya kismida urnatilgan armaturalari va yer usti inshoatlari kotpressor va nasos stansiyalari gaz taxsimlash stansiyalari va boshka kuchmas mulk neft gaz va gaz kondensati tarnsport kilinadigan korxonalari balansida turadigan katta mosfa bilan ta’siflanadigan yukori bosim ularning yukori darajali xavoliligi tufayli kuriklash xududiga ega bulganligi uchun “Uzbekneftgaz” MK TKDK ning ob’ektlari bulib xisoblanadi.

Transport kuvirlari va ular ob’ektlarining xar tomonlama sonli va sifati kursatkichlarni ishlashining sifati va foydalanishning samaradorligini iktisodiy (nirxli) baxolanishini urganiishi “Uzbekneftgaz” MK TKDK narsasi deb xisoblanadi.

Transport kuvirlari tugrisida zomonaviy va tejamli kadastrning yuzlanishi va anik axborot berilishining yuzlanish va anik axborot berilishining ikki ishining texnologiya jarayoni taxlil kilish tizimini tuzish saklash va yangilash “Uzbekneftgaz” MK TKDK ning mazmuni deb xisoblanadi.

Davlat xokimiyati organlari yuridik va jismoniy shaxslarni transport kuvirlari tugrisida “Uzbekneftgaz” MKTKDK axborat berish ta’ynlangan.

“Uzbekiston” MK TKDK asosiy vazifasi zamonaviy talab darajasida axborat texnologiyasining doyimiy mukammal milliy tuzish xisoblanadi.

TKFK ning tarkibiy bulinmalari deb transport kuvirlarining xamma turlari va ularning ob’ektlarini ruyxatga olish ularning sonli va sifatli kursatkichlarini aniklash ob’ektlarini iktisodiy baxolash xisoblanadi.

TKDK ning asosiy konun koydalari deb xisoblanadi.

Xamma turdagi lokil va magistral kuvirlari va ularning ob’ektlarini kamrab olish.

Respublika xududida TKVK yagona usulini olib borish.

TKDK boshkaruvchini markazlashtirilgan xolda olib borish.

Davlat kadastrning yagona tizimining talabining xisoboti.

Anik ma’lumotligi tasviriyning va kadastrning axboratining xujjatligi.

Kadastrning uzluksiz olib borilishi axboratning yangilanib turilishi.

Avtomatlashtirilgan axborat tizimining ishlab turishi.

TKDK yuritilishining tejamligi.

Anik va zamonaviy Kaz SSSR axborotini tezkorligi.

Axboratning maxsiyiligi geologik shaxslar foydalanishlari.

“Uzbekneftgaz” MK TKDK asosiy va joriy turlarini uzluksizligini olib borishi va kadastrni axboratini yangilanishini kamrab oladi.

“Uzbekneftgaz” MK TKDK Davlat kadastrning yagona tizimi (DKYaT) tuzish va yuritish mazmuni xajmi va DKYaT axborat berilishi ayni Nizom bilan aniklanadi.

“Uzbekneftgaz” MK TKDK axborati belgilangan tartibda tasdiklangan transport kuvirlarini va ularning ob’ektlaridan foydalanish doirasini tartibga solish ijtimoiy iktisodiy va ekologik masalalarni yechish transport kuvirlarini foydalanilshini bilan boglik bulgan va ularning faoliyatidan foydalanish narsalari majburiy yuridik kuchga egadir.

7- BOB. BINO INShOATLAR DAVLAT KADASTRINI YuRITISH

- **Bino va inshootlar davlat kadastri, uning mazmuni, mohiyati, yuritish tamoyillari.**

2. Binolar va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish.

3. Bino va inshootlar kadastrini yuritishni tashkil etish

1. Bino va inshootlar davlat kadastri, uning mazmuni, mohiyati, yuritish tamoyillari.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida bozor munosabatlarining rivojlan borish yer munosabatlarini tubdan qayta qurish bilan bir qatorda ushbu yer maydonlari bilan mustahkam bog'liq bo'lgan ko'chmas mulklar, ya'ni bino va inshootlar hamda ular bilan bo'ladigan turli harakatlarni tartibga solishni talab qiladi. Bu esa, o'z navbatida Davlat kadastrlarining yagona tizimi tarkibida bino va inshootlar davlat kadastrini yuritilishini taqozo qiladi.

Bino va inshootlar davlat kadastini yuritish tizimi – bu kadastr axborotlarini to'plash, qayta ishlash, hisobga olish, bir tizimga keltirish, saqlash, yangilab turish va foydalanuvchilarga berishdan iboratdir.

Binolar vka inshootlar davlat kadasti binolar inshootlardan samarali foydalanishni va ularni muhofaza qilishni, mulk egalarining va shu ob'ektlardan boshqa foydalanuvchilarning huquqlarini, shuningdek binolar va inshootlarga egalik huquqi va boshqa ashyoviy huquqlar davlat ro'yxatidan o'tkazilishini ta'minlash uchun yuritiladi. Binolar va inshootlar davlat kadastri ma'lumotlari barcha davlat organlari, yuridik va jismoniy shaxslar uchun majburiy yuridik kuchga egadir. Kadast xujjatlari binolar va inshootlar bilan fuqarolik-huquqiy bitishuvlarni amalga oshirishda, ularni soliqqa tortishda, loyihalashtirishda va boshqa yuridik xarakatlarda huquqiy, iqtisodiy va texnik ma'lumotlar sifatida qabul qilinadi.

Binolar va inshootlar davlat kadastrini yuritish bu ob'ektlar to'g'risidagi kadastr ma'lumotlarini shakllantirishdagi ishonchli xujjatlar va boshqa ma'lumotlardan foydalanilgan holda amalga oshiriladi.

Bino va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi shaxslar davlat ro'yxatidan o'tkazishda qonun buzilishlarini bilib qolgan taqdirda, bu to'g'rida tegishli davlat organlariga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yoki prokuraturaga xabar berishlari kerak bo'ladi. Mulk ega bo'lgan yoki binolar va inshootlarga ashyoviy huquqlarga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar ularga tegishli binolar va inshootlar davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi xujjatlarga ega bo'lishlari kerak. Odatda bino va inshootni davlat ro'yxatidan o'tkazish majburiyati mulk egasiga yoxud bino yoki inshootga ashyoviy huquqlarga ega bo'lgan shaxsga yuklanadi. Ular bino yoki inshootni davlat ro'yxatidan o'tkazish yuqoridagi barcha yoki ayrim majburiyatlarini uchinchi shaxslarga yuklashlari mumkin. Bu huquqlar va majburiyatlarni bo'yobga chiqarish qonun xujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Binolar va inshootlar meros qilib olingan taqdirda binolar va inshootlarga egalik huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlar merosxo'rga yoki davlatga qonunchilikda belgilangan tartibda o'tganda keyin davlat ro'yxatidan o'tkaziladi. Binolar va inshootlar davlat kadastrini tashkil etish va yuritish tuman, shaxar ko'chmas mulk kadastr xizmatiga yuklanadi. Bu xizmat kadastr xujjatlarini va kadastr ma'lumotlarini ruxsatsiz olish va oshkor etishdan himoya qilinishini ta'minlashi zarur.

Binolar va inshootlar davlat kadastrini yuritish ham an'anaviy (kadastr kitobida ro'yxatdan o'tkazish, kadastr planiga kiritish) ham avtomatlashtirilgan (ma'lumotlarning kompyuter bankini yaratish) usullarda amalga oshiriladi.

Binolar va inshootlar davlat kadastrini yuritish uch bosqichda amalga oshiriladi:

- bosqich – binolar va inshootlarning tuman, shaxar darajasidagi huquqiy, xo'jalik va me'moriy-qurilish maqomi to'g'risida ma'lumotlar tuplash va kadastr kitobida ro'yxatdan o'tkazish;
- bosqich – ob'ektlarni chizmad joylashtirgan holda kadastr planini tuzish;

- boskich – oldingi bosqichlarda olingan ma'lumotlarni hisobga olgan tarzda ma'lumotlarning kompyuter bazasini yaratish.

Binolar va inshootlar davlat kadastr ma'lumotlari tumanlar, shaxarlar bo'yicha tuziladi, ularning xududi hisobga olish, uchastkalariga bo'linadi. Tumanlar, shaxarlar va boshqa aholi yashash punktlarining kadastr bo'linishi chegaralarni belgilash va xududlarni tuman doirasida yoxud shaxar, posyolka chegaralarini hisobga olish uchastkalariga bo'lishni bildiradi. Koraqalpog'iston Respublikasiga, viloyatlarga Toshkent shaxriga, tumanlar, shaxarlar va aholi yashash punktlariga, shuningdek hisobga olish uchastkalariga kadastr ishlarini yuritish maqsadlarida yagona tizim bo'yicha kadastr raqami(kodi) beriladi.

2. Binolar va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish.

Bino va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish ma'lumotlari binolar va inshootlar davlat kadastrining asosini tashkil etadi. Binolar va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish belgilangan tartibda ajratilgan yer uchastkasida bino yoki inshoot qurib bitkazilgandan so'ng yoxud qonun xujjatlarida nazarda tutilgan tartibda va shartlarda bitishuvlar sodir etilgandan so'ng amalga oshiriladi. Binolar va inshootlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tuman, shaxar kadastr kitobida, turar joy binolari va inshootlari tuman reestr daftarida amalga oshiriladi.

Binolar va inshootlar texnik inventarizatsiyadan o'tkazish byurolari tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan taqdirda ular tegishli ko'chmas mulk kadastr xizmatiga binolar va inshootlar davlat reestrini yuritish uchun zarur bo'lgan hajmdagi davlat ro'yxatidan o'tkazish ma'lumotlarini beradilar. Davlat ro'yxatidan o'tkazishda kadastr yoki reestr daftariga binolar va inshootlarga egalik huquqini yoxud boshqa ashyoviy huquqlar (ularning paydo bo'lishi, boshqa shaxsga o'tishi, cheklanishi va to'xtatilishi) xaqidagi shuningdek ob'ektni tavsiflovchi boshqa ma'lumotlar to'g'risidagi ma'lumotlar yozib qo'yiladi. Mahfiylik rejimiga ega bo'lgan binolar va inshootlar maxsus kadastr daftarida ro'yxatga olinadi. Uni yuritish xususiyatlari va bu

ob'ektlarni ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha ma'lumotlardan foydalanish shartlari qonun xujjatlarida belgilanadi.

Davlat ruyxatidan o'tkazishda belgilangan tartib-qoidaga binoan, kadastr daftoriga binolar va inshootlarning huquqiy, xo'jalik va me'moriy-qurilish maqomi to'g'risidagi ma'lumotlar kiritiladi. Bu ma'lumotlar asosan quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- binolar va inshootlar joylashgan joy, ularning egalik huquqi yoxud boshqa ashyoviy huquqlar bilan yuridik va jismoniy shaxslarga tegishliligi, bu huquqlarning paydo bo'lish asoslari va muddatlari, ularning to'xtatilishi muddatlari, egalik huquqini va boshqa ashyoviy huquqlarni cheklash shartlari, bu ob'ektlarga uchunchi shaxslarning huquqlari to'g'risidagi ma'lumotlar binolar va inshootlarning huquqiy xolati haqidagi ma'lumotlar hisoblanadi;
- binolar va inshootlarning qiymati, ulardan foydalanish xususiyatlari, bu ob'ektlarning maishiy, ishlab chiqarish maqsadlaridaligi, ulardan belgilangan maqsadlarda foydalanishi, ular joylashgan soliq mintaqasi to'g'risidagi va boshqa ma'lumotlar binolar va inshootlar xo'jalik maqomini tashkil etadi;
- binolar va inshootlarning yer tuzish sxemalariga, shaxarlar Bosh planlariga, aholi yashash punktlarini joylashtirish loyihalariga, shuningdek me'morchilik va shaxarsozlik talablariga muvofiqligi, binolar parametrlari (qavatlari, umumiy yashash ishlab chiqarish maydonlari), egallab turgan yer uchastkasi, qurilgan vaqti, injenerli-texnik kommunikatsiyalarning mavjudligi, seysmik chidamliligi to'g'risidagi va boshqa texnik ma'lumotlar binolar va inshootlarning ma'moriy-qurilish maqomi haqidagi ma'lumotlar hisoblanadi.

Kadastr ma'lumotlari asl xujjatlar yoki davlat organlari qarorlarinig, shartomalarining (oldi-sotdi, hadya qilish, almashtirish, ijaraga olish, renta va boshqalar), bino va inshootlar loyiha-smeta xujjatlarining, ilgari ro'yxatdan o'tkazilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarning tegishli ravishda rasmiylashtirilgan nusxalari asosida tuziladi.

Davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organlar ro'yxatdan o'tkaziladigan xujjatlar va ma'lumotlarning aslligini va ishonchliligini tekshirish, zarur hollarda esa qo'shimcha xujjatlar va ma'lumotlarni, binolar va inshootlar to'g'risidagi asl xujjatlarni taqdim etishni talab qilish, shuningdek binolar va inshootlarni joyida tekshirish va baholash huquqiga egadirlar. Xar bir bino va inshoot kadastr, reestr daftariga muayyan kadastr raqami ostida yozib qo'yiladi. Ob'ektning kadastr raqami uning ko'chmas mulk ob'ektlari va xududlarni kodlashtirishning umum respublika tizimidagi kodidan kelib chiqib belgilanadi. Ob'ektning kodi ma'lumotlarning kompyuter bazasini unifikatsiyalash hamda yaratish uchun mo'ljallangandir.

Bino va inshootga shaxsiy mulk huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlar o'zgargan taqdirda yoxud tugatilganda va paydo bo'lganda ob'ektning ro'yxatdan o'tkazish kodi (raqami) o'zgarmaydi, ob'ektning mulkdorlar yoki foydalanuvchilar o'rtasida bo'linishi, shuningdek u joylashgan yer uchastkasi chegaralarining o'zgarish hollari bundan mustasno.

Binolar va inshootlarga egalik huquqi yoxud boshqa ashyoviy huquqlar paydo bo'lganligini, boshqa shaxsga o'tganligini davlat ro'yxatidan o'tkazganlik uchun yuridik shaxslardan eng kam ish haqining yarmi, jismoniy shaxslardan o'ndan bir qismi miqdorida to'lov undiriladi. Egalik huquqi yoxud boshqa ashyoviy huquqlar sub'ektini o'zgartirmagan holda ob'ektning huquqiy xolati o'zgargan tarzda ko'rsatib o'tilgan summalarning yarmi undiriladi. Davlat mulki hisoblangan ob'ektlar bo'yicha ro'yxatga olish ishlari va umuman davlat kadastrini yuritish ishlari davlat budjeti hisobidan mablag' bilan ta'minlanadi. Binolar va inshootlarga egalik huquqini yoxud boshqa ashyoviy huquqlar to'xtatilganligini yoxud ularni chegaralanganligini davlat ro'yxatidan o'tkazganlik uchun to'lov undirilmaydi.

Bino yoki inshootni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshirgan organ mulkdor yoki u vakolat bergan shaxsga bino, inshootning davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomani beradi yoxud ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etilgan xujjatga yozib qo'yadi. Mulkdor yoxud ob'ektga ashyoviy huquqga

ega bo'lgan shaxs, shuningdek ob'ektning huquqiy xolati o'zgargan taqdirda kadastr yoki reestr kitobida bino yoki inshootni qayta ro'yxatdan o'tkazish hollarida bino yoki inshootni davlat ro'yxatidan o'tkazilganlig to'g'risidagi yangi guvohnoma beriladi, bunda eski guvohnoma majburiy tarzda olib qo'yiladi va bekor qilinadi. Bino yoki inshootning davlat ro'yxatidan o'tkazilganlig to'g'risidagi guvohnoma yo'qotilgan yoki buzilgan taqdirda davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshirgan organ tomonidan mulkdorga yoki u vakolat bergan boshqa shaxsga bino yoki inshootning davlat ro'yxatidan o'tkazilganlig to'g'risidagi guvohnomaning dublikati beriladi. Dublikatni berishda davlat ro'yxatidan o'tkazilganlik uchun undiriladigan summaning ikkidan biri miqdorida to'lov undiriladi.

3. Bino va inshootlar kadastrini yuritishni tashkil etish.

Binolar va inshootlarga egalik huquqini yoxud boshqa ashyoviy huquqlar (ularning payo bo'lishi, boshqa shaxsga o'tishi, cheklanishi va to'xtatilishi) haqidagi, shuningdek ob'ektni tavsiflovchi boshqa ma'lumotlar to'g'risidagi ma'lumotlar to'plangan va ro'yxatdan o'tkazilgach bino yoki inshoot kadastr planida belgilanadi. Kadastr plani xaritalar va planlarning 1:100 dan 1:10000 gacha bo'lgan masshtab qatoridan iborat bo'ladiki, bu ro'yxatdan o'tkaziladigan ob'ektlarning ko'rgazmaliligini ta'minlaydi.

Bino va inshootlar ma'lumotlari asosida tuman, shaxar geofondlari yuritiladi. Tuman, shaxar geofondlar-binolar va inshootlarning topografiya-geodeziya, kartografiya, injenerli-geologiya, gidrogeologiya, ekologiya, sanitariya-gigiena, sotsiologiya, loyihalash-planlashtirish, tarixiy-madaniy, stixiyali ofatlar va texnogen falokatlar, texnik inventarizatsiyalanganligi va seysmik turg'unligiga oid zamonaviy va tarixiy geoaxborot ma'lumotlarning majmuidir. Bu majmua davlat kadastrini va boqa davlat tomonidan o'tkaziladigan tashkiliy tadbirlarda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Tuman , shaxar binolari va inshootlari to‘g‘risidagi kadastr ma’lumotlarining kompyuter bazasi tuman, shaxar binolari va inshootlarining kadastr, reestr kitobiga kiritilgan ma’lumotlari Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shaxri bo‘yicha yilning har choragida umumlashtiriladi va bir tizimga keltiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shaxrining binolar va inshootlar to‘g‘risidagi kompyuter kadastr ma’lumotlari bazasida (asosida) O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha binolar va inshootlar to‘g‘risidagi kadastr ma’lumotlarining bir tizimga keltirilgan, markazlashtirilgan kompyuter bazasi shakllantiriladi.

Binolar va inshootlarning 31 dekabr xolati bo‘yich kadastr ma’lumotlari “O‘zgeodezkadastr” bosh boshqarmasi tomonidan har yili tumanlar, shaxarlar, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shaxri va O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha nashr qilinadi.

Mustaqil o‘rganish uchun savollar.

- Binolar va inshootlar davlat kadastrining asosiy vazifasi nimalardan iborat ?
- Binolar va inshootlar davlat kadastrini necha bosqichda yuritiladi ?
- Binolar va inshootlarni ro‘yxatga olishning mazmuni nimalardan iborat ?
- Binolar va inshootlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarning kompyuter bazasi nima ?
- Bino va inshootlar kadastrini yuritishni tashkil etish bo‘yicha nimalarni bilasiz ?

Foydalaniladigan adabiyotlar.

- O‘zbekiston Respublikasining qonuni “Davlat kadastrlari to‘g‘risida” T.,2000
- Binolar va inshootlar davlat kadastrining yuritish tartibi to‘g‘risida nizom. Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 2 iyundagi 278-sonli qaroriga 1- ilova. T.,1997
- Ismoilov T.I. aholi punktlaridagi ko‘chmas mulk kadastrini. T.,2003

8-BOB. DAVLAT KADASTRINING YaGONA TIZIMIDA KARTOGRAFIYA- GEODEZIYA KADASTIRINI YuRITISH

- 1. Xarita , plan, grafik va avtosuratlar buycha tushuncha.**
- 2. Geodeziya – kartografiya davlat kadastrining mazmuni, tarkibiy kislmlari va tamoyillari.**
- 3. Geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritish.**

1. Xarita, plan, grafik va avtosuratlar buycha tushuncha.

Xalq xujaliklari maqsadlari uchun xarita va planlar tayorlash, joyning profilini aniqlashda tasvirga olish muxim ahamyatga egadir. Joyning xaritasini xar xil masishtabda tuzish maqsadida bajariladigan geodezik ulchamlar ,tasvirga olish (s'yomka) deyiladi.Odatda s'mkaga gorizantal (konturli) vertikal va topografik turlarga bulinadi. Gorizantal s'yomka natijasida joyning konturli xaritasi hosil qilinadi.Vertikal s'yomkada joy nuqtalariplanli o'rinlari va balandligi topiladi va ular bo'yicha uchastka tafsiloti va relfi gorizontallar dilan tasvirlanadi .Gorizantal va vertikal s'yomkalar majmui polografik s'yomkalarni tashkil etadi. Gorizantal, vertikal va polografik syomkalar maydonlarda yagonaplanli va balandlik koordinatalar sestemalari asosda amalga oshiriladi.

Geodeziya ulchashlari asosida yaratiladigan joyning plani ayniksa muximdir. Joyning plani deb, uning proeksiyasini gorizantal tekislashda uxshash va kichraytirilgan kurinishdagi tasvirga aytiladi. Joy elementlari (xaydalma yerlar, boglar, darelar, binolar va xok) chegaralari kursatilgan planlar konturli,ulardan tashkari relief xam kursatilsa, topografik planlar deyiladi. Katta maydonlar uchun odatda xaritalar tayerlanadi. Butun yer sirtining va uning kata kislmlarini satxiy sirt egriligini xisobga olib, tekislikda umumlashtirib kichraytirilgan tasviri xarita deyiladi. Plan va xarita Bilan bir katorda ba'zan joyning profilini aniklash xam zarur buladi. Berilgan yunalish buyicha joy vertikal kesimining kichraytirilgan tasviri profil deyiladi.

Xarita va plonlarni yaratish uchun kupincha aerofotosuratdan foydalaniladi, u markaziy proeksiyani ifodalaydi, unda joy nuktalar, nurlari aerofotoaparat ob'ektivining optil markazi bulgan bir nuqtadan uyib, rasmlil tekislikda kesishishidan nuktalar proeksiyasining pozitiv yeki negativ tasvirini xosil kiladi.

Tuzilgan plan va xaritalar ma'lu bir mashtabga ega buladilar. Masshtab, xaritadagi chizik uzunligining joyning tegishli chizik uzunligi gorizantal proeksiyasiga nisbatan aytiladi. Sugoriladigan mintakalarda joylashgan xujaliklarni planlari odatda 1:10000 mashtabda tuziladi .

Xarita va planlarda joy tafsilotini (fxoli punktlari, usimliklar, yullar, darelar, kullar) va xar xil ob'ektlarni belgilash uchun shartli belgilardan foydalaniladi.

Xamma masshtablar uchun shartli belgilar mutassadi tashkilotlar tomonidan urnatiladi va xamma bajaruvchilar uchun ularni kullash majburiy buladi. Shartli belgilar xaritanu ukish, ya'ni tasvirlangan joyni tushunish imkonini beradi. Xamma shartli belgilar turt-maydon (masshtab)li , masshtabsiz, chizikli va izoxlovchi turlarga bulinadi.

Joyda kata maydonni egallagan va xarita masshtabida ifodalanadigan ob'ektlar masshtabli shartli belgilar Bilan tasvirlanadi. Aga rjoy ob'ektni xarita masshtabida uzining kichikligi tufayli ifodalanmasa , unda masshtabsiz shartli belgilar kullaniladi.Chizikli shartli belgilar yullar, aloka va elektruzatish liniyalari va xyuk liritiladi. Izoxlovchi belgilarda ob'ektlarda tavsiflari xar xil yezuvlar va ob'ektlarning uz nomlari bilan kursatiladi. Topografik xaritalar kup rangli kilib nashr kilinadi, gidrografiya (dare, kullar) xavorvng, usimliklar-yashil, shesseli yullar- kizil rang, yachshilangan yullar-sarik, rel'ef eleentlari jigarrangda tasvirlanadi. Bunday buyash ob'ektlarni ukishni osonlashtiradi.

Barcha mavjud xaritalar odatda ikki turga-umumtasvirli(masshtabi 1:1000000dan mayda) va topografik (masshtabi 1:1000000dan katta) turlarga bulinadi.

Masshtab 1:1000000, 1:500000, 1:300000, 1:200000 bulgan xaritalar umutasvirli topografik xaritalar deyilib, yirik masshtab xaritalar buyicha tuziladi. Masshtablari 1:100000, 1:50000, 1:25000, 1:10000, 1:5000, 1:2000 bulgan xaritalari topografiyali deyiladi va xududlarning s'yomkalari natijalari buyicha tuziladi.

Topografik xaritalar boshkalaridan mazmuni , joyni batafsil urganish imkonini Bera olishi, relef va tafsilotni tasvirlash anikligi Bilan farklanadi. Shu sababli ular xalk xujaligida , injenerlik inshootlari kidiruvlari, loyixalash va kurulishida xamda yer tuzish , yer kadastrini yuritish kabi kup masalalarni yechishda , eng muximi mamlakat mudofasini tashkil etishda kullaniladi.

2. Geodeziya – kartografiya davlat kadastrining mazmuni , tarkibiy kismlari va tamoyillari.

Geodeziya - kartografiya davlat kadastri (GKDK) Davlat kadastrlari yagona tizimining tarkibiy kismi xisoblangani xolda , axamiyatiga va maxsus axamiyatga molik bulgan geodeziya – kartografiya ishlarini okilona tashkil etish, ushbu ishlarni zaruriy tugilgan xollarda uz vaktida yukori sifatda bajarilishini ta'minlash maksadida ularni xujalik va xukukiy xolatini tartibga solish, geodezik xujjatlarnixisobga olish va baxolash ishlarini amalga oshirish asosida yuritiladi.

Davlat axamiyatiga molik bulgan geodeziya va kartografiya ishlari jumlasiga kuyidagilar kiradi:

- Yer sharining va tashki gravitatsiya maydoning parametrlarini aniklash;
- davlat topografiya xarajatlari va rejalarini grafik , rakamli , fotografik va boshka shakllarda yaratish, yangilab turi shva nashr kilish;
- Yerni masofadan turib zondlash va geodinamik tadmik kilish;

- davlat geodeziya va nivelir tarmoklarini yaratish, rivojantirish va ish xolatida ushlab turish;
- Uzbekiston Respublikasining kartografiya – geodeziya fondini shakllantirish va uni boshkarish;
- geografik axborot tizimlarini yaratish va uni boshkarish;
- umumiy geografik, siyosiy-ma'muriy , ilmiy- axborot beradigan va boshka tarmoklararo axamifatga molik tematik xaritalar va atlaslar, ukuv kartografiya kullanmalari tuzi shva nashr kilish;
- Uzbekiston Respublikasining davlat chegaralari delimitatsiya , demarkatsiya kilinishini va davlat chegarasi chizigining utishi tekshirilishini geodeziya, tipografiya, kartografiya va gidroografiya jixatdan ta'minlash;
- geodeziya, tepografiya va kartografiya ishlarini metrologiya jixatdan ta'minlash;
- geografik nomlarni standartlash, xisobga olish va ularning kullanilishini tartibga solish;
- geodeziya va kartografiya texnikasini kullab ishlab chikarishni tashkil etish.

Yukorida kayd kilingan ishlar bilan bir katorda maxsus axamiyatga molik geodeziya va kartografiya ishlari xam bajariladi.

Bunday ishlarga kuyidagilar kiradi:

- shaxarlar, axoli punklarining , turli ob'ektlar kurulish uchastkalarining bosh rejalarini, yer osti tarmoklarini va inshootlari loyixalarini tuzish, binolar va inshootlarni kurulish uchastkalariga boglash, shuningdek, boshka maxsus ishlarni bajarish uchun muljallangan tepografik rejalarini yaratish va ularni yangilab turish;
- maxsus axamiyatga molik tematik xaritalar atlaslar nashr kilish;
- muxandislik kidiruv ishlari, turli inshootlarni kurish va ulardan foydalanish, yer uchastkalarining chegaralarini ajratish va boshka kidiruv ishlari chogida geodeziya , tepografiya ishlari, aero suratga olish va boshka maxsus ishlarni bajarish.

GKDK yukorida sanab utilgan davlat axamiyatidagi va machsus axamiyatga ega bulgan geodeziya-kartografiya ishlarini ruyxatga olishni, geodeziya kunitlarini mikdor va sifat jixatdan xisobga olishni, mavjud geodeziya punktlari va bajarilgan ishlarni iktisodiy baxolashni, shuningdek, geodeziya – kartografiyaga oid bulgan ma'lumotlarni bir tizimga keltirish, yangilab turish xamda ularni foydalanuvchilarga berishni uz ichiga oladi.

Uzbekiston Respublikasining kartografiya-geodeziya fondi GKDK ning ob'ekti xisoblanadi. Bu fondning tarkibini , koidaga binoan , davlat va idoraviy kartografiya-geodeziya tfondlari tashkil etadi. Davlat kartografiya-geodeziya fondi umumdavlat, tarmoklararo axamiyatga ega bulgan materiallardan (ma'lumotlardan) tashkil topadi xamda geodeziya va kartografiyaga oid faoliyatni boshkaruvchi organ ixtiyorida buladi.

Idoravi kartografiya-geodeziya fondlari maxsus axamiyotga ega bulgan materiallardan tashkil topadi va tegishli organlar ixtiyorida buladi. Davlar kartografiya-geodeziya fondining materiallarini uchinchi shaxslarga berishga va ulardan nusxalar olishga ixtiyorida ana shu materiallar bulgan organlarning ruxsatisiz

yul kuyilmaydi. Uzbekiston Respublikasi xududida geodeziya va kartografiyaga oid faoliyatni amalga oshirayotgan yuridik va jismoniy shaxslar uzlari yaratgan geodeziya va kartografik materiallarning bir nusxasini tegishli kartografiya-geodeziya fondlariga berishlari shart.

Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan materiallarning tegishli kartografiya-geodeziya fondlariga berilishi, ana shu materiallar va ma'lumotlarning saklanishi va ulardan foydalanilishi ustidan davlat geodeziya nazoratini, idoraviy kartografiya-geodeziya fondlarining davlat reestrini yuritishni geodeziya va kartografiyaga oid faoliyatni boshkaruvchi organ amalga oshiradi.

Uzbekiston Respublikasi xududida geodeziya va kartografiyaga oid faoliyatni amalga oshirayotgan yuridik va jismoniy shaxslar ushbu faoliyatni boshkaruvchi organ GKDK ning sub'ektlari xisoblanadilar.

Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi xuzuridagi geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari Bosh boshkarmasi (Uzgeodezkadastr) topografiya-geodeziya va kartografiya ishlarini, shuningdek ularning bajarilishi ustidan davlat geodeziya nazoratini amalga oshiruvchi organ xisoblanadi.

Bosh boshkarma asosiy vazifalariga muvofik quyidagilarni amalga oshiradi;

- Uzbekiston Respublikasining butun xududidagi balandliklarning yagona tizimda topografiya, geodeziya, injenerli geodeziya va aerokosmik suratga olish ishlarini bajarish;

- Uzbekiston Respublikasining tabiiy resurs imkoniyatlarini eng tulik va ishonarli ifodalovchi tematik, geografik, tabiatni muxofaza kili shva boshka maxsus kartalar, planlar xamda atlaslarni aerokosmik va kadastr axborotlarini kullagan xolda yaratish, shuningdek tabiiy resurslardan okilona foydalanishga oid tavsiyalarni ishlab chikish;

- Uzbekiston Respublikasi xududidagi tabiiy resurslar va kuchmas mulklarning geografik, xukukiy, xujalik, ekologik va iktisodiy xolatlari tugrisidagi ma'lumotlarni tuplash, kayta ishlash, tartibga solish, taxlil kilish, saklash va yangilab turish jarayonlarini boshkarib turishning yaxlit tizimi sifatida Uzbekiston Respublikasi mintakalari, shaxarlari va shaxarchalarining majburiy kuchga ega bulgan davlat kadastrlari yagona tizimini, geoaxborot tizimlarini yaratish va yuritish;

- solik stavkalarini aniklash uchun yer va kuchmas mulkni kadastr suratga olishlarni, xududlarni baxolash va rayonlashtirishni amalga oshirish, shaxarlar va shaxarchalar kuchmas mulklari kadastrini yaratish maksadida kuchmas mulklarni yuridik va jismoniy shaxslarga rasmiylashtirish tadbirlarida katnashish;

- manfaatdor idoralar bilan birlalikda Davlat kadastrlari yagona tizimini va kadastr ma'lumotlaridan foydalanish tartiblarini yaratish va yuritishga oid konunchilik va me'yoriy xujjatlar loyixalarini ishlab chikish;

- koordinatalar va balandliklarning yagona tizimlarini saklash xamda aniklash soxasida yakin xorijiy davlatlarning geodeziya, kartografiya va kadastr xizmatlari bilan ilmiy-texnika xamda ishlab chikarish alokalarini urnatish, geodeziya va kartografiya maxsulotlariga me'yoriy – texnikaviy talablarni kelishib olish va birgalikda ishlarni bajarish;

- Uzbekiston Respublikasi davlat chegaralarini belgilashda, xaritaga olishda va demarkatsiya kilishda katnashish;
- viloyatlar, tumanlar , ma'muriy va boshka xududiy tuzilmalar chegaralarini doimiy belgilar bilan belgilash va ularni yuridik jixatdan rasmiylashtirish xamda geodezik belgilash uchun chegaralash xay'atlari ishlarini tashkil kilishda katnashish;
- manfaatdor korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va fukarolarni zaruriy geodeziya, kartografiya xamda kadastr ma'lumotlari va asoslari bilan shartnoma asosida ta'minlash;
- Uzbekiston Respublikasining kartografiya-geodeziya, aerokosmik kadastr axboroti davlat fondini tashkil kilish xamda yuritish va boshkalar.

Geodeziya – kartografiya davlat kadastr quydagi tamoyillar asosida kiritiladi:

7. respublikaning butun hududini qamrab olish;
8. koordinatalar va balandliklarni yagona tizimini qo'llash;
9. geodeziya – kartografiya ishlariga markazlashgan rahbarlik;
10. geodeziya – kartografiya bo'yicha bajariladigan ishlarining ob'ektivligi, haqqoniyligi va to'laligi;
11. geodeziya – kartografiya ishlarining bajarilishi ustidan davlat geodeziya nazoratini amalga oshirishi.

O'tkazilishi mazmuni va tartibiga qarab geodeziya – kartografiya davlat kadastr asosan shakl turga bo'linadi: asosiy (birlamchi) va joriy (kundalik).

Asosiy kadastrning vazifasi geodeziya va kartografiyaga oid ishlarining xo'jalik hamda huquqiy xolatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni birlamchi sifatida olish va qabul qilingan kadastr xujjatlarida yoritishdan iborat.

Qayd qilish zarurki, geodeziya – kartografiyaga oid ishlar, jumladan kartografik materiallar ma'lum vaqt o'tishi bilan eskiradi.

Kartografik materillardagi xolatlar o'zgaradi. Qanchalik ko'p vaqt o'tadigan bo'lsa bu materiallarning eskirishi shuncha ko'p bo'ladi. Ushbu kadastr materiallarini (ma'lumotlarini) shu kunning talabi darajasida ushlab turish uchun va bu o'zgarishlarni kadastr xujjatlarida o'z vaqtida yoritish maqsadida joriy (kundalik) kadastr ishlari o'tkaziladi.

Joriy kadastrning vazifasi asosiy kadastr ishlari o'tkazilganidan so'ng geodeziya-kartografiyaga oid ishlar tarkibida yuz beradigan o'zgarishlarni aniqlash va kadastr xujjatlariga tushirishdan iborat. Bundan tashqari, boshlang'ich yozuvlardagi xatolarni tuzatish va zamon talablariga mos ravishdagi qo'shimcha ma'lumotlarni ham kiritish joriy kadastrning vazifasiga kiradi.

Yuqorida qayd qilinganlardan kelib chiqqan xolda geodeziya-kartografiya davlat kadastr quydagi tarkibiy qismlardan iborat:

12. geodeziya va kartografiyaga oid ishlarni ro'yxatga olish;
13. geodeziya punktlarini hisobga olish;
14. geodiziya-kartografiyaga oid ishlarni iqtisodiy baholash.

3. Geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritish.

Geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritish quyidagilar bilan ta'minlanadi:

- 15.aerokosmik suratga olishlarni, topografiya-geodeziya, kartografiya, tuproqshunoslik, agrokimyo, geobotanika, geologiya, gidrogeologiyaga oid va boshqa izlanishlar va tadqiqotlarni o'tkazish, geodeziya punktlarini, geodeziya va kartografiyaga oid bojarilayotgan ishlarni hisobga olish va boholash, turli yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan geodeziya-kartografiyaga oid bajarilgan ishlarni ro'yxatga olish;
- 16.geodeziya-kartografiyaga oid ishlar, turli geodeziya punktlarning mavjudligi va ulardan foydalanish to'g'risidagi xisobotlarni tuzish;
- 17.joriy tadqiqotlar, suratga olishlar va xaritalar tayyorlash hamda boqa materiallardan foydalangan holda geodeziya-kartografiyaga oid ma'lumotla majmuini yaratish va tartibga solib turish.

Geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasi xuzuridagi geodeziya, kartografiya va davlat kadastrlari Bosh boshqarmasi hamda uning maxsus korxonalari tomonidan amalga oshiriladi.

Geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritish sohasida Bosh boshqarmaga quyidagi vakolatlar berilgan:

- 18.Davlat kadastrlari yagona tizimiga taqdim etiladigan geodeziya-kartografiyaga oid ishlar bo'yicha axborotlarning tarkibi, hajmlari va ularga qo'yiladigan texnik talablarni belgilash;
- 19.Respublikaning butun xududi bo'yicha geodeziya-kartografiya davlat kadastrini yuritilishini tashkil etish;
- 20.O'zbekiston Respublikasi Yer resurslari davlat qo'mitasi va boshqa manfaatdor idoralar va tashkilotlar bilan birgalikda turli kadastrlarni tashkil etish hamda yuritish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy ishlarni bajarilishida qatnashish;
- 21.Qonun xujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

O'zbekiston Respublikasini mustaqil davlat sifatida dunyo hamjamiyatida o'zining munosib o'rnini taniyotganligini, mamlakatda esa bozor iqtisodiyotini qaror topayotganligi o'z navbatida geodeziya – kartografiyaga oid ishlarga bo'lgan talabni keskin oshirmoqda. Negaki yaratilayotgan davlat kadastrlari yagona tizimlagi barcha kadastrlar birini navbatda geodeziya – kartografiya materiallari (ma'lumotlari) bilan ta'minlanishi zarur. Bundan tashqari, davlat chegaralarini aniqlash, ularni demokratiya qilish hamda dahlsizligini ta'minlash, xalq xujaligi maqsadlari uchun turli tuman yuqori sifatli plan – kartografik materiallar tayyorlash ham aynan geodeziya – kartografiyaga oid ishlarni keng qo'lamda olib borish zaruriyatini tug'diradi.

Mustaqil o'rganish uchun savollar

4. Geodeziya va kartografiyani halq xo'jaligida tutgan o'rni qanday?
5. Plan va xarita to'g'risida nimalarni bilasiz?
6. Masshtab nima? Shartli belgilar nima?
7. Geodeziya – kartografiya davlat kadastrining mazmuni qanday?

8. Geodeziya – kartografiya davlat kadastrini qanday tamoyillar asosida yuritiladi?
9. GKDK qanday tarkibiy qismlardan iborat?
10. GKDKni kiritish bo'yicha "O'zgeodezkadastr" Bosh boshqarmasiga qanday vakolatlar berilgan?

Foydalanilgan adabiyotlar.

2. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Geodeziya va kartografiya to'g'risida" T.1997
3. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Davlat kadastrini to'g'risida" T.2000
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi xuzuridagi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastrini Bosh boshqarmasi to'g'risida nizom. Vazirlar mahkamasining 1996 yil 31 yanvaridagi 44-sonli qaroriga 1-ilova. T.1996.
5. Nurmatov E., O'shanov O'. Geodeziya. T., O'zbekiston 2003.

9-BOB. IKLIM, TARIXIY-MADANIY OB'EKTLAR VA CHIKINDI MAXSULOTLARI DAVLAT KADASTRLARINI YURITISH

- 1. Davlat iklim kadastrini yuritish tartibi**
- 2. Tarixiy va madaniy yodgorlik kadastrini yuritish mexanizmi**
- 3. Chikindi maxsulotlari davlat kadastrini yuritish**

1. Davlat iklim kadastrini yuritish tartibi

Davlat iklim kadastrini olib borish 12.02.97 yil Uzbekiston Respublikasi va vazirlar maxkamasida kurib chikilgan.

Iklim davlat kadastrini olib borish Uzbekiston Respublikasi vazirlar maxkamasi koshidagi bosh gidrometereologiya boshkarmasiga yuklangan.

Xujajatda uchraydigan asosiy terminlari iklim-bu atmosfera xolatining xarakteristik tarkibi, geografiya kinchilik va relefi okeanidan uzokda atmosfera sirkulyatsiyasi shartli belgilangan. Ilim bu statistik xulosa va atmosfera xolati sharti, kup yildan buyon ma'lum bir joyda kuzatilayotgan.

Iklim xakreistikasi-temperatura, bosimi va xavo namligi, shamol kuyosh radiostansiya va boshkalar. Kup yillik atmosfera xolatini aniklovchi.

Iklim xarakteristikasi parametrlari urta, maksimal, minimal temperatura axamiyati, xavo bosimi va nomligi shamol tezligi va yunalishi, tugri va sochilgan kuyosh radiotsiyasi va boshkalari uzok vakt davrida.

Davlat iklim kadastrini doimo tuldirib turadigan va muxim iklim xarakteristikasi va parametri tugrisida ma'lumotlar yigadi. Davlat iklim kadastrini ob'ektiga atmosfera xolati iklim xarakteristikasi va parametri yordamida aniklanuvchi.

Davlat iklim kadastrini predmetiga iklim xarakteristikasi xar tomonlama urganish va baxolash, konun imkon kadar xalk xujaligida foydalanish. Davlat iklim kadastrini asosiy vazifasi anik va ishonchi zamonaviy meyorda klimatik xarakteristika parametri

tugrisida ma'lumot olish va zamonaviy texnologiyalar ishga solish. Davlat iklim kadastrini prinsiplari:

-yagona xisob sistemalari-kullash, baxolash va nazorat kilish.

- Davlat iklim kadastrini raxbariyatini markazilashtirish.

-Iklim ma'lumotlari va xujjatlarning imkonchiligi.

Sotsiologik, iktisodiy, ekologik va iklimiy vazifalar muammolar yechishda Davlat iklim kadastrini informatsiyalari muxim axamiyatga ega

Davlat iklim kadastrini mazmuni. Davlat iklim kadastrini Davlat iklim kadastrini meterologik ma'lumotlarning xulosasi kuzatishlar xolati va sifatini uz ichiga oladi.

Davlat iklim kadastrini ma'lumotlarni kuyidagilarga bulinadi:

arxiv materiallari;

e'lon kilinayotgan materiallar.

Davlat iklim kadastrini ma'lumotlarni e'lon kilinuvchi tarkibi, strukturasi Boshgedromet ta'sis etgan aloxida tomonidan belgilanadi.

Istemolchilar uning informatsiyalari malumotlar kurinishida Davlat iklim kadastrini informatsion reklama ma'lumotlari davriy joriy etiladi.

Iklim xarakteristikasidan majmui va ulardan parametrlari, xar bir ish faoliyati turli va ulardan kullash imkoniyatini aniklaydi. Davlat iklim kadastridan berlarni kuyidagicha foydalanish uchun muljallangan.

-Ishlab chikarish kuchlaridan joylashuvi 1- urin respublika territoriyasidagi agror sanoat ob'ekti va kishlo xujalik ishlab chikarish soxasidan asosi.

-Loyixadan sanoat, tarnsport va boshka korxonalar va tashkilotlardan loyixalashishi.

-Soxlikni saklash ob'ektini joylashtirish va rekreotsiya

-Milliy parklar, kurikxonalar, buyurtmalar kurish va joylashtirish.

-Yer uchastkalar iktisodiy baxolash.

-Iklimiy resurslarining foydalanish va yaxshi natija olishni kutarish maksadida chora tadbirlari utkazish.

-Davlat nazorati ostida sifatli xavo basseyning xolatini tashkillashtirish.

-Ishlab chikarish va yuritish kadastridan boshka tabiat resurslari.

-Boshka davlat standartlari uning texnik, issiklik normasi, maxsus keyin va boshka davlat normativ vidomasti ishlab chikarish.

-Atrof muxit nazorati va ob-xavo metodi uchun xamda antropogen faktlar ta'siri iklim uzgarishidan baxosi uchun.

Davlat iklim kadastrini yuritish va ishlab chikarish arganizatsiyasi.

Iklimiy xarakatlaridan va ulardan parametrlaridan aniklash, shu bilan birga maxsulotlashtirilgan metrologik kuzatishlardan berilgan punktlari ishlab chikiladi.

Iklimiy xarakteristikalar va parametrlar xakidagi berilgan oblast va butun respublika buyicha umumlashadi. Davlat iklim kadastridan berilishi metrologik kuzatuvlar punkti buyicha sistemalashtiriladi va beriladi. Iklimiy xarakteristikalar va parametrlar xakidagi berilganlar oblast va butun respublika buyicha umumlashadi. Davlat iklim kadastridan berilganlari axborotning foydalanuvchilarga tulovli izdaniy kurilgan tartibda surov buyicha keltiriladi.

Davlat iklim kadastrini yuritishdan yagona sistemasini ta'minlash uchun va operativlikni oshirish uchun iklimiy axborot nazorati KLIKOM va xalkaro sistema uchyot kullaniladi.

Davlat iklim kadastririni yuritish buyicha Uzbekiston Respublikasi ministrlar kabineti koshida gidrometrologiya buyicha bosh boshkarmasidan vazifasi. Davlat iklim kadastrini yuritish buyicha Uzbekiston Respublikasi ministrlar kabineti bosh gidrometr vazifasi kuyidagilarning iborat.

- a) metrologik turni ishini ta'minlanishi va muvofikligi xalkaro standrat buyicha
- b) metrologik kuzatuvchi turdan yaxshilanishi xalk xujaligi va fan tarmoglarinin usishi bilan boglikligi buyicha
- v) Xalkaro metrologik tashkilot (VMO) va boshka d\tlar metrologik ximatlari bilan alokani amalga oshirish.
- g) Bajaruvchi vedomsot ostini tashkilot va argonizatsiyalar bilan planlashtirishli nazoratini ishlab chikarish va Davlat iklim kadastrini yuritish boshkaruvini amalga oshirish.
- d) Davlat iklim kadastridan ilmiy metodologik asosi va yuritish metodikasini umumiy prinsiplarini ishlab chikarish.
- ye) Davlat iklim kadastrini yurituvchi buyicha normativ-texnik xujjatlarini ishlab chikarish axborot struturasi va bino maketiga
- j) Iklimiy tovenfi va ulardan parametrlari xakida territoriyalari olingan kiymalarini umumlashishi va birlashishi tizidan amalidan bajarilishining iborat.
- z) Iklimiy axborotlardan umumlashishi va nazoratini programmalarini yigish buyicha algaritilarini ishlab chikashini amalga oshirish.
- i) Davlat iklim kadastrini materiallarini bosmaning chikarish va tayyorlashni amlga oshirish.

2. Tarixiy va madaniy yodgorlik kadastrini yuritish mexanizmi

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrini Uzbekiston Respublikasining "Madaniy meroslarini ishlatish va salash", Konuni Uzbekiston Respublika Vazirlar maxkamasining 1996 yil 17 shorodagi 255 sonli "Uzbekiston Respublika yagona davlat kadastrlar sistemasini tashkil kilish xakidagi konunni tasdiklash" va 1997 yil 2 iyundagi 278 sonli "Uzbekiston Respublikamizda davlat kuchmas mulk kadastrini yuritish" xakidagi karorlari asosida tarixiy va madaniy yodgorliklarni ratsional ishlatish va saklash maksadida yaratilgan.

Tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrini tarixiy va madaniy yodgorliklarning xukukiy xolati xakidagi, ularning sifati va sonli xarakteristkaları, tarixiy, tarixiy-arxitekturali, badiiy arxitekturli, rejalashtirilgan, konstruktivli, geologik miqyosidagi baxosi va axamiyati xakidagi uzluksiz yangilanib turuvchi ishonchli ma'lumotlar sistemasini kursatib beradi va shu ma'lumotlar bilan davlat organlari, kizikkan vazirliklar, tashkilotlar, yuridik va shaxsiy kishilarni ta'minlash uchun muljallangan.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar bulib kuchmas tarixiy yodgorliklar, arxeologik, arxitekturli va monumenti asarlar xisoblanadi.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar sub'ektiga - Uzbekiston Respublikada madaniy ishlar buyicha vazirlik, shaxar ilmiy ishlab chikarish, madaniy yodgorliklar boshkarmasi, viloyat, rayon, shaxar inspeksiyalari xamda Korakalpogiston tarixiy va madaniy boyliklarini saklash inspeksiyalariga kiradi.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklari kadastrasi asosiy topshiriklari kuyidagicha:

- tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrasi materiallarini saklash va sistemalashtirish saralash ruyxati:
- kadastrli kitoblarni tashkil kilish va kadastrli rejalarni tuzish:
- tarixiy-loyixaviy, rejalashtirilgan, kompazitsiyaviy va byuadiiy yodgorliklar baxosi:
- zamonaviylikning me'yoridagi ma'lumotning saklanishi doimiy aniklik texnologiyasida.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrining asosiy kirish prinsipi (usullari) kuyidagicha:

- respublikaning butun xududida xamma (jami) tarixiy va madaniy yodgorliklar kuchmas mulkini saklab kolish:
- yagona metodika va kadastrli informatsiya (ma'lumot) ning kayta ishlatishi:
- yagona davlat kadastrlar sistemasini talabnomasini ruyxati:
- ishonchli ma'lumotlar.

Kayta ishlangan kadastrli ishonchli ma'lumotlar uchun javobgarlik shaxs organini upolnolochnnye konuniyatchilik javobgarligiga olib boradi, kaysiki davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastriga kirish mumkin.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrini boshkarish ishlari davlat budjeti xisobiga xamkorlik kiladi.2. Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrining mundarijasi.

Davlat tarixiy va madaniy yodgorliklar kadastrasi xamma turdagi yodgorliklar xakidagi ma'lumotlarni saklaydi. Arxeologiya, arxitektura, monumenti san'at, respublika xududidagi mumkin bulgan va tarixiy madaniy baxosini namoyish kiluvchi ma'lumotlar.

Davlat tarixiy - madaniy yodgorliklar kadastrasi uz ichiga jamlaydi: uz ichiga oladi, tarixiy yodgorliklar va madaniy yodgorliklarni davlat ruyxatiga olish, ularning xisobi va sifati, iktisodiy baxosi, narxi, yer uchastkalariga bulgan xukukni ruyxatga olish.

Tarixiy va madaniy yodgorliklarni ruyxatga olish ma'lumotlarini kuyidagicha tashkil etadi:

- yodgorliklarni nomlanishi:
- yuridik yoki jismoniy shaxslar nomi-mulkdor, ishlatuvchi yoki ijaraga oluvchi va uning adresi:
- yodgorliklarning ruyxat buyicha kaerga tegishligi:

- yodgorliklarning kaysi maksadda foydalanishi:
- kadastr nomeri:
- yodgorlikning joylashgan xududi:
- yer uchastkalari, binolarni davlat ruyxatiga olish xukuki xakida kursatmalar:
- yer uchastkasidan foydalanishning ruxsat etilgan shakli:
- muxofaza etiladigan xududlar chegaralari:
- tipologik tegishligi:
- yodgorliklari tarixi yoki yodgorlikning paydo bulishi bilan boglik tarixiy kursatmalar:
- arxeologik yodgorliklar uchun: kim tomonidan va kachon kidiruv ishlari ishlab chikilgan (amalga oshirilgan), kolleksiyalarning saklanadigan joyi:
- yodgorlik tarixi uchun: paydo bulish tarixi, vokea va shaxs xakida kiskacha ma'lumot:
- yodgorlik arxitekturasi va badiiy san'ati uchun: muallif, kuruvchi, zakazchi, kurilish tarixi:
- kayta kurish va ta'mirlash, ilk kurishdan keyin bulgan uzgarishlar:
- kayta ta'mirlash:

Yodgorlik izoxining mazmuni:

- arxiologik yodgorliklar uchun: madaniy katlam xarakteri, zarur topilmalar.
- tarixiy yodgorliklar uchun: yodgorlik xarakteristikasi, mavjudligi memorial taxtachaning matni va urnatilagn vakti:
- arxitektura yodgorliklari uchun: planlashtirish kompozitsion strukturasi va konstruksiyasini asosiy tomonlari, dekor fasad va intepeping xarakteri, rasm xaykaltaroshlik, amaliy san'atning mavjudligi, urilish material va asosiy gabaridi:
- momumental san'at yodgorliklari uchun kompazitsion va kolorit yechimining asosiy tomonlari, matni, material, texnika,razmer:
- yodgorlikning umumjamiyat, ilmiy - tarixiy va badiiy zarurligiga umumiy baxo:
- asosiy bibliogradjya, arxiv manbalari va ikongraja material.

Tarixiy va madaniy yodgorliklarnikadastr kayd kilish davlat yer kadastr va davlat bino va inshootlar kadastrida ajratilgan va biriktirilgan yer uchastkasi mavjud bulganda amalga oshiriladi. Egalik kilayotgan ob'ektning yer uchastkasi burilish nuktalari chegarasining mejev. belgilari yukolsa ular ajratilgan yer uchastkalari materiallari buyicha dala geodezik ulchovlar yoki kartografik materiallaridan foydalanib tiklanadi. Bir vaktida umumiy yer maydoni shu joyni ulchash yeki kartografik materiallar asosida grafoanalitik uslub bilan aniklanadi.

Tarixiy va madaniy yedgorliklarining soni ularning mavjudligi va foydalanish buyicha utkaziladi.

Yedgorliklarning sifati buyicha xarakteristka xisobot uz ichiga olodi.

- texnik arxitektura bekor
- badiy bezak

Texnik kuyidagi klassifikatsiya buyicha baxolonadi.

-arxeolog yodgorliklar uchun (yaxshi urta yemon) arxitektura va tarixiy (yodgorliklar uchun poydevor, devor konstruksiyasi, inshoot, pol koplamlari.

Kuriklash sitemasi.

-kuruklash toyifasi -xalkaro,davlat 6 joyli yerli yuk
-kuriklashga kabul kilinganligi tug mavjudligi memorial taxtachaning matni va urnatilgan vakti.

Madaniy va tarixmiy yodgorliklarni baxolash ularnidagi foydalanishning effek darajasining aniklashga, ularni kelajakdagi imkoniyatni analizi va isboti, turistik kurgazma ob'ekti sifatida kurish uchun narx belgilashda, arenda tulovi, restavratsiya xarajatlari, sonservatsiyallash, joriy ta'mirlash, yodgorliklarni ekologik ximoya kilish usullarini ishlab chikish, yodgorliklarni kuriklash organlari xodimlarini ragbatlantirish uchun amalga oshiriladi.

Tarixiy va madaniy yodgorliklarni baxolash ularning tarixiy axamiyati, arxitektura badiiy bezagi, Uzbekiston Respublikaning madaniyat ishlari buyicha, vazirligi tomonidan tasdiklangan uslubi buyicha planlashtirish va konstruksiyasining aloxida belgilari asosida amalga oshiriladi.

Tarixiy va madaniy yodgorliklarni davlat kadastrasi asosiy va joriy turlarni uz ichiga oladi, bu kadastr ma'lumotlarni tinmay yangilanib turishni ta'minlaydi.

Tarixiy va madaniy yodgorliklarining asosiy (boshlangichi) davlat kadastrini kirgazganda xamma turdagi yodgorliklarning soni va urnatilgan yer uchastkasi chegarasi, kursatilgan xolda boshlangich registratsiyasi amalga oshiriladi.

Joriy turida kadastrga asosiysidan keyingi bulgan barcha uzgarishlarining kayd kilinadi.

3. Chikindi maxsulotlari Davlat kadastrini yuritish

Davlat chikindi kadastrasi xar xil turdagi chikindilar tugri foydalanish va atrof muxitni tozaligini saklash maksadida Uzbekiston Respublikasi "Tabiatni muxofaza kilish" xakidagi konunga 17.7.1996 y n 225 sonli karori bilan "Uzbekiston respublikasi ministrilar kabineti Uzbekiston respublikasi YaDKT ni olib borish va tashkil kilish tartibi nizomini tasdiklash" xakida tuzatish kiritildi.

Davlat chikindi kadastrasi eng muxim ma'lumotlar ruyxati xakida chikindilarni sifat va mikdori jixatidan tavsifi, ularni baxosi va ekologik xolati va davlat xokimiyati organlarini ta'minlash uchun xizmat kilish barcha kizikuvchi Vazirliklarni yuridik va jismoniy shaxslarni chikindi kadastr bilan tanishtiradi.

Davlat chikindi kadastr ob'ektlari ishlab chikarish chikindi kilish xujalik chikindilari shu jumladan mayishiy turdagi chikindilar respublikamiz ichida kup bulsa boshka davlatlardan xam shuncha kup kirib kelmokda.

Davlat chikindi kadastrining sub'ektlari bulib: tabiat foydalanuvchilaridagi ishlab chikarish xam ashyolaridan xosil buladigan chikindilar chikindi yigish bilan shugullanuvchi tashkilotlar joylashtirish zararsizlantirish yuk kilish va transportda tabiiy tashkilotlari xizmat kiladi. **Davlat chikindi kadastrining asosiy maksadlari:**

-mamlakatning xamma maydonlarini va xar xil turdagi chikindilarni nazorat kilish:

-yagona metodika va markazlashtirilgan raxbarlik:

-YaDKT ning talablari ruyxati:

-guvoxlik va xujjatlashtirilgan kadastr ma'lumotlari (kadastr planlari yagona koordinatlar sistemasida bulishi shart)

-bexatolik

Davlat chikindi kadastrining asosiy topshiriklari:

-chikindi maxsulotlarini yigish, ruyxatga olish va saklash

-kadastrshunoslik kitoblari va kadastr planlarini tuzish:

-chikindilarni baxosi:

-texnologiyani rivojlantirishni xisobga olib ma'lumotlarni zamonaviy doirada ushlab turish:

Davlat chikindi kadastrining bulimlari:

Ruyxatga chikindi kadastrining sifat va mikdori ma'lumot larining ruyxati, ularning iktisodiy va ekologik baxosi.

Uzbekiston respublikasi davlat chikindi kadastrida mavjud chikindilarning xamma turi xakida ma'lumotlar tuplangan.

Chikindilar turiga karab organik va organik bulmagan kompozitlarga bulinadi.

Chikindilar agregat xolatiga kura kattik, suyuk va korishma turiga bulinadi. Chikindilar xavflilik darajasiga kura turt turga bulinadi. Juda xavfli xavfli xavflilik darajasi kam xavfsiz Davlat chikindi kadastr ruyxatga olingan sifat va mikdoriga kura ruyxatga olingan va baxolangan ma'lumotlarga bulinadi.

Davlat chikindi kadastr ob'ektlarining kadastr ruyxati ularni sifat va mikdor ruyxati iktisodiy va ekologik baxosi sistemalashtirish saklash ma'lumotlari bilan kizikuvchilarga ma'lumotlarni kuyilgan tartibda kerakli ulchamlarda juda tezkorlik bilan yetkazib berish bilan shugullanadi.

Birinchi bulib Davlat chikindi kadastriga ob'ekt va joy saklash ruyxati kiritiladi. Birinchi talab bajarilgandan sung kadastrga boshka ma'lumotlar u joydagi uzgarishlar va xakozo ma'lumotlar kiritiladi.

Berilgan ruyxatga olingan va baxolangan ma'lumotlar chikindi tugrisidagi kadastr ma'lumotlarini vit-sanokli (tekstlar jadvallari) va grafikli (planlar sxemalari) shaklda an'anaviy va avtomatlashtirilgan usulda.

Davlat chikindi kadastridan foydalanish tartibi. Davlat chikindi kadastr kuydagi ma'muriy territorial darajada Davlat tabiat kumitasining kadastr xizmatlaridan foydalaniladi:

- Davlat chikindi kadastr sub'ektlariga mas'ul shaxslar (korxonalar miqyosida)

- tabiatni kuriklash boshkarmasi buyicha rayon (shaxar) ma'sul shaxslari

- Korakalpoqiston Respublikasi Davlat tabiatni kuriklash kumitasi kadastr xizmatlari tumanlar va Toshkent shaxri tabiatni kuriklash kumitasi kadastr xizmatlari.

-Uzbekiston Respublikasi tabiatni kuriklash kumitasi kadastr xizmatlari Davlat kadastrini sub'ektlari miqyosida olib borish uchun joy urnini belgilash saklash sifatli kup va kimmatbaxo ma'lumotlarni yigish kadastr kitioblarini yuritish kadastr planlarini tuzish va rayon miqyosiga kerakli ma'lumotlarni yetkazib berish Mas'ul shaxslar shaxar (tuman) miqyosida kadastrini yuritish tugrisida sub'ektlarga metodik yerdan kursatadi. Kelgan ma'lumotlarni analiz kiladi ma'lumotlarni tugriligini aniklaydi. Rayonda (shaxar) chikindilarni joylashuvini va ularni joylashuv urnini sxemasini va ularni joyga ekologik ta'sirini xamma kadastr ma'lumotlarini tuplab rayon xokimiyatlari bilan kelishilgan xolda, kursatilgan formada ularni shaxarkadastr xizmatiga 1-yanvarda xavola etiladi. Xamma olingan ma'lumotlar bilan Korakalpogiston respublikasi kadastr xizmati va viloyatlar va Toshkent shaxar kadastr xizmati tanishib chikadi va analiz kiladi va Korakalpogiston Ministr kengashi bilan viloyatlar va Toshkent shaxri xokimiyatlari kelishilgan xolda otchyot tuzadi va 1-fevralda kursatilgan farmondan Uzbekiston Respublikasi Davlat tabiat kumitasiga yetkazib beriladi.

Uzbekiston Respublikasi Davlat tabiat kumitasi Respublika miqyosida quyidagi kadastr xizmatlarini amalga oshiradi:

- Davlat chikindi kadastrini yuritish koordinatsiyasi.
- Me'yoriy metodik dokumentatsiyallashni ishlab chikarish.
- Kadastrni yuritishni tekshirib borish.
- Viloyatlar kadastr xizmatlari otchyotlarini sistemalashtirish.
- Ministr kabinetida Davlat chikindi kadastrining yillik otchyotni tuzish.
- Kadastr xizmatini moddiy va texnik ta'minlash.
- Davlat chikindi kadastrini avtomatlashtirilgan ma'lumotlar sistemasini ishlab chikarish.
- Ma'lumotlar bilan kizikuvchi yuridik va jismoniy shaxslar uchun kadastr materillaridan foydalanish tartibi va shartlarini belgilash.
- DKYaT ga kerakli ma'lumotlarni yetkazib berish.

Tabiat davlat kumitasi 2000 chi yildan boshlab xar yili

- martgacha keyingi yil sarxisobi uchun kerakli ma'lumotlarni DYaKT ga yetkazib beradi. DYaKT ga olib kelinadigan ma'lumotlar "Uzgeodezkadastr" bilan kelishilgan xolda Davlat tabiat kumitasi tomonidan tasdiklanadi.

Davlat chikindi kadastrini davlat budjeti moliyaviy tomonidan ta'minlab turadi. Davlat tabiat kumitasini ma'sul shaxslar chikindi kadastrining ma'lumotlarini tugriligiga javobgar.

1. Davlat avtomobil yullari kadastrini ob'ektlarini ruyxatdan utkazish tartibi
2. Avtomobil yullari kadastriga oid ob'ektlarni ruyxatdan utkazish natijalari.
3. Davlat avtomobil yullariga asosiy texnik kursatkichlari

1. Davlat avtomobil yullari kadastrini ob'ektlarini ruyxatdan utkazish tartibi

"Uzbekiston Respublikasidagi avtomobil yullari kadastrining xolati va tuzilish" Yo'riqnomasi "Uzavtoyul" Davlat Aksionerlik konserni tomonidan tasdiqlangan (1997 y.). Ushbu yo'riqnoma amaliy normativ xujjat bulib davlat avtomobil yullari kadastrini uchun kullaniladi.

Avtomobil yo'llari kadastrini quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Davlat avtomobil yo'llari kadastridagi ob'ektlarni ruyxatga olish.
2. Davlat avtomobil yo'llari kadastridagi asosiy ob'ektlarni texnik xarakteristikasi.
3. Davlat avtomobil yo'llari kadastridagi ob'ektlarni baxolash.
4. Korxonani kadastrini kitobini tashkil etish.
5. Korxonani kadastr planini tuzish.
6. Davlat avtomobil yo'llari kadastrining yil xisobotini tuzish.
7. Davlat avtomobil yo'llari kadastriga avtomashlashtirilgan informatsion tizim kiritish.
8. Boshkalar:
  - a) korxonaning kadastr plani - tuman avtomobil yullari boshkarmasi.
  - b) korxonaning kadastr kitobi - asfalt beton zavodi
  - v) korxonaning kadastr kitobi - kar'eralar
  - g) korxonaning kadastr kitobi - ta'mirlash zavodi, kurilish boshkarmasi,temirbeton zavodi, avtobaza uchun (xar bir uchun aloxida) shakl.

Davlat avtomobil yullari kadastridagi ob'ektlar va tarmoklarni ruyxatdan utkazish. Davlat avtomobil yo'llari kadastridagi ob'ektlarni yagona "Uzavtoyul" davlat aksionerlik konserni ruyxatdan utkazadi.

"Uzavtoyul" Davlat avtomobil yo'llari kadastriga karashli ob'ektlarni xukukiy tomondan quyidagilarni ruyxatga oladi. Tuman avtomobil yullari boshkarmasi, kar'er, avtokorxonani, ta'mirlash zavodi, asfalt-beton zavodi, temir-beton zavodlarini kadastr xujjatiga kiritiladi.

Avtomobil yullariga karashli xukukiy yer maydonida joylashgan ob'ektlar yer kadastriga xam karashli buladi. Yer kadastrini orkali yer uchastkalari xukuki sub'ektlarini ruyxatdan utkazish kerak, uni avtomobil yullari kadastrini ruyxatidan utkazilishi, yul kadastriga kiritishda yer kadastrining informatsion sistemasi orkali ruyxatga olinishi kerak.

Avtomobil yullar kadastr sub'ektlari xukukini ruyxat kilinishda asosiy kuchmas mulk ob'ektlarini davlat inshoot va binolar kadastr orkali ruyxatga olinadi. Ruyxatga olish xukuki sub'ekt kuchmas mulk kilinadigan davlat miqyosidagi bino va ob'ektlar ruyxatga olingan avtoyul kadastriga, bino va ob'ektlar kadastridan ma'lumot berilishi kerak.

Avtomobil yo'llari kadastriga umumiy foydalanuvchi yullar va asosiy ob'ektlar shularga: kupriklar, tonnellar, kuchga karshi inoshatlar, asfalt beton zavodi, karerlar, maydalovchi sexlar, temir beton konstruksiya ishlab chikaruvchi zavod, ta'mirlash zavodi, trest va kurilish boshkarmasi, avtokorxonalar, sotsial ob'ektlar avtoyullar kadastrini ruyxat kilishda inshoot va binolar kadastr ma'lumotlar orkali ruyxat kilinishi kerak.

Avtomobil yo'llar kadastriga yul atrofidagi yer uchastkalari xam kiradi. Ma'lumotlarni yer kadastr informatsion tizimidan olinadi.

Avtomobil yullari kadastr ruyxatiga kirish uchun quyidagi ma'lumotlar kerak:

-inshoot nomi;

-vedomostga karashligiligi.

-tulik nomlanishi.

-tashkil etilgan vakti.

-asosiy dokument, nimaga asoslanib inshoot tashkil etilgan.

-davlat korxonasining nomi.

-yer uchastkasini ruyxatga xisobga olingan vakti.

-kim tomonidan yer uchastkasi foydalanishga berilgan vakti va davlat akti nomeri.

-yer uchastkasini umumiy maydoni

-yer uchastkalarini soni

-ob'ektlarning yer uchastkasi plani

-tuman yer uchastkasini sxemasi

-yer uchastkasini yaroksizligi, kim tomonidan tasdiklangan, kachon va akt nomeri

-yer uchastkasini chegarasi kachon va kim tomonidan kayd etilgan

-yer uchastkasidagi yer turlari strukturasi

-yer uchastkasining egasi va foydalanuvchi sub'ektini tiklash.

-yer uchastkasini doimo yerdan foydalanuvchi bilan urtasidagi

shartnomasi, ikkinchi vaktga foydalanish maydoni, uni tugri yunaltirish

"Avtomobil yo'llari kadastr ob'ektini va sub'ektini ruyxatdan utkazish" kismida avtomobil yullarini korxonada kadastr kitobiga ruyxatdan utkazilishi kerak.

"Uzavtoyul" konserni birinchi novbatda davlat avtomobil yo'llar kadastriga karashli sub'ektlarini ruyxatdan utkazadi.

Davlat avtomobil yullari kadastr ruyxatidan utkazish uchun quyidagi ma'lumotlar kerak:

-ob'ekt turi, uning nomi

-ob'ektini kadastr kodi

- avtomobil yullari ob'ektini umumiy nomi va ob'ektning nomeri
- ob'ektning joylashgan joyi
- ob'ektning toifasi
- ob'ektning foydalanishga topshirilgan vaqti
- xizmat qilish zonasi
- ob'ektning quvvati
- yer uchastkasini maydoni

Kadastr ruyxati, kadastr ma'lumoti davlat avtoyollar kadastr korxonasi kitobiga kiritiladi. Davlat avtomobil yo'llari ruyxatidan birinchi novbatda ruyxatdan ob'ektning utkazishda ma'lumotlar va foydalanishga topshirilganligi, sunggi vaqtidagi kadastr ob'ektning xolati tekshiriladi va ma'lumot olinadi.

2. Avtomobil yullari kadastriga oid ob'ektlarning ruyxatdan utkazish natijalari.

O'zbekiston Respublikasida Davlat avtomobil yo'llari kadastridagi ob'ektlarning "Uzavtoyul" davlat aksionerlik kompaniyasi ruyxatdan utkazadi.

"Uzavtoyul" Davlat avtomobil yo'llari kadastriga qarashli ob'ektlarning xukukiy tomondan quyidagilarning ruyxatga olinishi kerak. Tuman avtomobil yullari boshkarmasi, kar'er, avtokorxonasi, ta'mirlash zavodi, asfalt-beton zavodi, temir-beton zavodlarini kadastr xujjatiga kiritiladi.

Avtomobil yullariga qarashli xukukiy yer maydonida joylashgan ob'ektlar yer kadastriga xam qarashli buladi. Yer kadastr orkali yer uchastkalari xukukiy sub'ektlarini ruyxatdan utkazish kerak, uni avtomobil yullari kadastr ruyxatidan utkazilishi, yul kadastriga kiritishda yer kadastrining informatsion sistemasi orkali ruyxatga olinishi kerak.

Avtomobil yullar kadastr sub'ektlari xukukini ruyxat kilinishda asosiy kuchmas mulk ob'ektlarini davlat inshoot va binolar kadastr orkali ruyxatga olinadi. Ruyxatga olish xukukiy sub'ekt kuchmas mulk kilinadigan davlat miqyosidagi bino va ob'ektlar ruyxatga olingan avtoyul kadastriga, bino va ob'ektlar kadastridan ma'lumot berilishi kerak.

Avtomobil yo'llari kadastriga umumiy foydalanuvchi yullar va asosiy ob'ektlar shularga:

- kupriklar;
- tonnellar;
- kuchga qarshi inshootlar;
- asfalt beton zavodi;
- karerlar;
- maydalovchi sexlar;
- temir beton konstruksiya ishlab chikaruvchi zavod;
- ta'mirlash zavodi;
- trest va kurilish boshkarmasi;
- avtokorxonalar;

- sotsial ob'ektlar avtoyullar kadastrini ruyxat kilishda inshoot va binolar kadastrini ma'lumotlar orkali ruyxat kilinishi kerak.

Avtomobil yo'llar kadastriga yul atrofidagi yer uchastkalari xam kiradi. Ma'lumotlarni yer kadastrini informatsion tizimidan olinadi.

Avtomobil yullari kadastrini ruyxatiga kirish uchun quyidagi ma'lumotlar quyidagi jadvalda keltirilgan.

16-jadval

Avtomobil yullari kadastrini ma'lumotlarining ruyxati

№	Ko'rsatkichlar nomi	Ko'rsatkichlar
	Inshoot nomi	O'rtasaroy-Ikki ovul avtoyo'li
	Idoraga karashligiligi	O'rtachirchiq avtoyo'l ta'mir
	Tulik nomlanishi	O'rtasaroy-Ikki ovul avtoyo'li
	Tashkil etilgan vakti	1964 yil 14 noyabr
	Asosiy xujjat, nimaga asoslanib inshoot tashkil etilgan	Yer ajratish hujjati (Davlat dalolatnomasi)
	Davlat korxonasi nomi	O'rtachirchiq avtoyo'l ta'mir
	Yer uchastkasini ruyxatga xisobga olingan vakti	1964 yil
	Kim tomonidan yer uchastkasi foydalanishga berilgan vakti va davlat akti nomeri	Toshkent viloyati Yerdan foydalanish boshqarmasi 1963 yil 25 oktabr №31
	Yer uchastkasini umumiy maydoni	12,1
	Yer uchastkalarini soni	1
	Ob'ektlarning yer uchastkasi plani	Mavjud
	Tuman yer uchastkasini sxemasi	Mavjud
	Yer uchastkasini yaroksizligi, kim tomonidan tasdiklangan, kachon va akt nomeri	2004 yil 15 oktabr
	Yer uchastkasini chegarasi kachon va kim tomonidan kayd etilgan	«O'zdaverloyiha», 1963 yil
	Yer uchastkasidagi yer turlari strukturasi	Yo'l uchun ajratilgan yer
	Yer uchastkasining egasi va foydalanuvchi sub'ektini tiklash	O'rtachirchiq avtoyo'l ta'mir tashkiloti
	Yer uchastkasini doimo yerdan foydalanuvchi bilan urtasidagi	Mavjud

	shartnomasi, ikkinchi vaktga foydalanish maydoni, uni tugri yunaltirish	
--	---	--

"Avtomobil yo'llari kadastr ob'ektini va sub'ektini ruyxatdan utkazish" kismida avtomobil yullarini korxonada kadastr kitobiga ruyxatdan utkazilishi kerak.

"Uzavtoyul" konserni birinchi novbatda davlat avtomobil yo'llar kadastriga karashli sub'ektlarini ruyxatdan utkazadi.

Davlat avtomobil yullari kadastr ruyxatidan utkazish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar quyidagi jadvalda beriladi.

17-jadval

№	Ko'rsatkichlar nomi	Ko'rsatkichlar
	Ob'ekt turi, uning nomi	Avtomobil yo'li
	Ob'ektni kadastr kodi	11:12:01:02:003
	Avtomobil yullari ob'ektini umumiy nomi va ob'ektni nomeri	O'rtasaroy-Ikki ovul №4
	Ob'ektni joylashgan joyi	O'rtasaroy QFY
	Ob'ektni toifasi	IV toifa
	Ob'ektni foydalanishga topshirilgan vakti	1964 yil
	Xizmat kilish zonasi	O'rtasaroy QFY
	Ob'ektni kuvvati	110 avtosutka
	Yer uchastkasini maydoni	12,1

Kadastr ruyxati, kadastr ma'lumoti davlat avtoyullar kadastr korxonada kitobiga kiritiladi.

Davlat avtomobil yo'llari ruyxatidan birinchi novbatda ruyxatdan ob'ektni utkazishda ma'lumotlar va foydalanishga topshirilganligi, sunggi vaktidagi kadastr ob'ektini xolati tekshiriladi va ma'lumot olinadi.

3. Davlat avtomobil yullariga asosiy texnik kursatkichlari

Davlat avtomobil yullari kadastriga karashli avtomobil yullarga asosiy texnik tavsifi quyidagi jadvalda beriladi.

18-jadval

Davlat avtomobil yullari kadastriga karashli avtomobil yullarga asosiy texnik tavsifi

№	Ko'rsatkichlar nomi	Ko'rsatkichlar
	Yulning nomi va rakami	O'rtasaroy-Ikki ovul №4
	Ob'ektni axamiyati xalkaro, respublika,	Tuman miqyosida

	viloyat,tuman	
	Yulning kategoriyasi	IV toifa
	Tumandagi axamiyati	Tuman markazi bilan bog'lovchi
	Yulning mustaxkamligi va anikligi, sm.	8 sm
	Yulning necha kator yunalishi	2 qator
	Yuldagi belgilar soni, dona	12 ta
	Yuldagi trotuarining uzunligi, km	6 km
	Yuldagi oshxonalar soni , dona	2 ta
	Yuldagi avtomobil tuxtash joyini soni, dona	8 ta
	Yulning temir yul bilan kesishish soni, dona	yo'q
	Yul oxirgi marta kachon remont kilingan	2005 yil
	Kurilish uchun ketadigan kapital mablag	1 mlrd 200 mln sum
	Ob'ektni kayta ta'mirlash uchun ketadigan mablag	240 mln.sum
	Ob'ektni balans qiymati	1 mlrd 340 mln sum
	Yer uchastkasini qiymati	40 mln.sum
	Ob'ektning tula qiymati	1 mlrd 380 mln sum

Atrof -muxitni saklash tugrisida quyidagi asosiy xarakteristikalar beriladi.

-chikindilarni yul buyicha tashamaslik

-changgi kutariladigan narsalarni yul buyiga tashamaslik.

-xavoni mexanik gazlar bilan ifloslantirmaslik yul ustidagi territoriyani.

-yul buyidagi suv xavzalarini ifloslantirmaslik

-yul buyicha chikindi materiallarni tashlamaslik talab etiladi

Ob'ektning kadastr planini tuzish. Kadastr plani asosiy dokument xisoblanib avtomobil yullari kadastrida rejim asosida saklanadi,unga tekstli va sifrlı informatsiyalar kiritiladi.

Ob'ektning kadastr plani asosiy grafik shakl bulib kadastr informatsiyalari saklanadi. Kadastr plani ob'ekt ishga tushgandan keyin tuziladi. Kadastr planida yer uchastkasini va ob'ektni kodi kursatiladi. Planda ob'ektning xamma texnik qiymatlari saklanadi. Kadastr plani ob'ektni razmeriga karab masshtabda 1:10000-1:50000, plan masshtabida 1:500 - 1:2000 tuziladi. Kadastr planida solik olinadigan maydon (yer soligi) kursatiladi.

Davlat avtomobil yullari kadastrida yillik xisobotini tuzish.

Yillik xisobot davlat avtomobil yullari kadastrining tumandagi, viloyatdagi bulimlarda tuplanib respublika mikesiga beriladi, bu xisobot "Uzavtoyul" davlat aksionerlik konserniga takdim etiladi.Xisobotlar tuman, viloyat, shaxar kadastrlar xujjatiga birlashtirilib kuyiladi va shu yerda saklanadi. Xisobot tulik ishlab bulingandan keyin Vazirlar Maxkamasiga topshiriladi.Viloyat kadastrlar xizmati

xisoboti "Uzavtoyul" konserniga topshiriladi, u yerda kurib chikilib ruyxatdan utkaziladi.

Avtomobil yo'llari kadastrı xujjatlarini rasmiylashtirish va ulardan foydalanish.

Avtomobil yo'llari kadastrı ob'ektiga bulgan mulk xukukini va boshka xukuklarni tasdiklovchi xujjatlar, ob'ektning kadastr xaritasi (plani), kadastr kitobi, kadastr ob'ektlarining asosiy turlaridir.

Avtomobil yo'llari kadastrı yigmajildi kadastr ob'ektiga bulgan xukukni shakllantirish, xisobga olish va keyinchalik davlat ruyxatidan utkazish uchun zarur buladigan kadastr ob'ektini kadastr suratiga olish, texnik inventarizatsiya kilish va pasrportlashtirishning, maxsus tekshirish va izlanishlarning, sifat va kiymat jixatidan baxolashning xujjalari, materiallari va ma'lumotlaridan iborat buladi.

Avtomobil yo'llari kadastrı xaritasi (plani) kadastr ob'ektlari joylashgan yerni, ularning chegaralari, muxofaza chegaralari, baxolash, mikdor va sifat tavsiflarini aks ettiruvchi grafik chizma xujjati xisoblanib, u kadastr ob'ektlarining geografik joylashuvi, xukukiy makomi, mikdor xamda sifat jixatdan tavsiflari va baxosi xakidagi ma'lumotlardan iborat buladi.

Avtomobil yo'llari kadastrı ob'ektlarining xolati tugrisidagi xisobot davlat kadastrining xar bir turi buyicha belgilangan tartibda tuziladi xamda kadastr ob'ektlarining aloxida xududlar va butun Uzbekiston Respublikasi buyicha mikdor va sifat xolati, baxosi xakidagi ma'lumotlar ni uz ichiga oladi.

Davlat kadastrlariga doir axborotni takdim etish. Davlat Avtomobil yo'llari kadastriga doir axborotni davlat xokimiyati organlarini bepul , boshka va jismoniy shaxslarga esabelgilangan tarzda xak evaziga takdim etiladi.

Davlat bir yaratilgan davlat avtomobil yo'llari kadastriga doir axborotdan foydalanish konun xujjalari bilan tartibga solinadi. Davlat Avtomobil yo'llari kadastrilari tugrisidagi konun xujjatlarni buzganlik uchun javobgarlik. Davlat avtomobil yo'llari kadastrı tugrisidagi me'yoriy xujjatlarning buzilishida aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar xisoblanadi.

FOYDALANILADIGAN MANBALAR RO'YXATI

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 1992.
- O'zbekiston Respublikasi «Yer kodeksi», T., «Adolat», 1998 y
  - Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida O'zbekiston. 1995.
  - «Davlat kadastrlari to'g'risida»gi qonun, Toshkent, O'zbekiston, 2000y.
  - «Yer tuzish va yer kadastrini» bo'yicha malakaviy bitiruv ishini bajarishga doir uslubiy qo'llanma. Bobojonov A. R., Rahmonov Q. R. TIQXMII 2000 y.
  - «Yer tuzish va yer kadastrini» bo'yicha malakaviy bitiruv ishini bajarishga doir uslubiy qo'llanma. Bobojonov A. R., Rahmonov Q. R. TIQXMII 2000 y.
  - Avtomatizirovannaya sistema vedeniya zemelnogo kadastra. A.Ya Boruks, E.Ya. Kassalis. Riga «Zinatne» 1987. 289-str.
  - Yer kadastrini. O.R. Bobojonov, Q.R. Raxmonov, A.J. G'ofirov. O'rta maxsus, kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. «Cho'lpon» Toshkent-2002. 158-bet.
  - Yerni xisobga oluvchi dahlsiz daftarni yuritish buyicha ko'rsatmalar. Moskva 1972. str-27.
  - Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.: O'zbekiston, 1998
  - Qishloq xo'jaligida islohatlarni chuqurlashtirishga doir qonun va meyoriy hujjatlar to'plami. Tom-I. «Sharq» nashriyoti matbaa konserni bosh taxririya. Toshkent, 1998, -416 bet.
  - Sistema zemelno kadaastrovoy informatsii. Uchebnoe posobie. A.S. Chertoviskiy. Tashkent 1989.
  - Tuman (shahar) yer kadastrini kitobini yuritish bo'yicha ko'rsatma. RH-13-020-00. Toshkent 2000. -30 bet.
  - Uzbekiston Respublikasi «O'rmon kadastrini» qonuni, Toshkent, O'zbekiston, 2000y.
  - Ukazaniya po vedeniyu zemelno kadaastrovoy knigi predpriyatiya, organizatsii, uchrejdeniya. Moskva Agropromizdat 1986. 56-str.
  - O'zbekiston Respublikasi hududlarini kadastr bo'yicha bo'lish hamda yer uchastkalari, binolar va inshootlarning kadastr raqamlarini shakllantirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash xaqida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining № 492-sonli qarori
  - Xonazarov A.A., O'rmonchilar uchun qo'llanma, Toshkent, Mexnat, 1992 y.
  - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 1992.
  - O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi, Toshkent 1998.
  - Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida O'zbekiston. 1995.
  - Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.: O'zbekiston, 1998
  - «Davlat kadastrini to'g'risida» qonun, Toshkent, O'zbekiston, 2000y.

- Geodeziya va kartografiya tugrisidagi konun. Uzbekiston Respublikasining yangi konunlari. 19-jild,T., Adolat, 1999.
- «Geodeziya, kartografiya va kadastr » bakalavriatura yo‘nalishi bo‘yicha malakaviy bitiruv ishini bajarishga doir uslubiy qo‘llanma. Musaev I.M., Nurmatov E. H. TIMI, 2004
- Yer kadastr. O.R. Bobojonov, Q.R. Raxmonov, A.J. G‘ofirov. O‘rta maxsus, kasb hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma. «Cho‘lpon» Toshkent-2002. 158-bet.
- Sistema zemelno kadaastrovoy informatsii. Uchebnoe posobie. A.S. Chertoviskiy. Tashkent 1989.
- Tuman (shahar) yer kadastr kitobini yuritish bo‘yicha ko‘rsatma. RH-13-020-00. Toshkent 2000. 30-bet.
- O‘zbekiston Respublikasi hududlarini kadastr bo‘yicha bo‘lish hamda yer uchastkalari, binolar va inshootlarning kadastr raqamlarini shakllantirish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash xaqida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining № 492-sonli qarori
- Qishloq xo‘jaligida islohatlarni chuqurlashtirishga doir qonun va meyoriy hujjatlar to‘plami. Tom-I. «Sharq» nashriyoti matbaa konserni bosh taxririya. Toshkent, 1998, -416 bet.
- O‘zbekiston Respublikasi vazirlar Maxkamasining 1996 yil 17 iyuldagi 255-sonli karori buyicha kabul kilingan “Yagona davlat kadastr tizimi” Nizom

Mundarija

Kirish	3-5
1-BOB. Davlat kadastrlarini yuritishning nazariy va huquqiy asoslari.....	6-17
2-BOB. Davlat kadastrlari yagona tizimida yer kadastrini	18-44
3-BOB. Davlat yer kadastrining tarkibiy qismlari	45-90
4-BOB. Davlat o‘rmon kadastrini yuritish	91-103
5-BOB. Yer osti boyliklari davlat kadastrini yuritish.....	104-111
6-BOB. Aloka ob’ektlari va tarnsport kuvirlari davlat kadastrlarini yuritish mexanizmi	112-119
7-BOB. Bino inshoatlar davlat kadastrini yuritish.....	120-127
8-BOB Davlat kadastrining yagona tizimida kartografiya-geodeziya kadastirini yuritish.....	128-134
9-BOB Iklim, tarixiy-madaniy ob’ektlar va chikindi maxsulotlari davlat kadastrlarini yuritish.....	135-143
10-BOB Davlat avtomobil yullari kadastrini yuritish.....	144-151
Foydalanilgan manbalar ruyxati.....	152-153

Soderjanie

Vvedenie.....	3-5
1-glava. Teoreticheskie i pravovye osnovy vedenie gosudarstvennykh kadaistrov.....	6-17
2-glava. Rol zemelnogo kadastra v yedinoy sisteme gosudarstvennykh kadaistrov	18-44
3-glava. Osnovnye chasti gosudarstvennogo zemelnogo kadastra	45-90
4-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennogo lesnogo kadastra	91-103
5-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennogo kadastra podzemnykh poleznykh iskopaemykh	104-111
6-glava. Mexanizmy vedenie gosudarstvennykh kadaistrov ob'ektov svyazi i transportnykh truboprovodov	112-119
7-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennogo kadastra zdaniy i sooruzheniy	120-127
8-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennogo kadastra kartografii i geodezii.....	128-134
9-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennykh kadaistrov istoriko-kulturnykh ob'ektov i otkhody promyshlennosti.....	135-143
10-glava. Poryadok vedenie gosudarstvennogo kadastra avtomobilnykh dorog.....	144-151
Perechen ispolzovannoy literatury.....	152-153

Contents

Preface.....	3-5
1-chapter. Theory and legality of conducting state cadastres.....	6-17
2-chapter. Role of land cadastre in uniform system uniform system	18-44
3-chapter. Main contents of state land cadastre.....	45-90
4-chapter. Conducting order of state forest cadastre	91-103
5-chapter. Conducting order of state underground useful fossil cadastre	104-111
6-chapter. Mechanism of conducting state foil and transport pipeline cadastres	112-119
7-chapter. Conducting order of state buildings and facilities cadastres ...	120-127
8-chapter. Conducting order of state cartography and geodesy cadastres	128-134
9-chapter. Conducting order of state cadastres of objects of historic- cultural and factory waste.....	135-143
10-chapter. Conducting order of state highway cadastre	144-151
List of used literature.....	152-153

Qosimjon Rahmonov
Allabergan Ro‘zimovich Babajanov

DAVLAT KADASTRLARI

O‘quv qo‘llanma